

HISTÓRIA OCHRANY PRÍRODY NA POĽANE (STREDNÉ SLOVENSKO) – 2. ČASŤ (OD ROKU 1990 PO SÚČASNOSŤ)

HISTORY OF NATURE PROTECTION IN POĽANA MTS. (CENTRAL SLOVAKIA) – 2. PART (FROM 1990 UNTIL PRESENT)

Peter URBAN

Katedra biológie a ekológie, Fakulta prírodných vied UMB, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
email: Peter.Urbán@umb.sk, urbanlutra@gmail.com.

Venované Ing. Dušanovi Slávikovi, prvému a dlhoročnému riaditeľovi Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene, pri príležitosti jeho životného jubilea.

Abstract

After the year 1989, nature protection in Poľana (like the whole of Slovakia) underwent a number of changes. These changes had a strong influence on the development of future nature protection. State nature protection in Slovakia has moved from the sector of culture to environment sector. The Ministry of the Environment is a central body for environmental protection and management. Czechoslovakia split into the Czech Republic and the Slovak Republic in 1993. The No. 1/1955 Act was replaced in 1994 by the new Act of National Council of the Slovak Republic 287/1994, passed on January 1, 1995. This Act represented a new legal basis under which government authorities establish and manage protected areas. The main idea of this act was that not only specially protected parts of nature should be conserved for the future but that it is also extremely important to maintain basic natural processes in landscapes, stressing both diversity and stability of various biological systems. Legislation was subsequently harmonized with the legislation of the European Union and in consideration of international obligations and into the next Act No. 543/2002 the regulations of the European Community were incorporated. It enabled creation of the network of protected areas of European importance in the system Natura 2000.

Biosphere Reserves are referred to in the national Nature and Landscape Conservation Act as areas of international importance and coordinated through regional offices of the State Nature Conservancy.

Poľana Protected Landscape Area (PLA) Biosphere Reserve (BR) subsequently amended by a Decree of the Ministry of the Environment on 3rd September 2001 (legal act No. 431/2001 Coll.). According to this decree an area of 20 360 hectares (17 102 hectares forest land, 3 001 hectares are agricultural land, 102 hectares are covered by water bodies, 49 hectares are built-up areas and 106 hectares are other areas). In this PLA are three national nature reserves (Hrončeký Grúň, Ľubietovský Vepor, Zadná Poľana), seven nature reserves (Havranieskaly, Kopa, Mačinová, Pod Dudášom, Pri Bútľavke, Príslopy, Vrchslatina), one national natural monument (Vodopád Bystrého Potoka), seven natural monuments (Bátovský balvan, Havranka, Jánošíkova skala, Kalamárka, Melichova skala, Spády, Veporské skalky) and four protected local sites (Dolná Zálomská,

Horná Chrapková, Hrochotská Bukovina, Meandre Kamenistého potoka). Their total area covers 1 369 hectares (about 6.7 % of the PLA). Eight sites of community importance are also situated within PLA (Repiská SKUEV0008, Koryto SKUEV0009, Kopa SKUEV0045, Javorinka SKUEV0046, Močidlíanska skala SKUEV0248, Hrbatá lúčka SKUEV0249, Poľana SKUEV0319, and Detviensky potok SKUEV0400). Their total area is 3 824 hectares, which is about 18.7% of PLA. The bird protected area Poľana (SKCHVU022) was designated on 1 February 2008. It encompasses an area of 32 188 hectares and is thus larger than the territory of PLA.

In the whole Poľana PLA BR are three traditional rural settlements: Iviny, Snohy and Vrchslatina (on the southern slopes of the PLA) only. These three villages represent a dispersed settlement pattern. Dispersed settlements have their specific Slovak names in this area. The number of permanent residents in these settlements has shown a strong decline over the last decades.

Until now, the biosphere reserve is not seen as a promoter for regional development itself.

In 2014, the Coordination Board of the Poľana Biosphere Reserve was created. In January 2015, the new comprehensive Management Plan for Poľana Biosphere Reserve (developed in participatory manner already in 2014) was approved by the Coordination Board of the Biosphere Reserve. This most recent plan was inspired by the Action programme for the Entlebuch Biosphere Reserve (Switzerland) which has a partnership with Poľana BR. The Management Plan is the four year plan for the period 2014 – 2017. In consultation with stakeholders, proposed extension of the Poľana Biosphere Reserve (its transition zone) was completed and submitted to International Coordination Council (ICC) UNESCO MAB. The main purpose of the extension was to create conditions for better implementation of the Biosphere Reserve development function. The proposal has been approved during the 4th World Congress of Biosphere Reserves with main topic “A New Vision for the Decade 2016-2025” which was held in March 2016, in Lima (Peru).

On the occasion of 25 years of existence of the Poľana BR, a day-long stakeholder event was held on October 29, 2015, combining excursion through the most notable parts of the Biosphere Reserve and a celebration dinner accompanied by presentations on the past and present of the Poľana BR.

For the future it is crucial to set the decision-making processes which should be based on the principles of the equality, voluntariness and local stakeholders involvement.

Key words: Biosphere reserve, protected areas, conservation, administration, stakeholders

*„Keť som na Poľane,
ako bi bou doma
[: ej, ako bi som prešiou
z izby do pitvora.:]“*

Podpolianska ľudová pieseň

Úvod

V prvej časti monografickej štúdie o histórii ochrany prírody na Poľane (URBAN 2015a) sú stručne zhrnuté informácie o vývoji ochranárskych aktivít v danom území (v kontexte s vývojom jeho osídlenia a ľudských aktivít) od najstarších čias po vyhlásenie biosférickej rezervácie v roku 1990. Zhodou okolností v uvedenom roku poznačili ochranu prírody na Slovensku mnohé zmeny a turbulencie, ktoré pokračovali aj v nasledujúcom období. Štruktúra štátnej správy ochrany prírody i odborných organizácií sa preto niekoľkokrát menili. Tieto organizačné zmeny a úsporné opatrenia okrem personálneho zneistenia vždy načas utlmili aj výkon odbornej činnosti (BURKOVSKÝ 2006).

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia, kedy sa v našej spoločnosti formovali základy trhovej ekonomiky i štátnej politiky (vrátane politiky životného prostredia a ochrany prírody a krajiny), mali starostlivosť o životné prostredie a ochrana prírody relatívne vysoký spoločenský kredit a tešili sa najväčšej podpore politikov, riadiacich pracovníkov i verejnosti. Postupne sa však situácia (nielen na Slovensku) zmenila a v súčasnosti väčšinová verejná mienka favorizuje najmä rozvojové opatrenia a nie ochranu prírody (napr. ROLSTON 1997). Spoločnosť chápe ochranu prírody najmä ako prostriedok na udržanie alebo dosiahnutie dobrej kvality životného prostredia pre obyvateľov a zložky prírodného prostredia, ako aj pre udržateľný rozvoj.

Strategické ciele ochrany prírody a krajiny v celosvetovom meradle v danom období možno zhrnúť do dvoch základných okruhov:

- ochrana biodiverzity, vrátane nových medziodborových prístupov,
- udržanie základných funkcií a procesov v ekosystémoch.

Súviselo to najmä s konceptom biologickej diverzity (rozmanitosti), ktorý v osemdesiatych rokoch 20. storočia zaviedli americkí ekológovia Thomas Loveloy a Edward O. Wilson. O krátky čas sa biodiverzita stala aj predmetom globálneho dohovoru o biologickej diverzite (*Convention on Biological Diversity CBD*), predloženom na podpis na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji (UNCED 92) v brazílskom Rio de Janeiro v júni 1992 (okrem neho konferencia prijala aj ďalšie závažné dokumenty: Deklaráciu z Rio de Janeiro o životnom prostredí, Dohovor o zmene klímy a Agendu 21). Biologická diverzita podľa Dohovoru znamená „*variabilitu všetkých živých organizmov, ako aj suchozemských, morských a iných vodných ekosystémov a ekologických komplexov, v ktorých tieto organizmy žijú. Zahŕňa diverzitu genetickú, druhovú a ekosystémovú*“ (GLOWKA et al. 1994).

Dohovor o biodiverzite si stanovil tri základné ciele:

- ochranu biologickej rozmanitosti na všetkých jej úrovniach,
- udržateľné (múdre, racionálne) využívanie jej zložiek,
- rovnoprávne a spravodlivé rozdeľovanie prínosov z využívania genetických zdrojov, vrátane zodpovedajúceho prístupu k nim a predávania a výmeny príslušných technológií pri zohľadnení práv na tieto zdroje a technológie.

V druhej polovici 20. storočia došlo tiež k zásadnej zmene v chápaní dynamiky vegetácie, prírodných lesov, lesných ekosystémov i prírody vôbec. Ukázalo sa, že príroda je oveľa dynamickejšia, než sa predpokladalo. Ekosystémy nie sú uzavreté a izolované od svojho okolia, ale intenzívne medzi nimi prebiehajú toky energie, hmoty, genetickej informácie. Ich dynamiku preto ovplyvňuje synergické pôsobenie mnohých (vnútorných aj vonkajších) faktorov, vrátane prírodných narušení (disturbancií). Ani ohrozenia biodiverzity nie sú statické, ale pôsobia dynamicky a vyvíjajú sa. Ekosystémy sa preto v rovnovážnom stave nachádzajú skôr vzácne a časovo obmedzene, pretože najmä v dôsledku prírodných narušení podliehajú neustálym zmenám. Neexistuje jeden rovnovážny stav ekosystému, skôr dynamická postupnosť kvázi-rovnovážnych stavov (PLESNÍK 2010).

Prírodné narušenia sú prirodzenou a neoddeliteľnou súčasťou dynamiky lesa a daných ekosystémov a ich zložky sú na nich závislé (mnohé sa adaptovali na dlhodobé režimy minulých disturbancií). Plnia dôležitú úlohu generátora štrukturálnej a druhovej heterogenity na viacerých úrovniach (DREVER et al. 2006) a v dlhodobej perspektíve nezhoršujú stav zachovalosti lesných ekosystémov a organizmov, ktoré v nich žijú.

Príroda je dynamická, nachádza sa v ustavičnom pohybe v čase a priestore a preto sa neustále mení. V prúdiacej mozaike ekologického časopriestoru druhy (taxóny) vznikajú a zanikajú a spoločenstvá sa preskupujú. Ide o ich dynamické združovania sa do funkčných skupín s rôznou trvanlivosťou, pričom v nich dominujú rôzne typy procesov (VAČKÁŘ 2005, URBAN et al. 2015). Nová paradigma ekológie (i biológie ochrany prírody) preto kladie dôraz na dynamiku a príroda je vnímaná ako „prúdiaca mozaika biotopov“, v ktorej sa uplatňujú deterministické aj stochastické (náhodné) procesy (PLESNÍK 2010).

Snahou modernej dynamickej ochrany prírody je preto dlhodobo zachovať integritu procesov vytvárajúcich a udržiavajúcich biologickú rozmanitosť v chránených územiach.

Obr. 1: Národná prírodná rezervácia Zadná Poľana – niektoré časti rezervácie prechádzajú v súčasnosti pomerne dynamickým vývojom (foto P. Urban).

Fig. 1: Zadná Poľana National Nature Reserve – some parts of this reservation are going through relatively dynamic growth at present (photo P. Urban).

Hlavné filozofické princípy ochrany prírody (podľa SOULÉ 1985) boli (a v podstate stále ostávajú):

- zabrániť predčasnému vymieraniu populácií a druhov,
- zachovať ekologickú komplexitu (zložitosť),
- zabezpečiť kontinuitu evolúcie,
- ohodnotiť vnútornú hodnotu biodiverzity.

Pochopenie biologických procesov súvisiacich s vymieraním druhov a snaha o ich nápravu je pritom jedným z najdôležitejších cieľov samotnej ochrany prírody. Zatiaľ čo strata druhov a biotopov predstavujú hnaciú silu krízy biodiverzity, strata určitých medzidruhových interakcií je vážnym problémom pre udržanie ekologických procesov, odolnosti a rozmanitosti (SOULÉ et al. 2005). Ochránárske aktivity sa preto už tradične zameriavajú na ochranu území (ekologicky významných častí krajiny) a ochranu ohrozených druhov (resp. iných taxonomických úrovní) organizmov a ich biotopov, pričom sa postupne celkom pragmaticky rozčlenili do niekoľkých, vzájomne úzko súvisiacich a prelínajúcich sa oblastí.

Zriaďovanie a správa chránených území sú dôležitým nástrojom ochrany prírody a aj dnes zostávajú „vrcholom ochránárskej pyramídy“ (ČEŘOVSKÝ 2007). Systém ich tvorby sa

neustále vyvíja a v posledných rokoch prešiel od výberového princípu reprezentatívnosti k princípu komplexnosti.

Cieľom druhovej ochrany rastlín a živočíchov (ako súčasti moderného integrovaného prístupu k ochrane prírody) je udržanie dostatočne početných a teda aj geneticky kvalitných populácií pôvodných voľne rastúcich rastlín a voľne žijúcich živočíchov, schopných dlhodobej samostatnej existencie, v dostatočne veľkom a minimálne znečistenom prostredí.

Efektívna ochrana prírody musí vychádzať z vedeckých poznatkov, najmä z biológie ochrany prírody (*conservation biology*), ale tiež zo skúseností tzv. dobrej i nevhodnej praxe (URBAN et al. 2015).

„Preto aj na Slovensku postupne došlo k prechodu od niekdajšej klasickej statickej konzervačnej ochrany prírody k jej modernému, dynamickému poňatiu a integrovanej ekosystémovej ochrane prírody a krajiny. Systém ochrany prírody sa preto musel v relatívne krátkom čase adaptovať na mnohé zmeny. Napriek stále vznikajúcim konfliktom badať odklon od predošlých striktné direktívnych metód a ochotu k vzájomnému dialógu vedúcemu ku všeobecnému konsenzu“ (BURKOVSKÝ 2006).

Uvedená zmena však má okrem ekologických interakcií v prírodnom prostredí zohľadňovať tiež ekonomické a spoločensko-kultúrne vzťahy. Táto skutočnosť zároveň priniesla množstvo otázok a problémov spojených tiež s integrovaným plánovaním a manažmentom chránených území, ako sú napríklad integrácia rôznorodých záujmov, rôzne kategórie chránených území s odlišným predmetom ochrany, rozdielne prístupy k ich ochrane, nedostatok zdrojov, regionálne požiadavky a medzinárodné záväzky, komunikácia, marketing, rozhodovania, financovanie, vytvorenie úžitkov (benefitov), zapojenie miestnych obyvateľov do aktivít ochrany prírody a pod. Hoci konečné rozhodnutie čo, kde a v akom rozsahu chrániť, ostáva aj naďalej politickou otázkou, podklady by mali prioritne vychádzať z aktuálnych vedeckých poznatkov.

Ukázalo sa, že ochrana prírody na Slovensku nebola na tieto skutočnosti dostatočne pripravená. Zároveň sa až dodnes nepodarilo doriešiť, aby správu majetku štátu v chránených územiach zabezpečovala územne príslušná organizácia ochrany prírody (bez čoho je veľmi ťažké efektívne zabezpečovať ochranu prírody), čo vyvoláva mnoho problémov, konfliktov, diskusií i polemík na rôznych úrovniach.

Územná ochrana prírody je preto založená na systéme reštrikcií (obmedzení) spôsobu využívania pozemkov, uplatňovaných prostredníctvom rozhodovania orgánov štátnej správy ochrany prírody a krajiny diferencovane, v závislosti od stupňa ochrany daného územia.

Systém ochrany a jeho inštitucionálne zabezpečenie vychádzali z predpokladu uvedomelej účasti všetkých zainteresovaných na starostlivosti o územie s tým, že finančné zdroje boli plánované a rozdeľované prostredníctvom rezortov. Organizácie ochrany prírody boli preto budované ako odborný dozor, ktorý zabezpečoval výkon ochrany prírody len vo forme uplatňovania požiadaviek na ochranu na konaniach, bez účinného dosahu na stav a obhospodarovanie chránených území. Toto postavenie majú organizácie ochrany prírody (okrem Správy slovenských jaskýň, organizačnej zložky Štátnej ochrany prírody SR, ktorá priamo spravuje jaskyne) dodnes (URBAN et al. 2015). Navyše obmedzenie obhospodarovania pozemkov v chránených územiach je predpokladom finančných náhrad ich vlastníkom, pričom je systém ich uplatňovania a vyplácania veľmi nepružný.

Mimoriadne dôležitým je vhodný manažment (manažovanie, riadenie) chránených území. Pod týmto pojmom sa rozumieme celkové riadenie, organizácia a financovanie chránených území, ktoré je neodmysliteľne spojené so zaistením optimálneho fungovania takéhoto územia z ochranárskeho, ale aj ekonomického pohľadu. V súčasnosti sa poníma ako nová vedecká disciplína, ktorá integruje poznatky z viacerých vedných disciplín aby sa dosiahol účinný a súčasne efektívny, optimálny manažment týchto území (GETZNER & JUNGMEIER 2009, ŠVAJDA & SABO 2013).

Praktická časť ochrany prírody je zameraná na aplikáciu teoretických poznatkov ekológie, teórie systémov, teórie stresu a ekologickej stability ekosystémov, dynamickej ekológie, starostlivosť o ekosystémy, vrátane rešpektovania sociologických poznatkov dynamického vzťahu ľudskej spoločnosti k prírodným systémom. Dominantným sa stáva preventívny prístup, ktorý je zameraný na predchádzanie znefunkčnenia ekosystémov v krajine, pretože ekologická stabilita krajiny závisí od ekologickej stability ekosystémov. Veľmi ťažké je však odhadnúť trendy antropogénnej činnosti, ktoré môžu negatívne ovplyvniť ekologické procesy v ekosystémoch a v krajinnom systéme, preto musí byť praktický manažment ochrany prírody a krajiny adaptabilný (VOLOŠČUK 2008, 2009).

V tejto súvislosti sa uplatňujú dva odlišné typy manažmentu, tzv. pasívny (t. j. bezzásahový režim, uplatňovaný v územiach s najvyšším stupňom ochrany, nezávislých na dodatkovej energii ľudských zásahov), alebo aktívne vykonávanie opatrení (regulačných, rekonštrukčných, asanačných), pričom dôležitou súčasťou ich realizácie je plánovanie (programy starostlivosti a záchrany) ako aj výskum a monitoring (SABO et al. 2011, URBAN et al. 2015).

Cieľom tohto príspevku je načrtnúť ochranárske aktivity na Poľane, v chránenej krajinnej oblasti (CHKO) i biosférickej rezervácii (BR) od roku 1990 po súčasnosť v kontexte vývoja

celoslovenskej ochrany prírody ako praktickej činnosti ochrany biologickej diverzity na všetkých jej piatich úrovniach (druhovej, genetickej, ekosystémovej, kultúrnej a molekulárnej) i smerovania súčasnej biológie ochrany prírody ako jej vedeckého základu. Dôraz je kladený tiež na aktivity súvisiace s biosférickou rezerváciou Poľana.

Obdobie rokov 1990 –1999

Slovensko

Politicko-spoločenské zmeny v celej spoločnosti po roku 1989 sa na Slovensku prejavili viacerými výraznými zmenami aj v ochrane prírody. Zásadným bol vznik samostatného rezortu životného prostredia, keď v roku 1990 vznikla nadrezortná Slovenská komisia pre životné prostredie (SKŽP) v Bratislave, ktorú v roku 1992 nahradilo Ministerstvo životného prostredia SR (MŽP SR) v Bratislave.

Po zániku národných výborov ochrana prírody najskôr prešla do kompetencie špecializovanej štátnej správy (samostatných úradov životného prostredia), od r. 1996 do všeobecnej štátnej správy (krajských a okresných úradov), aby sa po čase sa opäť vrátila do špeciálnej štátnej správy (BURKOVSKÝ 2006).

Orgánom štátneho dozoru (zisťovania, či fyzické alebo právnické osoby dodržiavajú príslušné právne predpisy, ako aj rozhodnutia orgánov ochrany prírody vydané na ich základe a objasňovania spočívajúceho v prešetrovaní podozrení alebo podnetov poukazujúcich na porušenie týchto predpisov) sa stala Slovenská inšpekcia životného prostredia (SIŽP), zriadená rozhodnutím ministra – predsedu Slovenskej komisie pre životné prostredie z 29. augusta 1991 ako rozpočtová organizácia (vznikla zlúčením dvoch dovtedy samostatných organizácií – Štátnej vodohospodárskej inšpekcie a Štátnej technickej inšpekcie ochrany ovzdušia).

V roku 1992 bol schválený zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky o životnom prostredí č. 17/1992 Zb. (ANONYMUS 1992), vymedzujúci základné pojmy (napr. životné prostredie, ekosystém, ekologická stabilita, ekologická ujma, proces posudzovania vplyvov na životné prostredie a pod.) a ustanovujúci tiež základné zásady ochrany životného prostredia a povinnosti právnických a fyzických osôb pri jeho ochrane a zlepšovaní stavu.

V roku 1990 sa z Ústredia štátnej ochrany prírody (ÚŠOP) v Liptovskom Mikuláši vyčlenili jeho dve organizačné zložky – Správa slovenských jaskýň (SSJ) a Múzeum vývoja ochrany prírody, ktoré sa premenovalo na Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva

(SMOPaJ). Po jedenásť ročne už zabehnutej činnosti ÚŠOP v roku 1992 došlo s účinnosťou od 1. apríla 1992 k rozdeleniu tejto rozpočtovej organizácie, odôvodňovanému potrebou decentralizácie (BURKOVSKÝ 2011). Vzniklo deväť rozpočtových organizácií s právnou samostatnosťou: Slovenský ústav ochrany prírody (SÚOP) v Bratislave, ktorý krátky čas plnil funkciu vedecko-výskumného a odborného-metodického centra v oblasti ochrany prírody, päť stredísk štátnej ochrany prírody (SŠOP) v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Liptovskom Mikuláši a Prešove (ku ktorým boli pričlenené okolité správy CHKO), Správa Národného parku Nízke Tatry v Banskej Bystrici, Správa Národného parku Malá Fatra v Gbeľanoch (od roku 2000 vo Varíne) a Správa Národného parku Slovenský raj v Spišskej Novej Vsi.

„Podmienky k tomu vytvorilo krátkozraké rozbitie Ústredia štátnej ochrany prírody samotnými pracovníkmi ochrany prírody a rozdrobenie štátnej ochrany prírody na 9 samostatných organizácií v riadení MŽP SR. Bolo len otázkou času, kým sa niekto chopí iniciatívy a „zracionalizuje“ tento, z hľadiska riadenia ústredným orgánom štátnej správy, nevyhovujúci model“ (KASSA 2000).

Dňa 1. januára 1993 vznikla samostatná Slovenská republika.

Rozhodnutím ministra životného prostredia SR bola s účinnosťou od 1. júla 1993 zriadená Slovenská agentúra životného prostredia so sídlom v Banskej Bystrici (SAŽP) ako odborná organizácia Ministerstva životného prostredia SR s celoslovenskou pôsobnosťou, zabezpečujúca komplexnú starostlivosť o životné prostredie, vrátane ochrany prírody. Vznikla zlúčením 49 organizácií a 4 pracovísk iných inštitúcií, vrátane Slovenského ústavu ochrany prírody i stredísk ochrany prírody s 13 správami vtedajších chránených krajinných oblastí (okrem správ národných parkov Slovenský raj, Malá Fatra a Nízke Tatry, ktoré zostali samostatnými právnymi subjektami v riadení MŽP SR a neskôr, r. 1996 sa začlenili do zriadenej Správy národných parkov SR v Liptovskom Mikuláši, resp. TANAP-u a PIENAP-u, ktoré sa historicky nachádzali v pôsobnosti rezortu pôdohospodárstva), pretože pretrvávajúci regionálny prístup ešte prevažoval nad odvetvovým (KOSTÚRIKOVÁ 2013). Dodatočne presadené začlenenie štátnej ochrany prírody do SAŽP bolo nekonceptné a zbytočne ju destabilizovalo a zaťažovalo problémami osobitného tradičného sektora starostlivosti o životné prostredie (KOSTÚRIKOVÁ 2013). Organizačnú štruktúru SAŽP v rokoch 1993 – 1996 tvorilo centrum v Banskej Bystrici a 7 oblastných stredísk, neskôr pobočiek (v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Košiciach, Prešove, Žiline a Tnave).

„Po zriadení prechádzala SAŽP zložitým procesom hľadania aspoň trochu funkčného ekonomického modelu a obsahovej náplne činnosti. Základnou stratégiou odboru ŠOP centra agentúry v tomto období bolo udržanie kontinuity v činnosti výkonných pracovísk ochrany

prírody a previazanie odbornej činnosti organizácie na výkon štátnej správy ochrany prírody okresných a obvodných úradov životného prostredia“ (KASSA 2000).

Dňa 1. januára 1995 nadobudol účinnosť dlho pripravovaný Zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (ANONYMUS 1994). Okrem iného zaviedol koncepciu celoplošnej ochrany prírody vytvorením piatich stupňov ochrany. Tie sa vyčleňujú na základe činností, na vykonávanie ktorých je potrebné povolenie príslušného orgánu ochrany prírody a krajiny a zakázaných činností. Rozsah obmedzení sa so zvyšujúcim stupňom ochrany zväčšuje. Zákon taktiež definoval 5 kategórií chránených území: chránená krajinná oblasť (CHKO), národný park (NP), chránený areál (CHA), prírodná rezervácia (PR) /národná prírodná rezervácia (NPR), prírodná pamiatka (PP) / národná prírodná pamiatka (NPP) a zároveň ustanovil pre ne príslušné stupne ochrany (napr. CHKO druhý a PR, resp. NPR piaty stupeň). Zároveň každej kategórii chráneného územia taxatívne stanovil stupeň ochrany. Taktiež zaviedol náhradu majetkovej ujmy a finančný príspevok.

Na zákon, ktorý sa podarilo relatívne rýchlo uviesť do praxe, nadväzovala sústava vykonávacích právnych predpisov (vyhlášok).

„Aktivity v územnej ochrane prírody značne skomplikovalo obnovenie vlastníckych práv k pozemkom. Keďže vysporiadanie vlastníckych vzťahov v chránených územiach nešlo cestou výkupu pozemkov (ako v niektorých okolitých krajinách), prichádzalo do úvahy len odškodňovanie vlastníkov formou finančného príspevku alebo náhrady za obmedzenie bežného obhospodarovania. Nespokojnosť vlastníkov pozemkov v chránených územiach vyvolalo zdĺhavé niekoľkoročné hľadanie vhodného spôsobu výpočtu ujmy a odškodňovania, k čomu sa pridružila názorová nejednotnosť na oprávnený subjekt náhrady (najskôr len neštátne subjekty, potom aj štátne na základe rovnoprávnosti vlastníctva, a napokon opäť len neštátne), v dôsledku čoho sa menili aj príslušné predpisy“ (BURKOVSKÝ 2006).

Zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny priniesol tiež podstatnú zmenu pri povoľovaní výnimiek z ochrany poľovne obhospodarovaných chránených druhov živočíchov. Pri medveďovi hnedom (*Ursus arctos*) okrem dovtedy zavedenej výnimky z doby hájenia, ktorú v zmysle príslušného zákona č. 23/1962 Zb. v znení neskorších predpisov a vyhlášky č. 172/1975 Zb. povoľovalo ministerstvo pôdohospodárstva po dohode s ministerstvom životného prostredia, bola potrebná aj výnimka zo zákona o ochrane prírody (KASSA 1996).

S účinnosťou od 1. januára 1995 minister pôdohospodárstva zriadil odbornú lesnícku organizáciu Štátne lesy Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici a na ňu podľa zriaďovacej listiny previedol majetok bývalej Správy TANAP do doby, kým MŽP SR

nezriadi Správu TANAP (VOLOŠČUK 1998a). Minister životného prostredia SR dňom 1. januára 1996 zriadil Správu národných parkov v Liptovskom Mikuláši, ktorá združovala správy všetkých národných parkov (vrátane novej Správy TANAP-u a PIENAP-u).

V roku 1996 došlo k zásadnej organizačnej zmene v SAŽP. Od 12. septembra 1996 bola SAŽP reštrukturalizovaná na úseky s odbormi a centrami, ktorým boli podriadené strediská. Jedným z piatich centier SAŽP bolo Centrum ochrany prírody a krajiny (COPK) so sídlom v Banskej Bystrici a 6 strediskami (Bratislava, Trnava, Nitra, Liptovský Mikuláš, Prešova Košice). Súčasťou stredísk bolo aj 12 správ CHKO, pričom ďalšie 4 (Poľana, Muránska planina, Štiavnické vrchy a Cerová vrchovina) podliehali Odboru starostlivosti o krajinu COPK v Banskej Bystrici. V tejto podobe pôsobila ochrana prírody v rámci agentúry až do vytvorenia Štátnej ochrany prírody SR (ŠOP SR) v júli 2000. K zmenám došlo len na úrovni správ CHKO. Roku 1998 vyhlásením novej CHKO Dunajské luhy (v riadení strediska Bratislava) a delimitáciou nových národných parkov Muránska planina a Poloniny v tom istom roku do Správy národných parkov SR (KASSA 2000).

„Kurióznou ukážkou „konceptného prístupu“ v rámci SAŽP bolo presunutie správ CHKO Štiavnické vrchy a CHKO Slovenský kras do novovytvoreného Centra ochrany kultúrnej krajiny a prírodného dedičstva Banská Štiavnica (COKKaPD) v r. 1999, ktorého náplň zostala do konca nejasná“ (KASSA 2000).

S platnosťou od 1. marca 1996 vznikla Správa národných parkov SR ako samostatný ústredný koordinačný právny subjekt, ktorý združoval správy vtedajších piatich národných parkov (TANAP, PIENAP, NAPANT, národné parky Slovenský raj a Malá Fatra). V roku 1997 pribudli nové národné parky Muránska planina a Poloniny, ktoré boli prekategORIZOVANÉ z dovtedajších CHKO (STOCKMANN 2013).

V roku 1996 bol v spolupráci s IUCN vypracovaný návrh národnej ekologickej siete Slovenska (NECONET) ako súčasť Európskej ekologickej siete (EECONET), obsahujúci 35 jadrových území európskeho a 35 jadrových území národného významu (KOREŇ & ŠTEFFEK 1996).

V roku 1997 schválila vláda SR a následne odsúhlasila Národná rada SR Národnú stratégiu ochrany biologickej diverzity na Slovensku, ktorej plnenie bolo realizované prostredníctvom Akčného plánu pre implementáciu Národnej stratégie ochrany biodiverzity na Slovensku pre roky 1998 – 2010 (schváleného taktiež uznesením vlády SR č. 515/1998 zo dňa 4. 8. 1998). V roku 1997 schválila vláda SR tiež koncepciu environmentálnej výchovy, ktorá zavŕšila určitú etapu v úsilí o pozdvihnutie environmentálneho vedomia obyvateľstva cestou výchovy a vzdelávania.

Implementácia programu Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) Človek a biosféra (*Man and the Biosphere Programme, MAB*) na Slovensku kontinuálne nadviazala na aktivity Česko-slovenskej komisie pre spoluprácu s UNESCO. Zároveň sa prihlásil i k novej orientácii tohto programu, ktorá sa začala formovať v deväťdesiatych rokoch minulého storočia pod vplyvom vývoja medzinárodnej environmentálnej agendy. Vzhľadom na ukončenie činnosti česko-slovenskej komisie k 31. decembru 1992 na základe ústavného zákona o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a záverov Predsedníctva Česko-slovenskej komisie pre UNESCO z 8. decembra 1992 bola na základe Uznesenia Vlády Slovenskej republiky číslo 6 z 12. januára 1993, pri Ministerstve zahraničných vecí SR zriadená Slovenská komisia pre UNESCO. Dňa 9. marca 1993 bol Výkonným tajomníkom Slovenskej komisie pre UNESCO inaugurovaný Slovenský výbor pre program UNESCO Človek a biosféra ako poradný orgán ministra zahraničných vecí. Členmi výboru boli menovaní vedeckí pracovníci zo Slovenskej akadémie vied a univerzít, zástupcovia odborných organizácií pre ochranu prírody, ústredných orgánov štátnej správy zodpovedných za ochranu životného prostredia, lesné hospodárstvo a vedu.

Vláda Slovenskej republiky uznesením číslo 338 z 12. Apríla 1994 schválila návrh na zabezpečenie medzinárodných programov UNESCO v SR a uvedeným rezortom uložila úlohu „vytvárať priebežne podmienky na realizáciu medzivládneho programu Človek a biosféra“ (VOLOŠČUK 1998b).

Hoci sa na biosférické rezervácie vzťahujú záväzky prijaté Slovenskou republikou, až do roku 2014 nepredstavovali žiadnu národnými právnymi predpismi ustanovenú kategóriu chráneného územia.

Poľana

Správa CHKO BR Poľana taktiež (vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti) prechádzala viacerými turbulentnými organizačnými a personálnymi zmenami. Ako organizačná súčasť Ústredia štátnej ochrany prírody v Liptovskom Mikuláši pôsobila do jeho zániku (r. 1992). Od 1. apríla 1992 sa stala (spoločne so správami CHKO Cerová vrchovina, Muránska planina, Štiavnické vrchy a Veľká Fatra) súčasťou Strediska štátnej ochrany prírody v Banskej Bystrici (jeho vedúcim bol Ing. Július Burkovský). V tomto období pokračovala aktívna spolupráca správy so Strediskom rozvoja ochrany prírody v Bratislave, predovšetkým s Ing. Jozefom Benkom, CSc. (1926 – 1995), vrátane viacerých aktivít súvisiacich s biosférickou rezerváciou. Od 1. júla 1993 bola začlenená do Slovenskej agentúry životného prostredia Banská Bystrica, strediska, neskôr pobočky Banská Bystrica. Od 12. septembra 1996 sa stala

(spoločne so správami CHKO Cerová vrchovina, Muránska planina a Štiavnické vrchy) súčasťou Odboru starostlivosti o krajinu COPK v Banskej Bystrici.

Činnosť správy CHKO BR Poľana bola v tomto období poznačená pomerne vysokou fluktuáciou jej pracovníkov, keď sa za 15 rokov vymenilo viac ako 20 pracovníkov (SLÁVIK 2001).

V rokoch 1990 – 2000 bolo v CHKO BR Poľana vyhlásených niekoľko maloplošných chránených území: štátne prírodné (od 1. januára 1995, kedy nadobudol účinnosť zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny – prírodné) rezervácie – ŠPR, resp. PR Mačinová, Pri Bútľavke, Vrchslatina (všetky r. 1993), prírodná rezervácia Havranie skaly (1997), chránený prírodný výtvor (od 1.1. 1995 prírodná pamiatka) – CHPV, resp. PP Havranka (1992), chránený areál (CHA) Horná Chrapková (1999). V roku 1993 bola upravená (zväčšená) výmera štátnych prírodných rezervácií Poľana nad Detvou na 695,09 ha a jej ochranného pásma na 86,17 ha a zároveň došlo k zmene jej názvu na Zadná Poľana (od 1. januára 1995 NPR Zadná Poľana) Hrončokový grúň na 55, 30 ha a jej ochranného pásma na 112,83 ha, pričom tiež došlo k zmene názvu na Hrončekový grúň (od 1. januára 1995 NPR Hrončekový grúň) (ANONYMUS 1993). Vzhľadom na potrebu ochrany súvislého a zachovalého komplexu lesov vrcholovej časti Poľany sa spracúval návrh na ďalšie rozšírenie NPR Zadná Poľana, rovnako ako aj návrh na rozšírenie NPR Ľubietovský Vepor, vyhláseného ešte roku 1967.

V roku 1998 bol vyhlásený chránený strom Buk pod Širokou.

Obr. 2: Národná prírodná rezervácia Ľubietovský Vepor predstavuje jedno z najväčších jadier biosférickej rezervácie Poľana. Predmetom ochrany sú spoločenstvá jedľových bučín (foto P. Urban).

Fig. 2: Ľubietovský Vepor National Natural Reserve is one of the largest core areas of Poľana Biosphere Reserve. The objects of protection are the fir-beech communities (photo P. Urban).

Tab. 1: Prehľad chránených území v CHKO Poľana (stav k 31.12. 1999) (zdroj: ŠOP SR, 2016).

Tab. 1: Overview of protected areas in the Poľana Protected landscape area (as of 31. December 1999) (Sources: SNC, 2016).

Názov / Name	Kategória / Category	Výmera + výmera OP (ha) / Area + area of buffer zone (in ha)	Rok vyhlásenia, novelizácie / Year of designation	Stupeň ochrany / Protection level	Katastrálne územie / Cadastral area
Bátovský balvan	PP / NM	0,03	1964	4.	Hrochoť
Havranie skaly	PR / NR	32,65	1996	5.	Hronec
Havranka	PP / NM	0,013	1992	4.	Hronec
Horná Chrapková	CHA / PS	1,06	1998	4.	Detva
Hrončecký grúň	NPR / NNR	55,30 + 112,83	1964, 1993	4. (OP / PZ), 5.	Hronec, Valaská
Jánošíkova skala	PP / NM	1,68	1964	5.	Hrochoť
Kalamárka	PP / NM	1,28	1977	4.	Detva
Ľubietovský Vepor	NPR / NNR	124,60 + 117,94 (OP / PZ)	1967	5.	Ľubietová
Mačinová	PR / NR	4,86	1993	5.	Očová
Meandre Kamenistého potoka	CHA / PS	Plocha potoka v dĺžke 2,5 km / Brook area in the length of 2.5 km	1991	4.	Sihla
Melichova skala	PP / NM	0,30	1964	4.	Detva
Pod Dudášom	PR / NR	6,24	1980	5.	Hriňová, Očová
Pri Bútl'avke	PR / NR	21,50	1993	5.	Hrochoť
Príslopy	PR / NR	0,22	1988	4.	Očová
Spády	PP / NM	0,14	1988	4.	Valaská
Veporské skalky	PP / NM	5,22	1981	4.	Ľubietová
Vodopád Bystrého potoka	NPP / NNM	3,98	1982, 1996	5.	Hriňová
Vrchslatina	PR / NR	18,05	1993	5.	Sihla
Zadná Poľana	NPR / NNR	695,09 + 86,17 (OP / PZ)	1972, 1999,	5.	Hriňová, Očová, Valaská

Legenda: NPR – národná prírodná rezervácia, PR – prírodná rezervácia, NPP – národná prírodná pamiatka, PP – prírodná pamiatka, CHA – chránený areál, OP – ochranné pásmo.

Legend: NNR – National Nature Reserve, NR – Nature Reserve, NNM – National Nature Monument, NM Natural monument, PS – Protected Site, PZ – Protective Zone.

Sústava maloplošných chránených území však nepokrývala všetky lesné spoločenstvá Poľany. Pred rokom 2000 bolo v CHKO BR Poľana vyhlásených 8 lesných prírodných rezervácií (z toho tri národné prírodné rezervácie) a prevažne lesný charakter mala tiež jedna národná prírodná pamiatka (Vodopád Bystré). V nich sa chránila len časť z celého spektra lesných spoločenstiev Poľany: 14 skupín lesných typov (52 %), 41 lesných typov (39 %) v rámci štyroch (zo šiestich) vegetačných stupňov, piatich edaficko-trofických radov a jedného edaficko-hydrického radu. Do sústavy chránených území neboli dovtedy zaradené spoločenstvá 2. a 3. lesného vegetačného stupňa. Pritom súčasný malý podiel týchto lesov nezodpovedá celkom prírodným podmienkam Poľany, pretože v minulosti boli vytážené a odlesnené. Okrem toho sú hranice CHKO BR posunuté excentricky na východ, do lesnatejšej oblasti Veporských vrchov. V rámci orografického celku Poľana bol prirodzený podiel dubových a dubovo-bukových podhorských lesov podstatne vyšší (ani mimo hraníc CHKO BR nie sú na Poľane rezervácie v 2. – 3. lesnom vegetačnom stupni). Vzhľadom na celkovú rozlohu sú nedostatočne chránené aj spoločenstvá 4. lesného vegetačného stupňa. Zo spoločenstiev 6. lesného vegetačného stupňa sa chránila viac ako pätina a spoločenstvá 7. lesného vegetačného stupňa boli prakticky všetky začlenené do maloplošných chránených území (UJHÁZY & KRIŽOVÁ 2003).

Tab. 2: Ochrana lesov v CHKO-BR Poľana podľa vegetačných stupňov (podľa UJHÁZYHO & KRIŽOVEJ 2003).

Tab. 2: Forest protection in the Poľana Protected landscape area Biosphere reserve according altitudinal vegetation zones (according UJHÁZY & KRIŽOVÁ 2003).

Lesné vegetačné stupne / Altitudinal vegetation zones	Chránené lesy / Protected forests		Podiel z celkovej plochy vs (%) / The share of the total flat vegetation zones (%)	Celá BR / Whole BR	
	(ha)	(%)		(ha)	(%)
2	0	0	0	241	1,4
3	0	0	0	649	3,8
4	61	5,6	1,4	4404	25,6
5	361	32,9	3,7	9837	57,2
6	323	29,4	21,4	1506	8,8
7	338	30,8	99,5	340	2
"a"	15	1,4	8,1	192	1,1
"c"	0	0	0	17	0,1

„Táto neproporčná ochrana sa historicky vyvinula vďaka objavenia najjužnejšie položenej prirodzenej smrečiny na andezitovom podklade v Západných Karpatoch, ako aj výskytu pralesovitých, mimoriadne produkčných jedľobučín s tzv. „karpatskou zmesou“ drevín, vzbudzujúcich obdiv lesníkov. Pozornosti pritom ušli menej nápadné typické nízkobylinné bučiny, ktoré uvádzal Mikyška v roku 1934 ako najrozšírenejšie spoločenstvo (MIKYŠKA 1934), ako aj dubiny a dubové bučiny v nižších polohách. Subxerofilné dubiny s dubom zimným a cerovým na severnej hranici svojho areálu predstavujú pritom rovnaký unikát ako najjužnejšie položená smrečina“(UJHÁZY & KRIŽOVÁ 2003).

V CHKO sa nachádzali aj dva chránené stromy – chránené prírodné výtvory Brest na Hukave a Buk pod Kľukou. Brest na Hukave, bol najväčším brestom na Slovensku (mal vyše 370 rokov, obvod kmeňa vo výške 1,3 m 641 cm). Vyschol v roku 1997 (torzo kmeňa spadlo v roku 2016) a jeho ochrana bola zrušená v roku 2000.

Aj v období rokov 1990 – 2000 sa v CHKO BR naďalej (kapacitami zamestnancov správy CHKO BR i domácich a zahraničných odborníkov z viacerých inštitúcií) vykonávali inventarizačné výskumy, výsledky ktorých vyústili do návrhov manažmentových opatrení, resp. vypracovania samostatných osobitných režimov ochrany (ORO) viacerých maloplošných chránených území (SLÁVIK 1991). Okrem toho prebiehali systematické výskumy niektorých rezervácií, napr. ochranársko-fytopatologický výskum NPR Hrončecký grúň (napr. PAVLÍK & VANÍK 2000, VANÍK & PAVLÍK 2000), resp. výskumy NPR Zadná Poľana (napr. KONTRIŠ et al. 1997, JANIŠOVÁ & UJHÁZY 2000). V roku 1996 bol pripravený projekt ekofyziologického, ekologického a bioklimatologického výskumu v rámci spoločného využívania retranslačného stožiara Slovenského plynárenského priemyslu (SPP) vo vrcholovej smrečine na Prednej Poľane (ŠKVARENINA & MINDÁŠ 1996, ŠKVARENINA 2000).

Praktický manažment chránených území, resp. biotopov chránených druhov rastlín a živočíchov v CHKO BR Poľana, kvôli nedostatočnému financovaniu, do značnej miery zabezpečovali tiež mimovládne organizácie. Okrem Základnej organizácie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (ZO SZOPK) v Detve to bolo najmä Karpatské ochranárske združenie altruistov (K.O.Z.A.) Zvolen, ktoré vzniklo v januári 1996 zo zamestnancov správy CHKO a študentov Technickej univerzity vo Zvolene ako tretia základná organizácia K.O.Z.A. na Slovensku (po Trenčíne a Brezovej pod Bradlom) (ANONYMUS KOZA – ZVOLEN 1996). Jej poslaním bola najmä starostlivosť o chránené územia, prípadne aj chránené a existenčne ohrozené druhy. V lete 1996 uskutočnili na Prednej Poľane (Žliebky, Výbohové a Chvosty) pracovný ochranársky tábor, na ktorom sa zúčastnili tri desiatky ľudí z celého Slovenska. Projekt finančne podporila americká nadácia *Environmental Partnership For*

Central Europe (ANONYMUS KOZA – ZVOLEN 1996). Členovia združenia aj v nasledujúcich rokoch aktívne pokračovali vo viacerých aktivitách, najmä týždňových pracovných táboroch na Prednej Poľane a Veporských skalkách, resp. víkendových (trojdňových) brigádach na Kalamárke, PrísloPOCH, Prednej Poľane, či Kamenistom potoku (KOVÁČIKOVÁ & BABIC 1998a). Okrem manažmentových aktivít združenie výrazne prispelo aj k výchovno-osvetovým a propagačným aktivitám. Vo Zvolene realizovali napríklad študenti 1. až 5. ročníka Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene v spolupráci s učiteľmi z 1. Základnej školy vo Zvolene a Správou CHKO BR Poľana vo Zvolene projekt „Environmentálna výchova detí“ (KOVÁČIKOVÁ & BABIC 1998b).

„Okrem pracovníkov správy to boli prevažne študenti, ktorí suplovali chýbajúcu starostlivosť o vybrané časti územia, robili akcie, ktoré informovali verejnosť, vypracovávali projekty, aby sa za takto získané peniaze mohli dobre narobiť, takmer nepochopiteľná, ale veľmi záslužná práca, za čo im patrí vďaka, hlavne v období, keď ani kura zadarmo nehrabe“ (SLÁVIK 2001).

Obr. 3: Aktivity K.O.Z.A. na Prednej Poľane (archív Správy CHKO BR Poľana).

Fig. 3: K. O. Z. A. activities in Predná Poľana (Archive of the Poľana PLA BR Administration) .

V rokoch 1996 – 1998 sa v CHKO BR Poľana (najmä v Hutnej, Hrochotskej doline, na Šajbianskej Bukovine, PrísloPOCH a Javorinke) realizoval projekt Európskeho programu IUCN pre Slovensko „Ochrana biodiverzity a obhospodarovanie trvalých trávnych porastov CHKO – BR Poľana“ (koordinátori doc. RNDr. Dagmar Sláviková, CSc., Ing. Peter Sabo, CSc. a prof. Ing. Vladimír Krajčovič). Na jeho realizácii participovali odborníci z viacerých inštitúcií na Slovensku a v Českej republike (Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene, Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Lesníckej fakulty Technickej univerzity vo Zvolene, Lesoprojektu vo Zvolene, Prírodovedeckej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, Slovenskej agentúry životného prostredia, Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene, Slovenského hydrometeorologického ústavu v Banskej Bystrici, Výskumného ústavu pôdnej úrodnosti v Banskej Bystrici, Výskumného ústavu trávnych porastov a horského poľnohospodárstva v Banskej Bystrici, Ústavu ekológie lesa SAV vo Zvolene a Základnej organizácie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny v Detve). Okrem terénneho prieskumu vybraných lokalít priniesol potrebnú diskusiu a zapojenie majiteľov, resp. užívateľov pozemkov trvalých trávnych porastov a navrhol tiež stratégiu udržateľného rozvoja lokalít s lúčnymi a pasienkovými spoločenstvami, dôležitú v danom krízovom období pre poľnohospodárske podniky a súkromne hospodáriacich roľníkov. Výsledky sa v praxi premietli do spracovania prvých modelových agroenvironmentálnych projektov (SABO 2000), resp. programu starostlivosti (SLÁVIK et al. 2002), ktoré popri ochrane biodiverzity podporovali aj nevyhnutný socioekonomický rozvoj vidieka (SLÁVIKOVÁ & KRAJČOVIČ 1996, 1998).

V roku 1999 získala Biosférická rezervácia Poľana cenu *Eurosite Managment Awards* za podporu starostlivosti o prírodu na medzinárodnej úrovni, udeľovanú v dvojročných intervaloch. Ocenené boli najmä aktivity na záchranu horských lúk a pasienkov, ktoré sa uskutočnili v spolupráci s miestnou komunitou. Cenu oficiálne prebral riaditeľ správy Ing. Dušan Slávik na Valnom zhromaždení EUROSITE v holandskom Groningene dňa 24. septembra 1999 (SLÁVIK 1999).

Obr. 4: Cena Eurosite za rok 1999 pre biosférickú rezerváciu Poľana (archív Správy CHKO BR Poľana).

Fig. 4: Eurosite Management Award 1999 for the Poľana Biosphere Reserve (Archive of the Poľana PLA BR Administration).

Ešte v roku 1991 bola zostavená odborná bibliografia prác z CHKO BR Poľana, obsahujúca 624 záznamov (bibliografických odkazov) (POLAKOVIČOVÁ 1991), kým predošlá bibliografia, z roku 1988 (SLÁVIK et al. 1988) ich obsahovala 392. V tom istom roku bolo v zborníku Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici „Stredné Slovensko 10 Prírodné vedy“ publikovaných 17 výskumných prác z územia CHKO Poľana (BITUŠÍK 1991).

Poľana bola v r. 1992 na národnej úrovni (ešte v rámci bývalého Československa) prvý krát navrhnutá na zaradenie do sústavy celosvetovo významných vtáčích území (VVÚ) v Európe (na ploche 20 079 ha, KRIŠTÍN & URBAN 1992). Takýchto území bolo v rámci Československa 36 (HORA & KAŇUCH 1992).

Viacere aktivity výskumu i praktickej starostlivosti boli realizované v rámci „Projektu ochrany vydry riečnej v CHKO Poľana a na príľahlých vodných tokoch“ (URBAN 1990a,b), ktorý bol doplnený a schválený zainteresovanými inštitúciami (URBAN 1990b, 1992). Vydra v tom čase patrila k najohrozenejším autochtónnym druhom stavovcov v CHKO BR Poľana (URBAN 1994). Výsledky ichtyologických prieskumov, realizovaných v rokoch 1988 a 1990, potvrdili, že abundancia a biomasa spoločenstva rýb vodných ekosystémov (prevažne bystrín a podhorských tokov) Poľany bola so zreteľom na potravné nároky vydry priemerná. Na niektorých úsekoch horného toku Slatiny a prítokoch Čierneho Hrona (Kamenistý potok a Osrblianka) bola dokonca nedostatočná a v porovnaní s podobnými oligotrofnými bystrinami a podhorskými potokmi a riekami pstruhového a lipňového pásma nízka (napr. PEŇÁZ et al. 1990a, b; JURAIDA et al. 1992, 1993, 1996; URBAN & TOPERCER 1999). Preto Správa CHKO BR Poľana v jeseni 1993 vypracovala projekt zarybnenia hornej časti Kamenistého potoka, ktorý bol prostredníctvom Okresného úradu životného prostredia v Banskej Bystrici predložený na Štátny fond životného prostredia Slovenskej republiky. Ten v roku 1994 podporil zarybnenie, ktoré sa vykonalo prostredníctvom užívateľa príslušného rybárskeho revíru (Odštepného lesného závodu v Čiernom Balogu) (URBAN 1995).

Zároveň bol spracovaný návrh na vyhlásenie dolného úseku Kamenistého potoka (od hranice CHKO BR Poľana po vtok do Čierneho Hrona) za prírodnú pamiatku Kamenistý potok. Predmetom ochrany bol ekosystém podhorského vodného toku ako významného areálu vydry riečnej. Vyhlásili ho v roku 1999 a novelizovali v roku 2003 (súčasná výmera PP Kamenistý potok je 7,64 ha).

V CHKO BR Poľana v rokoch 1982 – 1992 vzrástla odhadovaná početnosť medveďa hnedého (*Ursus arctos*) z 20 na 29 jedincov. V uvedenom období sa v území ulovilo 37 jedincov medveďa (z toho 22 samcov a 15 samíc; 18 do 100 kg, 12 v hmotnostnej kategórii 101 – 150 kg a 7 nad 150 kg) (BEVILAQUA 1993). V území neboli zaznamenané prejavy

trofickej synantropizácie medveďa. V lokalite horského hotela na Prednej Poľane sa nachádzal vhodný kontajner, znemožňujúci prístup medveďov k odpadkom.

Obr. 5: Kontajner na Prednej Poľane, zamedzujúci prístup medveďov (foto P. Urban).

Fig. 5: The container box in Predná Poľana, bear-prevention approach (photo P. Urban).

V dňoch 8. – 9. júna 1993 sa vo Zvolene (v priestoroch Ústavu ekológie lesa SAV) a na Poľane (v oblasti Prednej Poľany a Drábovky) konal seminár „Fauna Poľany“, ktorý zorganizovali Správa CHKO BR Poľana vo Zvolene, Lesnícka fakulta Technickej univerzity vo Zvolene a Ústav ekológie lesa SAV vo Zvolene. Jeho súčasťou bola aj exkurzia na Prednú Poľanu, počas ktorej odhalili pamätnú tabuľu (iniciovanú Stredoslovenskou pobočkou Slovenskej zoologickej spoločnosti a Správou CHKO BR Poľana vo Zvolene) Františkovi Jozefovi Turčekovi, CSc. (1915 – 1977), na počesť ktorého bol seminár pripravený. Z konferencie vyšiel samostatný zborník príspevkov (URBAN 1993).

Obr. 6: Pamätná tabuľa F. J. Turčeka na Prednej Poľane (foto P. Urban).

Fig. 6: F. J. Turček memorial table in Predná Poľana (photo P. Urban).

O rok sa v dňoch 16. – 17. júna 1994 konal seminár „Flóra Poľany“, zorganizovaný Správou CHKO BR Poľana vo Zvolene a Katedrou fytológie Lesníckej fakulty Technickej univerzity vo Zvolene. Aj počas tohto seminára sa uskutočnila exkurzia na trase Hrochoť – Hrochotská dolina – Zálomská – Zadná Poľana – Priehybina – Predná Poľana – Zálomská. Príspevky prednesené na tomto seminári boli tiež zhrnuté v samostatnom zborníku (KRIŽO 1994).

V roku 1998 bol vypracovaný červený zoznam stavovcov CHKO BR Poľana (URBAN et al. 1998).

V roku 1996 (8. júla) postihla časť Horehronia veterná smršť, ktorá zničila, resp. silno poškodila takmer 1,5 milióna m³ na vyše 2 000 ha lesných porastov, najmä v pôsobnosti odštepných závodov Čierny Balog, Slovenská Ľupča, Kriváň a Beňuš. Najviac postihnuté boli lesné hospodárske celky Osrblie (380 000 m³, cca 900 ha holín), Hronec (170 000 m³) a Predajná (170 000 m³). Rýchlym spracovaním a odvozom poškodeného dreva (vyše 80 % kalamity sa spracovalo počas 2 rokov) sa na väčšine postihnutého územia podarilo zamedziť rozšíreniu hroziacej lykožrútovej kalamity, podmienenej gradáciou (náhlým vzostupom populačnej hustoty) podkôrneho hmyzu, najmä lykožrúta smrekového (*Ips typographus*).

Smršť svojím okrajom zasiahla aj územie CHKO BR Poľana. V najväčšom maloplošnom chránenom území – NPR Zadná Poľana vznikli vývraty v 140 – 160 ročných porastoch, ktoré boli navyše oslabené imisiami a nevydržali nápor vetra. Vzhľadom na dosiahnutie konsenzu medzi ochranou prírody, lesníckou prevádzkou i štátnou správou, za účinnej pomoci výskumníkov, nebola kalamita v tejto rezervácii spracovaná.

„Lesnícka prevádzka mala snahu „zhodnotiť“ vývraty veľkých dimenzií na základe získania výnimky, aby sa predišlo škodám, ktoré môže spôsobiť podkôrny hmyz. Pretože v porastoch prevažovali listnaté dreviny a okolité stromy neboli ohrozené, podarilo sa presvedčiť lesný závod, aby ustúpil od spracovania drevnej hmoty. Zákon bol síce na strane ochrany prírody, ale tlak na likvidovanie kalamity bol veľký. Pozitívnu úlohu zohrala štátna správa, ktorá svoje rozhodnutie podmienila stanoviskom Správy CHKO. Ako argument poslúžila pomoc pedagógov z Lesníckej fakulty TU vo Zvolene, ktorí spracovali sortimentáciu stromov, posúdili kvalitu a hodnotu dreva podľa aktuálnych cenníkov. Potvrdilo sa, že spracúvanie kalamity v rezervácii sa nevyplatí.“ (SLÁVIKOVÁ & SLÁVIK 2006).

Obr. 7: Veterná kalamita z roku 1996 v CHKO BR Poľana (foto Jaroslav Babic, archív Správy CHKO BR Poľana).

Fig. 7: Windstorm calamity from 1996 year in Zadná Poľana National Nature Reserve (photo Jaroslav Babic, Archive of the Poľana PLA BR Administration).

V roku 1998 prebehlo niekoľko akcií (výzva „Zastavme holoruby!“, priama blokáda v teréne, protestná akcia pred budovou ministerstva pôdohospodárstva a pod.) proti likvidácii posledných zvyškov prirodzených lesov holorubnou ťažbou na území biosférickej rezervácie CHKO Poľana, najmä v lesnom hospodárskom celku (LHC) Kyslinky (94 porastov!), LHC Lučatín (16 porastov), LHC Očová (15 porastov), LHC Osrbíe (8 porastov), LHC Poľana (84 porastov!), LHC Šalková (14 porastov), LHC Hronec (2 porasty) a LHC Sihla (1 porast).

V zmysle požiadaviek z 1. Medzinárodného kongresu o biosférických rezerváciách v Minsku (konal sa v roku 1983) bol v roku 1991 vypracovaný prvý akčný plán pre biosférickú rezerváciu Poľana na roky 1993 – 1997, obsahujúci 8 hlavných oblastí (SLÁVIK & GUZIOVÁ 1991). Šlo o prvý akčný plán v Československu, ktorý sa stal vzorovým aj pre ďalšie biosférické rezervácie (FABRICUSOVÁ & SLÁVIK 2010). Po uplynutí tohto obdobia boli akčný plán a plnenie jeho úloh vyhodnotené a spracoval sa plán na ďalšie päťročné obdobie. Z dôvodov vyššie uvedených organizačných zmien v ochrane prírody došlo k časovému posunu pri schvaľovaní ďalšieho akčného plánu (SLÁVIK et al. 2004).

„Teória, že funkcia BR je výrazne iná, ako funkcia CHKO nám je známa, ale prax je taká, že činnosti vykonávajú vo veľkej miere na zhodnom území len tí istí ľudia, čo nemožno oddeliť“ (SLÁVIK 2005).

„Úlohy aj naďalej zabezpečuje Správa CHKO, pre ktorú v prvom rade platia povinnosti z plánu hlavných úloh, ktorý určuje zriaďovateľ, teda MŽP SR a povinnosti vyplývajúce z akčného plánu sa alebo prekrývajú s úlohami PHÚ, alebo sú nad tento plán – spravidla bez finančného krytia“ (FABRICUSOVÁ & SLÁVIK 2010).

V danom období sa veda a výskum stali silnou stránkou v biosférickej rezervácii Poľana. S cieľom zabezpečiť jej monitorovanie bol ešte v roku 1992 spracovaný a následne realizovaný vedecko-technický projekt „Racionálne obhospodarovanie a využívanie územia biosférickej rezervácie Poľana z krajinno-ekologických a lesnícko-ekologických aspektov“, pozostávajúci z 8 široko koncipovaných úloh s 55 tematickými etapami (MIDRIAK 1997a, 1999). Na jeho riešení participovalo prerušovane v rokoch 1993 a 1995 – 1998 až 136 špecialistov z viacerých vedecko-výskumných inštitúcií, najmä Technickej univerzity vo Zvolene, Ústavu ekológie lesa SAV vo Zvolene a Slovenskej technickej univerzity v Bratislave (MIDRIAK 1997a, 1999). Plošný výskum prebiehal v rámci celej BR, resp. v jej častiach. Líniový výskum sa vykonával na tzv. výskumnom tranzekte, ktorý bol pre účely dlhodobého výskumu vytýčený a vyznačený v teréne v roku 1989 (v dĺžke takmer 10 km a šírke 300 m vedie od Kozieho chrbta cez Zadnú Poľanu, Šafraničku a Grúň na Bukovinu, pričom zachytáva rôzne geologické a geomorfologické podmienky, expozičné rozdiely, výškovú pásmovitosť, ako aj rôzne štádiá vývoja lesných porastov i nelesnú pôdu, napr. SLÁVIK 1991), napr. VANÍK 1995.

Jednotlivé úlohy projekty boli zamerané na:

- štruktúru, ohrozenie a vybrané potenciály krajinných systémov BR Poľana,
- krajinnú štruktúru a ekologickú kvalitu prechodnej zóny BR Poľana do Zvolenskej kotliny,
- analýzu antropogénnej záťaže a monitoring prostredia a zdravotného stavu lesa BR Poľana,
- lesné ekosystémy, ich štruktúru a dynamiku, vrátane analýzy vzájomných vzťahov,
- genetickú diverzitu a diferenciáciu prirodzených a obhospodarovaných populácií lesných drevín,
- prírodné lesy a rekonštrukciu lesných porastov,
- ekologicky vhodné ťažbovo-dopravné technológie a lesné stavby,
- optimalizáciu využívania krajiny BR Poľana (MIDRIAK 1999, 2000).

Najintenzívnejší monitoring (zameraný najmä na ekológiu lesa) prebiehal od roku 1991 na výskumno-demonštračnom objekte Poľana – Hukavský grúň, ktorý sa nachádza v jedľovo-bukovom lesnom ekosystéme v nadmorskej výške 850 m (ČABOUN et al. 1997, ŠKVARENINA 2000). V rámci projektu sa konalo aj niekoľko samostatných odborných konferencií a seminárov. Po jeho ukončení sa v území uskutočňovalo niekoľko menších projektov rôzneho zamerania.

V roku 1996 (18. septembra) sa vo Zvolene (pri príležitosti 5. výročia založenia Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene) uskutočnila prvá národná

konferencia o biosférických rezerváciách. V príspevkoch, ktoré boli na nej prezentované sa pozornosť venovala nielen všeobecným problémom biosférických rezervácií ale aj výsledkom výskumu a rozvoja všetkých štyroch slovenských BR, vrátane Poľany. Z konferencie taktiež vyšiel samostatný zborník (MIDRIAK 1997b).

Dňa 22. septembra 1998, za účasti vyše dvesto účastníkov (zástupcov samosprávy, verejnej správy, majiteľov a užívateľov pozemkov, vedecko-výskumných inštitúcií, turistov a sympatizantov Poľany) slávnostne otvorili prvý náučný chodník v CHKO BR Poľana (SLÁVIK 1998). Vychádza z Kysliniek a má dva okruhy. Dlhší, takmer 17 kilometrový s 21 zastávkami vedie na trase Kyslinky – Pod Dudášom – Zadná Poľana – Predná Poľana – Príslopy – Kyslinky. Kratší, dlhý zhruba 8,5 km s tromi zastávkami, vedie z Kysliniek cez Dolnú Zálomskú na Príslopy a Kyslinky.

V roku 1999 bol dokončený 30 minútový film režiséra a kameramana Zdena Vlacha o CHKO BR Poľana, nazvaný „Zrodená v lone vulkánu“, z cyklu „Príroda“.

Obdobie rokov 2000 – súčasnosť

Slovensko

V roku 2000 bola rozhodnutím ministra Životného prostredia Slovenskej republiky znovu zriadená samostatná odborná rozpočtová organizácia ochrany prírody s celoslovenskou pôsobnosťou – Štátna ochrana prírody SR (ŠOP SR) so sídlom v Banskej Bystrici. Vznikla dňom 1. júla 2000 z útvarov ochrany prírody (vrátane správ CHKO) odčlenených od SAŽP a zo správ jednotlivých národných parkov po zrušení Správy národných parkov SR v Liptovskom Mikuláši. Ministerstvo životného prostredia SR prostredníctvom tejto organizácie zabezpečuje ochranu prírody a krajiny na princípoch biologickej a krajinej diverzity a udržateľného rozvoja. Po mnohých predchádzajúcich zmenách sa tak opätovne všetky odborné organizácie štátnej ochrany prírody dostali do jednej organizácie, ktorú tvorilo 25 organizačných jednotiek (Centrum ochrany prírody a krajiny v Banskej Bystrici, 7 správ národných parkov, 16 správ chránených krajinných oblastí a 2 regionálne správy ochrany prírody a krajiny v Bratislave a Prešove).

K základným činnostiam ŠOP SR patrilo zabezpečovanie všeobecnej a osobitnej územnej ochrany prírody a krajiny, druchovej ochrany živočíchov, rastlín, nerastov a skamenelín, ochrany drevín a praktickej starostlivosti o osobitne chránené časti prírody a krajiny, pričom plnila tiež úlohy v oblasti výchovy, vzdelávania, propagácie, edičnej činnosti a na úseku medzinárodnej spolupráce.

V súvislosti s prípravou Slovenska na vstup do Európskej únie bolo nutné uskutočniť transpozíciu práva Európskej komisie (ako prvého z troch kľúčových prvkov aproximácie práva Európskej únie). Týkala sa aj implementácie smernice Rady č. 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov (tzv. „smernica o vtákoch“) a smernice Rady č. 92/43/EEC o ochrane biotopov, voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín (tzv. „smernica o biotopoch“) do národnej legislatívy, ako aj premietnutia záväzkov vyplývajúcich z deviatich medzinárodných dohôd. Preto sa po ôsmich rokoch uplatňovania zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny pripravovala jeho novelizácia. Z dôvodu veľkého rozsahu zmien napokon vznikol ako nový zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2003 (ANONYMUS 2002) (odvtedy bol dvadsaťkrát doplnený a novelizovaný).

Tento zákon dopĺňa a rozvíja ustanovenia predchádzajúceho zákona. Zároveň zaviedol niektoré nové pojmy, napríklad ochrana biotopov alebo priaznivý stav druhu, biotopu či časti krajiny, pribudli aj nové kategórie chránených území – chránený krajinný prvok (CHKP), chránené vtáčie územie (CHVÚ) a územie európskeho významu (ÚEV) (pričom CHVÚ a ÚEV sú súčasťou súvislej európskej sústavy chránených území Natura 2000, cieľom ktorej je zachovanie alebo zlepšenie priaznivého stavu biotopov a druhov európskeho významu), ako aj súkromné chránené územia (súkromný chránený areál, súkromná prírodná rezervácia, súkromná prírodná pamiatka). Zákon ponechal päť stupňov ochrany, ale zaviedol ich vyššiu plasticitosť vo vzťahu k chráneným územiám (na rozdiel od predchádzajúceho zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny oddelil stupne ochrany od kategórií chránených území) a nanovo sa vymedzili zakázané a regulované činnosti pre jednotlivé stupne ochrany. Ak si to vyžaduje záujem ochrany národného parku, chráneného areálu, prírodnej rezervácie alebo prírodnej pamiatky, môže orgán ochrany prírody vyhlásiť aj ich ochranné pásmo, pričom preň platí o jeden stupeň nižší stupeň ochrany, ako má príslušné chránené územie. Podľa povahy prírodných hodnôt a na základe stavu biotopov možno chránené územie členiť na štyri zóny.

Na zákon nadviazal jeho vykonávací právny predpis – vyhláška MŽP SR č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ktorá nadobudla účinnosť 1. februára 2003 (ANONYMUS 2003).

V rámci prípravy Slovenskej republiky na vstup do Európskej únie sa od roku 2001 začalo s tvorbou súvislej európskej sústavy chránených území Natura 2000. Cieľom tohto programu členských štátov únie je zachovanie taxatívne vymenovaných typov prírodných biotopov

a lokalít ohrozených druhov rastlín a živočíchov významných pre Európsku úniu, ako aj lokalít významných pre ochranu vybraných druhov vtákov.

Vytvorenie sústavy Natura 2000 vyplýva z ustanovení dvoch vyššie uvedených smerníc Európskej únie o vtákoch a o biotopoch a tvoria ju dva typy území:

- a) územia európskeho významu (ÚEV) – lokality navrhnuté za chránené územia na základe kritérií stanovených v smernici o biotopoch,
- b) chránené vtáčie územia (CHVÚ) – lokality vyhlásené za chránené na základe kritérií stanovených v smernici o ochrane vtáctva.

Pri uvedených územiach nejde len o prísne rezervácie, ale o mozaiku najhodnotnejších území s rôznym predmetom ochrany i manažmentom, umožňujúcich výskyt a prežívanie biotopov a druhov európskeho významu, ako aj dobré vyhliadky na ich zachovanie do budúcnosti. Princípom ochrany území Natura 2000 nie je bezzásahový režim, ale udržateľné využívanie územia s prioritou zachovania stavu druhov a biotopov, pre ktoré bolo územie vyčlenené. Cieľom je udržanie prípadne zlepšovanie tohto stavu najmä prostredníctvom súčasného využívania území alebo aj jeho modifikáciou v prospech predmetu ochrany území (konkrétnych rastlín, živočíchov alebo typov biotopov).

Príprava sústavy Natura 2000 sa realizovala sa v rámci projektu „Budovanie sústavy Natura 2000 v Slovenskej republike“. Komplikovaný proces prípravy, prerokovávaní s vlastníckmi a vyhlasovanie území Natura 2000 sa na Slovensku stretol so značnou nevôľou dotknutých subjektov a vyvolal početné diskusie a polemiky. Ku dňu vstupu do Európskej únie (1. mája 2004) zaslala Slovenská republika Európskej komisii vládou SR odsúhlasený zoznam navrhovaných 38 CHVÚ (2003) a 382 ÚEV (2004).

Vzhľadom na rozširujúci sa zoznam štátov v Európskej únii a stále nedostatočné národné zoznamy ÚEV viacerých aj „pôvodných (starých)“ členských štátov výmera a počet území Natura 2000 stále rastie (URBAN et al. 2015). V súčasnosti (júl 2016) ju tvorí 41 chránených vtáčích území s celkovou výmerou 1 310 500 ha a 473 území európskeho významu s celkovou výmerou 584 353 ha (tab. 4).

Tab. 3: Počty druhov rastlín a živočíchov a typov biotopov európskeho významu z prílohy 1 a 2 smernice o biotopoch s prirodzeným výskytom na Slovensku, pre ktoré sa vymedzujú územia Natura 2000.

Tab. 3: The number of plant and animal species and type of habitats in the European meaning of Annexes 1 and 2 of the habitats of natural occurrence in Slovak, which is defined for Natura 2000 sites.

Skupina / Group	Celkový počet / Total	Z toho prioritných / Priorities
rastliny / plants	43	12
vyššie rastliny / vascular plants	36	12
machorasty / bryophytes	7	0
živočíchy / animals	91	11
bezstavovce / invertebrates	41	5
ryby a mihule / fish and lamprey	21	0
obojživelníky / amphibians	5	0
plazy / reptiles	1	0
cicavce / mammals	23	6
typy biotopov / types of biotops	67	23
vtáky / birds	81	-

Tab. 4: Prehľad území Natura 2000 v SR.

Tab. 4: Overview of Natura 2000 sites in Slovakia.

Počet CHVÚ v SR / The number of SPAs in Slovakia	41
Výmera CHVÚ / Area of SPAs	1 310 500 ha
Podiel z výmery SR / Proportion of the area of Slovakia	26 %
Prekrýv CHVÚ s národnou sústavou chránených území / SPA overlap with the national network of protected areas	51 %
Počet ÚEV v SR / Number of SCI in Slovakia	473
Výmera ÚEV / The area of SCIs	584 353 ha
Podiel z výmery SR / Proportion of the area of Slovakia	11,9 %
Prekrýv ÚEV s národnou sústavou chránených území / SCI overlap with the national network of protected areas	86 %
Výmera Natura 2000 (CHVÚ + ÚEV) / Natura 2000 area (SPA + SCI-s)	1 444 600 ha
Podiel Natura 2000 (CHVÚ + ÚEV) z výmery SR / The share of Natura 2000 (SPA + SCI-s) of the area of Slovakia	29,5 %

Všetky druhy a biotopy taxatívne uvedené v smerniciach o biotopoch a o vtákoch sa pravidelne monitorujú (monitoring) a raz za 3 (vtáky), resp. 6 rokov (ostatné) sa vyhodnocuje ich stav (reporting). Prvé hodnotenie bolo vykonané v roku 2007, druhé v roku 2013 a tretie sa očakáva v roku 2019. Reporting spracováva Štátna ochrana prírody SR a Ministerstvo životného prostredia SR v spolupráci s ďalšími organizáciami a expertami. Do roku 2013 vykonávala Štátna ochrana prírody SR tzv. čiastkový monitorovací systém (ČMS) Biota, v rámci ktorého sa monitorovala len menšia časť druhov európskeho významu, predovšetkým vyššie rastliny a niekoľko druhov živočíchov, pričom monitoring biotopov európskeho významu úplne chýbal. Až v roku 2013 sa začal realizovať projekt systematického monitoringu tak, aby spĺňal všetky kritériá a zbieral údaje o všetkých biotopov a druhoch európskeho významu vyskytujúcich sa na Slovensku. Okrem terénneho monitoringu biotopov a druhov sa začalo s vývojom komplexného informačného a monitorovacieho systému (KIMS), ktorý údaje zbiera, vyhodnocuje a poskytuje aj verejnosti (URBAN 2015b).

V rámci prípravy sústavy Natura 2000 sa na Slovensku celoplošne hodnotili tiež chránené územia na základe exaktných poznatkov o rozšírení druhov a biotopov. Preto sa súčasne začal aj proces prehodnocovania národnej sústavy chránených území (vytvorenej predovšetkým v období 1970 – 1990 bez ohľadu na vlastnícke vzťahy k pozemkom), ktorá stále nie je reprezentatívna. Systematicky neboli napríklad vyhlasované chránené územia na ochranu konkrétnych chránených a ohrozených taxónov rastlín či živočíchov. Predmetom ochrany sú tiež územia, ktoré nemajú prírodný charakter, alebo predmet ochrany zanikol. Národná sústava chránených území by mala byť tvorená zo všetkých hľadísk ochrany prírody s cieľom zabezpečiť dostatočnú a účinnú ochranu najmä pôvodným biotopom, druhom a ich biotopom (CVACHOVÁ 2004). Na Slovensku však stále neprebehlo komplexné a systematické hodnotenie jestvujúcej sústavy chránených území na národnej úrovni z hľadiska identifikovania medzier (*gap analysis*) v pokrytí ochrany najcennejších území, určení priorít ochrany i prepojenia daných území funkčnými biokoridormi.

Dňa 19. novembra 2004 zasiahla severnú a strednú časť Slovensku veterná smršť Žofia (v Tatrách nazvaná tzv. tatranská bóra, sensu VINCENT 1933). Najviac postihla Horehronie (okresy Brezno, Banská Bystrica, Zvolen), Kysuce (okresy Čadca, Kysucké Nové Mesto), Oravu (okresy Námestovo, Tvrdošín), Spiš (okresy Spišská Nová Ves, Gelnica, Levoča) Gemer (Rožňava, Revúca) a Tatry (okresy Poprad, Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Spišská

Magura, Stará Ľubovňa a hlavne územie TANAPu). V rámci týchto území boli zasiahnuté aj chránené územia, spadajúce do pôsobnosti správ TANAP, NAPANT, PIENAP, národných parkov Slovenský raj a Muránska planina, chránených krajinných oblastí Horná Orava, Poľana a Kysuce (MIKA 2006).

Tabuľka 5: Rozsah a intenzita veternej kalamity podľa stupňa ochrany územia podľa Štátnej ochrany prírody (MIKA 2006).

Table 5: The scope and intensity of wind calamity by the degree of protection areas under the State Nature Protection of Slovak republic (MIKA 2006).

Stupeň ochrany prírody / Level of nature protection	Výmera LPF postihnutého kalamitou / Area of the forest surface affected by calamity		Objem kalamitnej drevnej hmoty / Volume of calamity wood	
	sústredená / concentrated (ha)	roztrúsená / scattered (ha)	(m3)	(%)
I.	—	—	49 500	1,2
II.	48 121	15 700	1 095 500	26,0
III.	8 398	24 000	2 358 264	56,0
IV.	26	701	16 510	0,4
V.	2 696	600	690 306	16,4
Spolu / Together	59 241	41 001	4 210 080	100,0

Vzhľadom na odlišné ustanovenia zákona NR SR č. 543/2002 o ochrane prírody a krajiny, zákona NR SR č. 326/2005 Z. z. o lesoch a zákona č. 138/2004 Z. z. o správnom konaní, došlo k protichodným a rozporuplným prístupom, resp. polemikám a diskusiám o riešení či využití situácie a nutnosti odstraňovať „škody“ spôsobené prírodou. Situácia zároveň zaktivizovala občianske skupiny a organizácie a stala sa mediálne sledovanou. Najproblematickejšími boli územia v piatom, najprísnejšom stupni ochrany, v ktorých sa nachádzali veľké objemy kalamitného dreva. Prijala sa zásada, podľa ktorej sa povolilo spracovanie hmoty vo vyšších stupňoch diferencovane, podľa stupňa pôvodnosti porastov. V najcennejších častiach (označených 5/5) bolo rozhodnuté ponechať 100 % kalamity, v územiach stredného významu (5/4) ponechať 30 % a v územiach s najnižšou úrovňou pôvodnosti (5/3) ponechať 10 % kalamitného dreva. V porastoch mimo prírodných rezervácií, spadajúcich do 3. stupňa ochrany, neboli určené obmedzenia pre spracovanie dreva prípadne jeho asanáciu (MIKA 2006).

V dňoch 16. – 18. apríla 2005 prišla na pozvanie rezortu životného prostredia na pracovnú návštevu do Tatranského národného parku Misia zástupcov Svetovej únie ochrany prírody (IUCN). Jej hlavným cieľom bolo posúdiť stav TANAP-u na základe manažmentových kategórií chránených území podľa IUCN (špeciálne pre kategóriu II – národný park). Misia okrem iného odporučila radikálne zmeny, týkajúce sa štruktúr rozhodovacieho procesu, manažmentového orgánu, plánovania, zonácie a ďalších činností s cieľom zachovať vysoké prírodné a kultúrne hodnoty Tatranského národného parku. Podľa nich by napríklad vláda SR mala posilniť manažmentové ciele TANAP-u prostredníctvom nového zákona a ďalších právnych predpisov s cieľom naplnenia požiadaviek, ktoré majú spĺňať územia kategórie II. Okrem toho by mala ustanoviť tiež manažmentový režim pre TANAP, ktorý by dokázal čeliť tlakom na rozvoj územia (ŠVAJDA et al. 2005). Žiaľ ani jedno z 18 odporúčaní nebolo doteraz plnohodnotne implementované.

Riešenie kalamity (najmä v Tatranskom národnom parku) naplno odhalilo problémy ochrany prírody i nevýhodu toho, že organizácie ochrany prírody nie sú vlastníčkmi, resp. správcami či užívateľmi majetku štátu v chránených územiach. Zároveň došlo k výraznému spolitizovaniu ochrany prírody. Politicky presadzovaná zonácia chránených území, najmä Tatranského národného parku, spomalila až zastavila proces zonácie na celom Slovensku.

Aj v súvislosti s vyššie uvedeným došlo k zmene organizačnej štruktúry ŠOP SR od 1. februára 2007, kedy sa znížil počet jej organizačných jednotiek z pôvodných 25 na 11 regionálnych centier ochrany prírody (do ktorých boli začlenené jednotlivé správy národných parkov a chránených krajinných oblastí). Zároveň boli odvolaní všetci riaditelia správ národných parkov a chránených krajinných oblastí. V nových výberových konaniach viacerí z nich neboli vybraní a organizáciu museli opustiť, podobne ako aj niektorí strážcovia, ktorých počet sa znížil. V tomto období zo ŠOP SR odišli tiež niektorí ďalší odborníci.

S účinnosťou od 1. januára 2008 došlo k zlúčeniu Správy slovenských jaskýň v Liptovskom Mikuláši so Štátnou ochranou prírody Slovenskej republiky v Banskej Bystrici, ktorá sa stala jej nástupníckou organizáciou. ŠOP SR sa stala príspevkovou organizáciou s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorá zabezpečuje najmä odbornú činnosť na úseku ochrany prírody a krajiny, vrátane správy jaskýň a na úseku ochrany druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi.

Dňa 1. augusta 2014 nadobudol účinnosť nový organizačný poriadok ŠOP SR. Ten okrem iného zrušil aj regionálne centrá ochrany prírody (s výnimkou Regionálnych centier ochrany prírody v Bratislave a v Prešove). Súčasnú organizačnú štruktúru ŠOP SR v súčasnosti tvorí riaditeľstvo v Banskej Bystrici, ktorého jednu sekciu tvorí Správa slovenských jaskýň v

Liptovskom Mikuláši, 9 správ národných parkov, 14 správ chránených krajinných oblastí a 2 regionálne centrá v Bratislave a v Prešove.

ŠOP SR v Banskej Bystrici, ako organizácia, ktorej súčasťou sú aj jednotlivé správy veľkoplošných chránených území, zaradených do sústavy BR, zabezpečuje koordináciu ich činnosti. Systém však nebol nastavený v súlade s medzinárodnými štandardami, čo viedlo k spochybneniu opodstatnenie niektorých BR na Slovensku, vrátane Poľany, Medzinárodnou koordinačnou radou (*International Coordination Council – ICC*) UNESCO programu "Človek a biosféra". V júni 2013 preto slovenskému výboru MAB zaslala odporúčania pre zlepšenie postavenia a optimalizáciu riadenia BR. Potrebný bol komplexný prístup, vedúci aj k zabezpečeniu legislatívnej opory rezerv biosféry v zákone. Preto bola predložená vyššie uvedená novela zákona o ochrane prírody a krajiny.

Dňa 1. januára 2014 nadobudol účinnosť zákon č. 506/2013 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (ANONYMUS 2013). Tento zákon podstatne novelizoval zákon o ochrane prírody a krajiny, pretože mal až 170 novelizačných bodov. Podľa novely tohto zákona sa aj biosférické rezervácie (ktoré dovtedy neboli na Slovensku definované v žiadnom platnom právnom predpise) považujú za medzinárodne významné územia.

„Územím medzinárodného významu sa podľa tohto zákona rozumie lokalita, na ktorú sa vzťahujú záväzky vyplývajúce z medzinárodných programov, dohôd alebo dohovorov) ku ktorým Slovenská republika pristúpila. Územia medzinárodného významu tvoria mokrade medzinárodného významu, lokality svetového prírodného dedičstva, biosférické rezervácie a iné medzinárodne významné územia evidované v zoznamoch, ktoré vedú výbory alebo sekretariáty príslušných medzinárodných programov, dohovorov alebo organizácií. Lokalitu, ktorá je územím medzinárodného významu, možno vyhlásiť za chránené územie“ (ANONYMUS 2013).

V súvislosti s touto novelizáciou zákona o ochrane prírody nadobudla dňa 15. júna 2014 účinnosť vyhláška MŽP SR č. 158/2014 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška MŽP SR č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov.

Dňa 1. septembra 2014 nadobudol účinnosť zákon č. 198/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. Táto ďalšia priama novela zákona o ochrane prírody a krajiny v 15 novelizačných bodoch upravila predovšetkým postup pri odstraňovaní nepôvodných a invázných druhov rastlín a opätovne upravila podmienky pri výrube drevín. Účinnosť od 1. decembra 2014 nadobudol zákon č.

324/2014 Z. z., ktorým sa mení a doplňa zákon NR SR č. 278/1993 Z. z. o správe majetku štátu v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a doplňajú niektoré zákony. Tento predpis v siedmich novelizačných bodoch zmenil aj zákon o ochrane prírody a krajiny, a to podmienky prenájmu nehnuteľného majetku štátu, nachádzajúceho sa v chránených územiach s 3. až 5. stupňom ochrany.

K zmenám došlo tiež v štátnej správe. Na základe zákona č. 525/2003 Z. z. o štátnej správe starostlivosti o životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov bolo k 1. 1. 2004 vytvorených osem krajských úradov životného prostredia a 46 obvodných úradov životného prostredia ako špecializovaná štátna správa na miestnej úrovni. Zmenu v organizácii rôznych úradov vrátane úradov životného prostredia priniesla reforma štátnej správy na Slovensku, známa pod názvom ESO (efektívna, spoľahlivá a otvorená verejná správa). Dňom 1. januára 2013 sa uskutočnila vertikálna integrácia miestnej špecializovanej štátnej správy v oblasti životného prostredia, v rámci ktorej došlo k zlúčeniu krajských úradov životného prostredia s obvodnými úradmi životného prostredia (zákonom č. 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe a o zmene a doplnení niektorých zákonov). Realizáciou druhej etapy programu ESO k 1. októbru 2013 zanikli dovtedy samostatné úrady životného prostredia ako špecializovaná štátna správa. Zmeny sa uskutočnili v zmysle zákona č. 180/2013 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Týmto zákonom bol okrem iných významne novelizovaný i zákon č. 525/2003 Z. z. a tiež zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. K 1. 10. 2013 tak bolo vytvorených 72 okresných úradov kopírujúcich územnosprávne členenie Slovenskej republiky. Tieto úrady sú v pôsobnosti Ministerstva vnútra Slovenskej republiky ako jeho preddavkové organizácie (MAKAROVÁ 2015).

Po viacročných prípravách schválila vláda SR dňa 24. 5. 2006 koncepciu ochrany prírody a krajiny, ktorá určovala 20 strategických cieľov ochrany prírody a krajiny s 33 opatreniami na ich dosiahnutie v období nasledujúcich 10 rokov. Koncepcia riešila všetky dôležité oblasti (územnú ochranu, druhovú ochranu, ochranu drevín, ochranu krajiny, výchovu a vzdelávanie, spoluprácu s inými orgánmi štátnej správy, samosprávou a mimovládnyimi organizáciami, ako aj medzinárodnú spoluprácu).

V podobnej štruktúre bol pripravený aj návrh dokumentu na nové obdobie 2016 – 2025. Aktualizovaná koncepcia ochrany prírody a krajiny do roku 2025 reaguje na vývoj od obdobia spracovania predchádzajúcej koncepcie a na niektoré výzvy, ktorými sa predchádzajúca koncepcia nezaoberala (klimatická zmena, hodnotenie ekosystémových služieb, konektivita krajiny, starostlivosť o charakteristické črty a hodnoty krajiny a i.) (URBAN et al. 2015).

Vláda SR uznesením č. 740 z 15. októbra 2008 schválila „Konceptiu geoparkov SR“ a uznesením Vlády SR č. 46027/2014 z 5. januára 2015 bola schválená „Aktualizácia koncepcie geoparkov SR“. Geoparky sú územia, obsahujúce jedno, alebo viac miest vedeckej dôležitosti nielen z geologického aspektu, ale aj z hľadiska jeho archeologickej, ekonomickej alebo kultúrnej osobitosti európskeho významu. Majú byť v súlade so stratégiou udržateľného rozvoja, mať silnú riadiacu štruktúru, podporovanú európskym programom financovania, ktorý prispieva k jeho ďalšiemu rozvoju. V súčasnom období sú na Slovensku zriadené tri geoparky: Banskobystrický geopark, Banskoštiavnický geopark a Novohradský geopark (Novohrad – Nógrád geopark).

Poľana

Správa CHKO BR Poľana vo Zvolene sa od 1. júla 2000 stala organizačnou zložkou ŠOP SR v Banskej Bystrici. Okrem CHKO BR Poľana jej pripadla aj ostatná časť územia okresov Banská Bystrica, Brezno, Detva a Zvolen (mimo území správ národných parkov Nízke Tatry, Veľká Fatra a Muránska planina, vrátane ich ochranných pásiem).

„Desaťnásobným zväčšením územnej pôsobnosti sa výrazne zvýšili aj požiadavky na odborných pracovníkov správy a tiež výrazným nárastom podnikateľských zámerov sú sústavne zamestnávaní posudzovaním projektov vo voľnej krajine do takej miery, že im na BR neostáva dostatok času“ (SLÁVIK 2005).

Na Správe CHKO BR Poľana vo Zvolene, na ktorú po vzniku ŠOP SR prešli v rámci organizačných zmien štyria pracovníci z Odboru starostlivosti o krajinu COPK v Banskej Bystrici, v tom čase pôsobilo 10 zamestnancov.

K zmene organizačnej štruktúry došlo od 1. februára 2007 aj v rámci Správy CHKO BR Poľana, ktorá sa stala súčasťou Regionálneho centra ochrany prírody vo Zvolene, spolu so správami CHKO Štiavnické vrchy a Cerová vrchovina (zrušeného od 1. augusta 2014). Riaditeľom regionálneho centra i Správy CHKO BR Poľana sa stal Ing. Roman Bies, CSc. Od roku 2010 je riaditeľkou Správy CHKO BR Poľana (a do roku 2014 aj regionálneho centra vo Zvolene) Ing. Vladimíra Fabriciusová, PhD. V súčasnosti (k 30. 6. 2016) má správa 11 systematizovaných miest.

Tab. 6: Organizačná schéma systematizovaných pracovných miest Správa CHKO BR Poľana vo Zvolene (podľa Organizačného poriadku ŠOP SR).

Tab. 6: Organizational chart of positions in Poľana PLA BR Administration in Zvolen (by Organizational Order SNC SR).

riaditeľ správy / director		1	
technicko-administratívny pracovník / technical and administrative staff		1	
odbor chránených častí prírody / department of nature protection		odbor ochrany krajiny / department of landscape protection	
zoológ / zoologist	2	strážca / guard	1
botanik / botanist	1	pracovník pre environmentálnu výchovu / environmental education	1
lesník / forester	2	krajinár / landscape painter	1
		anorganik / geologist	1

Obr. 8: Súčasní (2016) zamestnanci Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene (zľava, Ing. Ivan Rybár, Mgr. Katarín Dvořáčková, PhD., Ing. Peter Potocký, Anna Lenčová, Ing. Miroslav Jarný, Ing. Vladimíra Fabriciusová, PhD., Ján Bariak, Mgr. Lucia Miňová, Ing. Vladimír Hruz, chýba Ing. Martin Kochlica).

Fig. 8: Current staff (2016) of the Poľana Protected landscape area Biosphere reserve Administration in Zvolen (from left Ing. Ivan Rybár, Mgr. Katarína Dvořáčková, PhD., Ing. Peter Potocký, Anna Lenčová, Ing. Miroslav Jarný, Ing. Vladimír Fabriciusová, PhD., Ján Bariak, Mgr. Lucia Miňová, Ing. Vladimír Hruz, missing Ing. Martin Kochlica).

Správa CHKO BR Poľana koordinuje aj činnosť členov stráže prírody vo všetkých štyroch okresoch územnej pôsobnosti tak, aby pokrývala celé územie CHKO. Jednotliví strážcovia majú pridelené konkrétne maloplošné chránené územia. Pochôdzky v teréne sa vykonávajú zväčša po dvojiciach, pričom ťažisko ich trás vedie tými časťami územia, v ktorých je najväčší turistický ruch (Predná Poľana, okolie Chaty pod Hrbom, Kalamárka a pod.) (VICIAN & BABIC 2006).

Od 1. januára 2002 platí Vyhláška MŽP SR č. 431/2001 Z. z. z 3. septembra 2001 o Chránenej krajinnnej oblasti Poľana, ktorá upravuje územie CHKO Poľana na parcelný stav so súčasnou výmerou 20 360,4804 ha, z toho 3 001,4072 ha poľnohospodárskej pôdy, 17 102,3626 ha lesnej pôdy, 102,4992 ha vodných plôch, 48,6161 ha zastavaných plôch a 105,5953 ha ostatných plôch (ANONYMUS 2001).

Od roku 2000 vyhlásili v CHKO BR Poľana tri maloplošné chránené územia: prírodnú rezerváciu Kopa (2001) a chránené areály Hrochotská Bukovina a Dolná Zálomská (oba 2000). Správa CHKO BR Poľana zároveň na základe výsledkov krajskej revízie NPR Ľubietovský Vepor z roku 1999 vypracovala, vďaka pochopeniu vlastníkov dotknutých pozemkov (Lesy SR š. p., OZ Čierny Balog a Obecné lesy Ľubietová s. r. o.), projekt jej rozšírenia o cca 159 ha (JASÍK 2001). V roku 2001 došlo k rozšíreniu NPR Zadná Poľana zo 695 ha na 885 ha a zároveň bolo zrušené jej ochranné pásmo, ktorého porasty boli začlenené do samotnej NPR.

V lesnom hospodárskom celku (LHC) Kyslinky vyhlásili lesy osobitného určenia na ploche 2 007 ha, v LHC Poľana 1 521 ha a LHC Očová 568 ha (JASÍK 2001).

Napriek vypracovaniu návrhu na rozšírenie PR Pri Bútl'avke, dôležitého pre plný rozvoj všetkých typov lesných spoločenstiev (zahŕňajúcich 16 skupín lesných typov a 29 lesných typov v 2. až 6. lesnom vegetačnom stupni (UJHÁZY & KRIŽOVÁ 2002, VICIAN et al. 2005), tento dosiaľ nebol schválený.

Veterná kalamita zo dňa 19. novembra 2004 postihla aj územie CHKO BR Poľana, vrátane oboch odštepných závodov (OZ) Lesov SR š. p., pôsobiacich na jej území (Čierny Balog a Kriváň). V územiach s piatym (bezzásahovým) stupňom ochrany v CHKO BR Poľana (s celkovou výmerou 863,13 ha) tvorila výmera abiotickej kalamity (väčšina ktorej vznikla v novembri 2004) 5,84 ha (t. j. 0,68 % z celkovej výmery území v piatom stupni ochrany) a objem dreva bol 2 200 m³ a výmera biotickej kalamity (vzniknutej následne najmä vplyvom podkôrneho hmyzu) bola 5,57 ha (0,65 %) s objemom dreva 1 950 m³. Výnimka na spracovanie kalamity nebola (podľa § 16 ods. 1 písm. b zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny) udelená na ploche 16,5 ha (1,9 %), na ktorej sa nachádzalo 5 025 m³

dreva. Aj preto mali Lesy SR, š. p., Banská Bystrica, opakovanú snahu o lesohospodárske zásahy (ťažbu dreva) v národnej prírodnej rezervácii Zadná Poľana z dôvodu výskytu podkôrneho hmyzu. V roku 2010 Ministerstvo životného prostredia SR najskôr vydalo výnimku na túto činnosť, podľa ktorej sa malo drevo ťažiť do konca roku 2018, pričom v rozhodnutí, obsahujúcom viacero procesných, právnych a odborných chýb, nestanovilo pre ťažbu žiadny limit. Voči tomu vystúpila aj vedecká obec.

„Viac ako 160 vedeckých a odborných pracovníkov z oblasti ekológie, lesníctva, zoológie, botaniky, environmentalistiky, krajinárstva a ďalších prírodných vied adresovalo ministrovi životného prostredia, ministrovi pôdohospodárstva a generálnemu riaditeľovi štátneho podniku Lesy SR výzvu, aby zamedzili vykonaniu rozhodnutia v Národnej prírodnej rezervácii Zadná Poľana. Zároveň žiadajú, aby do preskúmania tohto rozhodnutia boli zapojené aj odborné a vedecké kapacity z oblasti prírodných vied“ (Tlačová správa z 20. apríla 2010).

Vedci upozornili aj na tú skutočnosť, že rozhodnutie bolo prijaté bez konzultácie s vedeckými inštitúciami a dotknutou odbornou verejnosťou, pričom ignorovalo aj stanoviská vlastných odborných organizácií – Štátnej ochrany prírody SR a Správy Chránenej krajiny oblasti Poľana. Následkom ťažby by podľa nich boli nenávratné škody na najcennejšom prírodnom dedičstve Slovenska, na zdrojoch vedeckého poznania i morálke spoločnosti. Minister životného prostredia na základe preskúmania a vyhodnotenia komisiou pôvodné rozhodnutie, ktorým boli povolené výnimky na ťažbu dreva, zrušil.

Na jedinečné hodnoty Národnej prírodnej rezervácie Zadná Poľana a potrebu ich zachovania upozorňuje 14 minútový prírodopisný film Zadná Poľana, režisérky a scenáristky Jany Sadloňovej. Za výdatnej spolupráce zamestnancov Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene vznikol v roku 2011 a slávnostnú premiéru mal 11. januára 2012 v priestoroch Technickej univerzity vo Zvolene.

V r. 2013 sa uskutočnil spoločný manažment Lesov SR š.p. Banská Bystrica, odštepného závodu Kriváň a Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene v ochrannom pásme NPR Zadná Poľana, zameraný na ochranu vybraných drevín (jedle, cenných listnáčov) pomocou oplôtkov. Prebiehal v rámci švajčiarskeho projektu „Rozvoj ochrany prírody a chránených území v slovenských Karpatoch“.

Obr. 9: Oplôtok v ochrannom pásme NPR Zadná Poľana (foto P. Urban).

Fig. 9: Fence in the protection zone of the Zadná Poľana National Nature Reserve (photo P. Urban).

Na území CHKO BR Poľana je v súčasnosti vyhlásených 22 maloplošných chránených území, ktorých výmera je približne 1 367 ha, čo predstavuje viac ako 6,12 % jej rozlohy a 0,6 % z výmery celkového územia v pôsobnosti správy CHKO (cca 208 000 ha). Zabezpečujú ochranu najvzácnejších častí Poľany. Sú to tri národné prírodné rezervácie (Zadná Poľana, Ľubietovský Vepor, Hrončecký grúň), sedem prírodných rezervácií (Pri Bútľavke, Havranie skaly, Vrchslatina, Mačinová, Príslopy, Pod Dudášom, Kopa), jedna národná prírodná pamiatka (Vodopád Bystrého potoka), sedem prírodných pamiatok (Melichova skala, Kalamárka, Bátovský balvan, Jánošíkova skala, Veporské skalky, Spády, Havranka), štyri chránené areály (Hrochotská Bukovina, Dolná Zálomská, Horná Chrapková, Meandre Kamenistého potoka) (tab. 7).

Tab.7: Prehľad chránených území v CHKO Poľana (stav k 30.6. 2015).

Tab. 7: Overview of protected areas in the Poľana PLA (as of 06/30 2015).

Názov / Title	Kategória / Category	Výmera + výmera OP (ha) / Area + area of buffer zone (in ha)	Rok vyhlásenia, novelizácie / Year of designation	Stupeň ochrany / Protection level	Katastrálne územie / Cadastral area
Bátovský balvan	PP / NM	0,03	1964	4.	Hrochoť
Dolná Zálomská	CHA / PS	2,48	2000	4.	Očová
Havrane skaly	PR / NR	32,65	1996	5.	Hronec
Havranka	PP / NM	0,013	1992	4.	Hronec
Horná Chrapková	CHA / PS	1,06	1998	4.	Detva
Hrochotská Bukovina	CHA / PS	0,24	2000	4.	Hrochoť
Hrončecký grúň	NPR / NNR	55,30 + 112,83	1964, 1993	4. (OP), 5.	Hronec, Valaská,
Jánošíkova skala	PP / NM	1,68	1964	5.	Hrochoť
Kalamárka	PP / NM	1,28	1977	4.	Detva
Kopa	PR / NR	5,69	2001	4.	Detva
Ľubietovský Vepor	NPR / NNR	236,88	1967, 2003	5.	Ľubietová
Mačinová	PR / NR	4,86	1993	5.	Očová
Meandre Kamenistého potoka	CHA / PS	Plocha potoka v dĺžke 2,5 km	1991	4.	Sihla
Melichova skala	PP / NM	0,30	1964	4.	Detva
Pod Dudášom	PR / NR	6,24	1980	5.	Hriňová, Očová
Pri Bútlavke	PR / NR	21,50	1993	5.	Hrochoť
Príslopy	PR / NR	0,22	1988	4.	Očová
Spády	PP / NM	0,14	1988	4.	Valaská
Veporské skalky	PP / NM	5,22	1981	4.	Ľubietová
Vodopád Bystrého potoka	NPP / NNM	3,98	1982, 1996	5.	Hriňová
Vrchlatina	PR / NR	18,05	1993	5.	Sihla
Zadná Poľana	NPR / NNR	855.49	1972, 1999, 2001	4., 5.	Hriňová, Očová, Valaská

Okrem toho sú v CHKO BR dva chránené stromy (Buk pod Kľukou, Buk pod Širokou).

„Stav chránených území v rámci CHKO-BR Poľana je dobrý a maloplošné chránené územia doposiaľ vyhlásené v dostatočnej miere reprezentujú prírodné hodnoty Poľany. K najvzácnejším chráneným územiam z celoslovenského, či európskeho hľadiska patria lesné rezervácie (NPR Zadná Poľana, NPR Hrončecký grúň, NPR Ľubietovský Vepor). Avšak čas, výskumy, nové poznatky o výskyte rastlinných, či živočíšnych druhov ukazujú, že potenciál Poľany pre ochranu biodiverzity je pomerne veľký“ (OKÁNIKOVÁ et al. 2015).

V území CHKO BR Poľana sa tiež nachádza deväť území európskeho významu (vyhlasovaných na základe smernice o ochrane biotopov) a jedno chránené vtáčie územie (na základe smernice o vtákoch). Územia európskeho významu (ÚEV) zaberajú 18,7 % výmery CHKO BR. Vo väčšine území Natura 2000 nedochádza k obmedzeniu bežného obhospodarovania pozemkov, práve naopak. Snahou je zachovať súčasný vhodný manažment území (napr. kosenie lúk, prírode blízke obhospodarovanie lesov, atď.).

Repiská (SKEUV0008; výmera 61,8 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), lužné vrbovo-topoľové a jelšové lesy (91E0) a druhov európskeho významu – kunka žltobruchá (*Bombina variegata*) a bystruška potočná (*Carabus variolosus*).

Koryto (SKUEV0009; 25,06 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – lipovo-javorové sutinové lesy (9180), bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130).

Kopa (SKUEV0045; 90,54 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), silikátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou (8220) a druhov európskeho významu – kunka žltobruchá, rys ostrovid (*Lynx lynx*) a medveď hnedý (*Ursus arctos*).

Javorinka (SKUEV0046; 44,31 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – vlhkomilné vysokobylinné lemové spoločenstvá na nivách od nížin do alpínskeho stupňa (6430) a druhov európskeho významu – zvonček hrubokoreňový (*Campanula serrata*).

Močidlíanska skala (SKUEV0248; 204,77 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – nížinné a podhorské kosné lúky (6510), bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), silikátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou (8220) a druhov európskeho významu – kunka žltobruchá a fuzáč alpský (*Rosalia alpina*).

Hrbatá lúčka (SKUEV0249; 180,66 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), lipovo-javorové sutinové lesy (9180) a druhov európskeho významu – kunka žltobruchá, fuzáč alpský, rys ostrovid, vlk dravý (*Canis lupus*) a medveď hnedý.

Poľana (SKUEV0319; 3 071,83 ha) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – horské smrekové lesy (9410), bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), javorovo-bukové horské lesy (9140), lipovo-javorové sutinové lesy (9180), horské kosné lúky (6520), nížinné a podhorské kosné lúky (6510), kvetnaté vysokohorské a horské psicové porasty na silikátovom substráte (6230), karpatské a panónske dubovo-hrabové lesy (91G0), neprístupnené jaskynné útvary (8310), silikátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou (8220), prechodné rašeliniská a trasoviská (7140) a druhov európskeho významu – plocháč červený (*Cucujus cinnaberinus*), fuzáč alpský, bystruška potočná, kunka žltobruchá, mlok karpatský (*Lissotriton montandoni*), netopier veľkouchý (*Myotis bechsteinii*), uchaňa čierna (*Barbastella barbastellus*), netopier obyčajný (*Myotis myotis*), rys ostrovid, vlk dravý, medveď hnedý a zvonček hrubokoreňový.

Detviansky potok (SKUEV0400) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – bukové a jedľové kvetnaté lesy (9130), kyslomilné bukové lesy (9110), lipovo-javorové sutinové lesy (9180), vlhkomilné vysokobylinné lemové spoločenstvá na nivách od nížin do alpínskeho stupňa (6430), bezkolencové lúky (6410), nížinné a podhorské kosné lúky (6510), silikátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou (8220), prechodné rašeliniská a trasoviská (7140) a druhov európskeho významu – bystruška potočná, kunka žltobruchá, mlok karpatský, rys ostrovid, vlk dravý a medveď hnedý.

Vrchslatina (SKUEV0694) – vyhlásené na zachovanie priaznivého stavu biotopov európskeho významu – brezové, borovicové a smrekové lesy na rašeliniskách (91D0) a druhov európskeho významu – kunka žltobruchá a mlok karpatský.

V roku 2000 zaradili Poľanu do európskeho zoznamu Významných vtáčích území (VVÚ), ktorého plocha bola 20 079 ha (HEAT & EVANS 2000). V roku 2004 bolo na základe aktuálnych ornitologických poznatkov navrhnuté Významné vtáčie územie Poľana na rozšírenej ploche (37 669 ha) (KRIŠTÍN 2004), ktoré malo tvoriť súčasť európskej sústavy Natura 2000. Oproti pôvodnému významnému vtáčiemu územiu bolo v tomto návrhu rozšírené o južné Podpoľanie (až do 12 km od najjužnejšej hranice CHKO BR), predovšetkým z dôvodu výskytu a ochrany jednej z najhustejších stabilných populácií strakoša kolesára (*Lanius minor*) v strednej Európe (60 – 90 párov/ 60 km² vhodných biotopov) a ochrany špecifických biotopov, napr. mokradí a rybníka pri Očovej, kde sa

zaznamenalo aj 26 druhov vtákov, ktoré neboli zistené inde v oblasti Poľana (KRIŠTÍN 2010). Súčasné Chránené vtáacie územie Poľana (SKCHVÚ022) bolo vyhlásené vyhláškou Ministerstva životného prostredia SR č. 24/2008 Z. z. zo 7. januára 2008 na zmenšenej ploche 32 188,38 ha (je o cca 5 500 ha menšia ako návrh z roku 2004). Tým sa pôvodne jednoliata plocha navrhovaného CHVÚ rozčlenila na dve časti, veľkú severnú a menšiu južnú (KRIŠTÍN 2010).

Cieľom jeho vyhlásenia bolo zachovanie biotopov vtákov európskeho významu – škovránok stromový (*Lullula arborea*) a strakoš kolesár (*Lanius minor*) (územie je jedným z troch najvýznamnejších území na Slovensku) a druhov európskeho významu – muchárik bieločrý (*Ficedula albicollis*), muchárik červenohrdlý (*Ficedula parva*), jariabok hôrny (*Bonasa bonasia*), d'ateľ čierny (*Dryocopus martius*), žlna sivá (*Picus canus*), d'ateľ trojprstý (*Picoides tridactylus*), chriaštel' poľný (*Crex crex*), d'ateľ bieločrý (*Dendrocopos leucotos*), včelár lesný (*Pernis apivorus*), pŕhl'aviar čiernohlavý (*Saxicola torquata*), prepelica poľná (*Coturnix coturnix*), krutihlav hnedý (*Jynx torquilla*), d'ateľ hnedkavý (*Dendrocopos syriacus*) a tetrov hlucháň (*Tetrao urogallus*). Pravidelne v ňom hniezdi viac ako 1% ich národnej populácie.

Tab. 8: Prehľad území Natura 2000 v CHKO Poľana.

Tab. 8: Overview of Natura 2000 sites in the Poľana PLA BR.

Počet CHVÚ v CHKO BR Poľana / The number of SPAs in the Poľana PLA BR	1
Výmera CHVÚ, jeho výmera v CHKO / The area of SPA, the area in the PLA	32 188,38 ha, 20 360,48 ha
Podiel z výmery CHKO / Proportion of the area of the PLA	100 %
Prekryv CHVÚ s národnou sústavou chránených území / SPA overlap with the national network of protected areas	100 %
Počet ÚEV v CHKO BR Poľana / Number of SCI in the Poľana PLA BR	9
Výmera ÚEV v CHKO BR Poľana / The area of SCIs in the Poľana PLA BR	3 770,20 ha
Podiel z výmery CHKO BR Poľana / Proportion of the area of the Poľana PLA BR	18,5 %
Prekryv ÚEV s národnou sústavou chránených území / SCI overlap with the national network of protected areas	Výmera MCHÚ v ÚEV (v CHKO) / The area of small protected areas in SCI-s (in PLA) : 1366,13 ha 36,23 %
Výmera Natura 2000 (CHVÚ + ÚEV) v CHKO / Natura 2000 area (SPA + SCI-s) in the PLA	20 360,48 ha
Podiel Natura 2000 (CHVÚ + ÚEV) z výmery CHKO / The share of Natura 2000 (SPA + SCI-s) of the area of PLA	100 %

Uvedené chránené územia predstavujú heterogénny komplex rôznych typov krajiny, ekosystémov, biotopov, útvarov neživej prírody, rôznorodých predmetov a cieľov ochrany, zameraných prevažne na ochranu prírodných funkcií ekosystémov a biodiverzity. Okrem štatútu ochrany podľa národných právnych predpisov (zákona o ochrane prírody a krajiny) spadajú aj do odlišných manažmentových kategórií v zmysle medzinárodnej kategorizácie IUCN, ktorá pokrýva celý rozsah záujmov, ovplyvňujúcich chránené územia (jednotlivé kategórie systému obsahujú rozdielne stupne intenzity ľudského pôsobenia). Prevod našej kategórie chráneného územia na medzinárodný systém IUCN, vytvorený s cieľom ich transparentného medzinárodného porovnávania, však nie je automatický. Priradenie akéhokoľvek chráneného územia k určitej kategórii sa musí vykonať podľa hlavného manažmentového cieľa, tak ako je stanovený v právnom predpise, na základe ktorého sa chránené územie zriaďuje a ostatné manažmentové ciele majú pre územie len okrajový význam (EUROPARC, IUCN 2000). Zavedený systém kategórií je však len určitým zjednodušením a zovšeobecnením zložitej reality, pretože chránené územia (tak ako je to aj v prípade Poľany) môžu mať viacero rôznych predmetov ochrany a cieľov manažmentu, ktoré môžu zodpovedať rozličným kategóriám. Použitie systému hodnotenia si preto niekedy vyžaduje kompromis medzi určitým zovšeobecnením a podrobným posudzovaním. Územiám s viacerými cieľmi manažmentu by však mala byť pridelená kategória, ktorá zodpovedá hlavnému cieľu manažmentu (KADLEČÍK 2014).

Napríklad CHKO je klasifikovaná v kategórii V Chránená krajina (Chránené suchozemské / morské územie). To predstavuje územie, ktorého manažment je zameraný predovšetkým na ochranu suchozemského (krajinného) alebo morského územia a slúži na rekreáciu. Dlhodobou súčinnosťou človeka a prírody získalo špecifický charakter výnimočných estetických, ekologických a / alebo kultúrnych hodnôt, často má jedinečnú biologickú rozmanitosť. Pre ochranu, zachovanie a ďalší vývin územia je nutné nerušené pokračovanie tohto tradičného spolužitia – udržanie integrity interakcie človeka a prírody. CHKO Poľana spĺňa všetky tieto kritériá.

Pri rozhodovaní či kultúrna krajina patrí do kategórie V (chránená krajina) alebo VI (chránené územie s udržateľným využívaním prírodných zdrojov), pretože len málokteré územie nebolo počas stoviek až tisícov (alebo desiatok tisícov) rokov dotknuté ľudskou činnosťou, je potrebné zohľadniť skutočnosť aké územia sú predmetom ochrany. Či ide o územia, v ktorých prevažujú prírodné druhy a ekosystémy (obvykle nejde o kategóriu V), resp. územia s dlhotrvajúcim poľnohospodárstvom, alebo s inými manažmentovými procesmi,

v ktorých je už zmena rozsiahlejšia a došlo k veľkým zmenám v ekológii a druhovej diverzite (obvykle kategória V) (KADLEČÍK 2014).

Kultúrna krajina je preto zvyčajne zaradená v kategórii V. Pokiaľ je cieľom manažmentu obnova pôvodnej kultúrnej krajiny na prírodnejší typ (na celom území, resp. v jeho častiach), môžu ciele manažmentu, ako aj manažmentové kategórie, zodpovedať aj iným kategóriám (napr. I, II, alebo IV). Rovnako je tomu aj na Poľane, kde sa v rámci CHKO nachádza viacero maloplošných chránených území s prísnejším režimom ochrany. Zaradenie niektorých prírodných rezervácií je však diskutabilné. Podľa definície IUCN predstavuje kategória I Prísna (prírodná) rezervácia chránené územie vyhlásené najmä na vedecké účely, zahŕňajúce suchozemské alebo morské územie vyznačujúce sa výnimočnými alebo reprezentatívnymi ekosystémami, geologickými alebo fyziologickými znakmi a/alebo druhmi, ktorého manažment sa v prvom rade orientuje na vedecký výskum a/alebo monitoring životného prostredia. Ich navštevovanie ľuďmi, využívanie a vplyvy na ne sú preto prísne kontrolované a obmedzené na také, ktoré zabezpečujú ochranu hodnôt, pre ktoré je územie vyhlásené. Územie však musí také veľké, aby bola zabezpečená celistvosť (integrita) jeho ekosystémov a dosiahnutie manažmentových cieľov, kvôli ktorým bolo vyhlásené za chránené, musí ostať vo vysokej miere zbavené všetkých typov ľudských zásahov a poskytovať tak záruku, že sa nezmení, udržiavanie biologickej rozmanitosti sa môže dosahovať len samotnou ochranou a manažment územia vo forme podstatnejších zásahov alebo úpravou biotopov nie je želaný. Dostatočná veľkosť prírodných rezervácií sa spravidla chápe viac ako 2 000 ha, čo samostatné polianske rezervácie nedosahujú. Prepojením troch veľkých jadrových národných prírodných rezervácií Zadná Poľana, Ľubietovský Vepor a Hrončecký grúň však vytvorí dostatočne veľké územie na zaistenie požadovanej integrity daných ekosystémov.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na definíciu chráneného územia a situácie, ktoré môžu vzniknúť jeho rozdelením, resp. jeho prekrytím s ostatnými kategóriami, zónami resp. medzinárodnými označeniami (DUDLEY 2008, DUDLEY et al. 2013). Pokiaľ k tomu pripočítame rozdielnu národnú legislatívu, vlastníctvo a spravovanie chránených území, aj to je dôvodom, prečo niektoré krajiny uvedenú smernicu interpretujú na svoje lokálne podmienky (pozri napr. Fínsko¹¹).

¹¹ http://www.metsa.fi/documents/10739/11431/iucn_pacat_FINLAND.pdf

Tab. 9: Porovnanie rôznych iniciatív chránených častí krajiny (upravené podľa MEHNEN et al. 2013).

Table 9: Comparison of the different protected landscape initiatives (MEHNEN et al. 2013).

Initiative / Iniciatíva	Ráz danej krajiny / Character of affected landscape	Geografická pôsobnosť / Geographical scope of application	Územia / Areas	Hlavné ciele / Main aims	Správa / Governance
Biosférická rezervácia UNESCO / UNESCO Biosphere Reserve	Mimoriadny s univerzálnymi hodnotami / Outstanding universal values	Globálna / Global	Územia s vysokými hodnotami biodiversity / Areas with high biodiversity values	Ochrana biodiversity a biologických zdrojov / Conservation of biodiversity and biological resources	Prístup viacerých zainteresovaných (stakeholderov) / Multi-stakeholder approach
IUCN kategória V (chránená krajina) / IUCN Category V	Krajinné (morské) územia zasluhujúce si ochranu /Landscape (Seascape) that deserves protection	Národná, regionálna / National, subnational	Územia, ktoré boli charakteristicky modifikované ľudskými aktivitami v priebehu času / Landscapes that typically have been modified by people over time	Integrované aktivity a rozširovanie prírodných a kultúrnych hodnôt / Integrate activities and enhance natural and cultural values	Prístup viacerých zainteresovaných (stakeholderov) s rôznym typom spravovania chráneného územia / Multi-stakeholder approach with different protected area governance types
IUCN Kategória VI (chránené územie s udržateľným využívaním prírodných zdrojov) / IUCN Category VI	Oblasti v prírodnom stave / Areas in a natural condition	Národná, regionálna / National , subnational	Nezmenené prírodné systémy / Unmodified natural systems	Udržateľné využívanie prírodných zdrojov / Sustainable use of natural resources	Spravovanie prostredníctvom verejných orgánov alebo miestnych užívateľov / Management by public bodies or through local custom

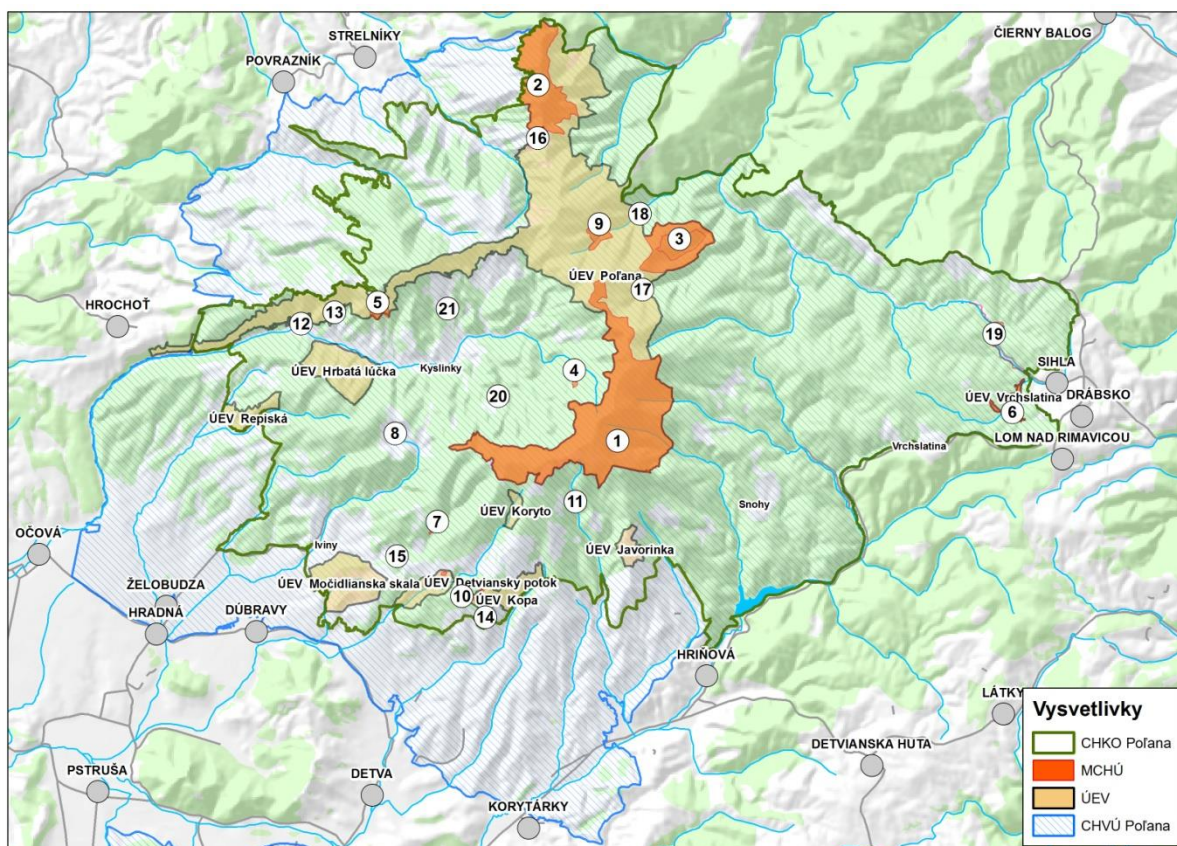
Tab. 10: Prehľad priorit cieľov manažmentu v jednotlivých kategóriách chránených území v CHKO BR Poľana (1 – prioritný, 2 – stredná priorita, 3 – nízka priorita) (upravené podľa SEKULIC 2013).

Table 10: Overview of management objectives in different categories of protected areas in Poľana PLA BR (1 – prioritized, 2 – medium priority, 3 – low priority) (Adapted from SEKULIC 2013).

Ciele manažmentu / Management objective	CHKO / PLA	PR / NR	PP / NM	CHVÚ / SPA	ÚEV / SCI	BR / BR	BR – jadro / BR – core area	BR – NZ / BR BZ	BR - PZ / BR - TA
Výskum a monitoring / Science and research	1	1	2	1	1	1	1	1	1
Ochrana biodiverzity / Biodiversity conservation	1	1	3	1	1	1	1	1	3
Ochrana neživej prírody / Conservation of geodiversity	1	1	1		3	1	2	1	3
Poskytovanie služieb v oblasti životného prostredia / Providing of environmental services	2		2			2		2	1
Turistika a rekreácia / Tourism and recreation	2		2			2		1	3
Výchova a vzdelávanie / Education	1	1	2	1	1	1		1	3
Udržateľné využívanie / Sustainable use	1			1	1	1		1	1
Kultúrne hodnoty / Cultural values	1		3			1	1	2	1

Legenda: BR – NZ: biosférická rezervácia – nárazníková zóna, BR – PZ: biosférická rezervácia – prechodová zóna.

Legend: BR – BZ: biosphere reserve – buffer zone, BR – TA: biosphere reserve – transition area.

Obr. 10: Mapa CHKO Poľana s maloplošnými chránenými úzermi, úzermi európskeho významu a chránené vtáčí územie Poľana (autor V. Hruz).

Legenda: 1 NPR Zadná Poľana, 2 NPR Ľubietovský Vepor, 3 NPR Hrončeký Grúň, 4 PR Pod Dudášom, 5 PR Pri Bútlavke, 6 PR Vrchslatina, 7 PR Mačinová, 8 PR Príslopy, 9 PR Havranie skaly, 10 PR Kopa, 11 NPP Vodopád Bystrého potoka, 12 PP Bátorový balvan, 13 PP Jánošíkova skala, 14 PP Melichova skala, 15 PP Kalamárka, 16 PP Veporské skalky, 17 PP Spády, 18 PP Havranka, 19 CHA Meandre Kamenistého potoka, 20 CHA Dolná Zálomská, 21 CHA Hrochotská Bukovina, 22 CHA Horná Chrapková.

Fig. 10: Map of the Poľana Protected landscape area with a small protected areas, Sites of Community Importance –SCI-s (Areas of European Interest) and Poľana Special Protected Area – SPA (Protected Bird Area) (author V. Hruz).

Legend: 1 Zadná Poľana National Nature Reserve (NNR), 2 Ľubietovský Vepor NNR, 3 Hrončeký Grúň NNR, 4 Pod Dudášom Nature Reserve (NR), 5 Pri Bútlavke NR, 6 NR Vrchslatina, 7 NR Mačinová, 8 NR Príslopy, 9 NR Havranie skaly, 10 NR Kopa, 11 National Nature Monument (NNM) Vodopád Bystrého potoka, 12 Nature Monument (NM) Bátorový balvan, 13 NM Jánošíkova skala, 14 NM Melichova skala, 15 NM Kalamárka, 16 NM Veporské skalky, 17 NM Spády, 18 NM Havranka, 19 Protected Site (PS) Meandre Kamenistého potoka, 20 PS Dolná Zálomská, 21 PS Hrochotská Bukovina, 22 PS Horná Chrapková.

S cieľom spresnenia odhadov početnosti veľkých šeliem sa v CHKO BR Poľana organizujú spoločné akcie ochrany prírody i poľovníctva. Tradičná metóda dvojdnovej inventarizácie (spočítania) stopových dráh a iných pobytových znakov šeliem na snehu na vopred určených trasách je v prípade medveďa, ktorý zimu prečkáva v nepravom zimnom spánku (časť medvedej populácie počas spočítaní už brložila alebo bola málo aktívna), veľmi nepresná. Preto sa od roku 2012 využíva spočítanie na stacionárnych vlniskách v rovnakom

termíne počas vrcholiacej ruje medveďov, koncom mája, resp. začiatkom júna, od 16. do 23. hodiny (PATAKY & FABRICIUSOVÁ 2015).

Obr. 11: Medveď hnedý je pôvodným druhom cicavcov Poľany. Hoci je chránený, je stále poľovne obhospodarovaný a konfliktný druh (foto P. Urban).

Fig. 11: Brown bear is a native mammalian species of Poľana. Even though it is protected, it is still hunted and subject to human-related conflicts (photo P. Urban).

Výsledkom výskumu a monitoringu v CHKO BR Poľana je veľké množstvo publikovaných aj nepublikovaných vedeckých a odborných prác, záverečných prác, niekoľko monografií a monografických štúdií, napr. o vývoji a využití krajiny (OLAH 2003, OLAH et al. 2006), cievnatých rastlinách nelesných spoločenstiev (JANIŠOVÁ et al. 2004), rovnokrídlovcov a modlivkách (KRIŠTÍN & HRÚZ 2005), krajinnoekologickej analýze a využití trvalých trávnych porastov (GALLAYOVÁ 2008), krajinnoekologickom hodnotení abiotického komplexu (GALLAY 2009), dvojkrídlovcov (ROHÁČEK & ŠEVČÍK 2009), vtáctve CHVÚ Poľana (KRIŠTÍN 2010).

Počas výskumu dvojkrídlovcov (Diptera) bolo napríklad v oblasti Poľany objavených až 12 nových druhov pre vedu (*Trichocera polanensis*, *Idiocera paulsi*, *Rhabdomastix sublurida*, *R. crassa*, *R. laetoidea*, *Scleroprocta slaviki*, *Dicranomyia fuscina*, *Metalimnobia charlesi*, *Docosia rohaceki*, *Phronia hrusi*, *Corynoptera polana*, *Cratyna monumenta*) (ROHÁČEK & ŠEVČÍK 2009).

V roku 2002 vyšla ďalšia bibliografia odborných prác CHKO BR Poľana, obsahujúca 1 405 záznamov (1 016 publikovaných prác a 389 nepublikovaných) (SLÁVIK 2002).

Začiatkom roku 2016 vyšiel aktualizovaný červený zoznam stavovcov CHKO BR Poľana, v území ktorej bolo dosiaľ zistených 299 druhov, z toho 1 mihuľa, 25 rýb, 11 obojživelníkov, 9 plazov, 186 vtákov a 67 cicavcov. Z hodnotených 202 druhov (67,6 %), sa ani jeden nenachádza v kategórii kriticky ohrozených taxónov (CR). Osem (2,7 % zo všetkých druhov stavovcov v BR Poľana, resp. 4,0 % z hodnotených), z toho 2 druhy plazov (*Lacerta viridis*, *Zamenis longissimus*), 4 druhy vtákov (*Tetrao urogallus*, *Perdix perdix*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Lanius minor*) a 2 druhy cicavcov (*Felis silvestris*, *Lynx lynx*) sú silne ohrozené (EN) a deväť druhov (3,0 % zo všetkých druhov stavovcov v BR Poľana, resp. 4,5 % z hodnotených), z toho 4 druhy obojživelníkov (*Lissotriton vulgaris*, *L. montandoni*, *Ichtyosaura alpestris*, *Hyla arborea*), 2 druhy plazov (*Coronella austriaca*, *Vipera berus*) a 3 druhy vtákov (*Vanellus vanellus*, *Athene noctua*, *Hirundo rustica*) sú zraniteľné (VU). (URBAN et al. 2016).

Dňa 18. septembra 2012 bolo v priestoroch sídla Správy CHKO BR Poľana, na ulici J. M. Hurbana vo Zvolene, slávnostne otvorené Ekocentrum, slúžiace na organizovanie ekohier, ekodivadiel, besiedok, premietanie filmov a zážitkové učenie.

V roku 2013 sa v rámci projektu slovensko-maďarskej spolupráce, „Spoločne za zachovanie prírodných hodnôt na území Poľany a Börzsöny“ (realizovanom v rokoch 2012 – 2014) uskutočnila rekonštrukcia náučného chodníka Kyslinky – Poľana – Kyslinky, pôvodne vybudovaného v roku 1998. Jeho dlhší okruh má 17 km (so 17 zastávkami), kratší 8,5 km a zaujímavosti približuje 20 panelov (Lesy SR š.p. financovali výrobu panelov a Správa CHKO Poľana zabezpečila odborné podklady).

Obr. 12: Náučný chodník Kyslinky – Poľana – Kyslinky (foto P. Urban)

Fig. 12: Self-guided trail Kyslinky – Poľana – Kyslinky (photo P. Urban).

Výskum v BR Poľana bol ťažiskovým predmetom tretej (2000) a ôsmej (2010) národnej konferencie „Biosférické rezervácie na Slovensku“, ako aj vedeckej konferencie „Biosférická rezervácia Poľana po pätnástich rokoch“ (2005), výsledky ktorých boli prezentované aj v samostatných zborníkoch (MIDRIAK & SLÁVIKOVÁ 2000, SLÁVIKOVÁ 2005, MIDRIAK 2010).

V BR Poľana bola až do roku 2010 zabezpečovaná prevažne jej ochranná funkcia, predovšetkým v jadrových územiach, na úkor rozvojovej a logistickej funkcie. Do značnej miery to súvisí so skutočnosťou, že nielen Poľana, ale všetky BR na Slovensku sú inštitucionálne asociované s územne príslušnými správami veľkoplošných chránených území. Tie však nemajú právnu subjektivitu, ale sú organizačnými zložkami Štátnej ochrany prírody SR v Banskej Bystrici, ktorá zabezpečuje koordináciu manažmentu BR. ŠOP SR ako odborná organizácia rezortu životného prostredia však nevykonáva štátnu správu. Až od roku 2007 má formu príspevkovej organizácie a môže tak do istej miery rozhodovať o alokácii svojich finančných zdrojov. Navyše, kým funkcia ochrany biodiverzity je dostatočne vybavená pomerne silnými nástrojmi právnych predpisov (reštriktívnych i kompenzačných), ostatné funkcie (výskum, monitoring, environmentálne vzdelávanie, výcvik a najmä socio-kultúrne a environmentálne udržateľný rozvoj) v nich nachádzajú len rámcovú oporu. Preto sú správy schopné plniť najmä ochranu biodiverzity, kvôli ktorej boli prioritne zriadené, resp. vzdelávanie. V menšom rozsahu zabezpečujú, prípadne koordinujú, či umožňujú, resp. neumožňujú, vedecký výskum (najmä prírodovedný, menej spoločenskovedný). Udržateľný rozvoj však môžu plniť len nepriamo a správy BR neboli vnímané ako organizácie aktivizujúce regionálny rozvoj (NOLTE 2007). Pritom práve biosférické rezervácie sú všeobecne uznávané ako modelové regióny pre udržateľný rozvoj a zároveň predstavujú najviac udržateľnú kategóriu chránených území do budúcnosti. Majú chrániť biodiverzitu, podporovať regionálny marketing, jemný turizmus s nízkym dopadom na prostredie, ako aj inovatívne a ekologicky šetrné poľnohospodárstvo (PHILLIPS 2002). Snažia sa zladit' ekonomický rozvoj, sociálny rozvoj a ochranu životného prostredia prostredníctvom partnerstva medzi ľuďmi a prírodou a preto sú vhodné pre testovanie prístupov k udržateľnému rozvoju v regionálnom meradle (HAMMER 2007).

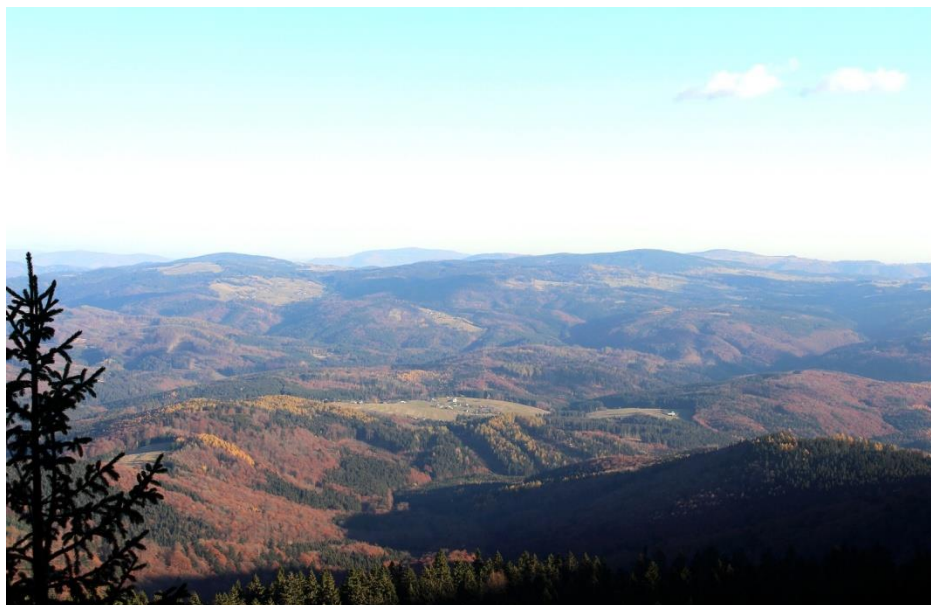
Správy chránených území, ktoré sú zároveň BR, na Slovensku navyše nemajú osobitne vyčlenených zamestnancov ani rozpočet na realizáciu aktivít súvisiacich s činnosťou BR. Už základné úlohy vykonáva ich obmedzený počet (vrátane ich „nízkej hustoty“ v teréne na km²). Zamestnanci (personálne poddimenzovaných) správ, preto nie sú v rámci jestvujúcej štruktúry motivovaní na iné aktivity ako tie, ktoré majú vymedzené právnymi predpismi (pri výrazných prioritách súvisiacich s aktivitami sústavy Náture 2000 v posledných cca 15

rokoch). Profesijná orientácia zamestnancov správ je takmer výhradne orientovaná na prírodné vedy, resp. lesníctvo a poľnohospodárstvo, ako dominujúce aktivity v ich územiach, no takmer vôbec nie na ekonomické, resp. sociálne vedy, riešiacie tzv. „ľudský rozmer“ chránených území. Navyše v ŠOP SR stále chýba systém stanovenia štandardov spôsobilosti, výkonnosti a odbornosti zamestnancov, ich kontinuálneho vzdelávania (zameraného na skvalitnenie ich vedomostí, zručností a postojov), vrátane ich motivácie a možnosti kariérneho rastu.

„Starostlivosť o územie si vyžaduje sústavné vykonávanie kontroly, sústavný kontakt a koordináciu činnosti s majiteľmi, resp. užívateľmi. Rovnako náročná je koordinácia výskumu, ale aj výchovná, propagačná a vzdelávacia činnosť. Na to je potrebný kvalitný personál, technické a finančné zabezpečenie. Pretože vytvorené podmienky sú nedostatočné, je snahou Správy BR kumulovaním činností zabezpečovať aspoň najnevyhnutnejšie úlohy. To zvyšuje nápor na pracovníkov a pri nedostatočnom finančnom ohodnotení často skôr, ako problematiku v primeranom rozsahu zvládnu, odchádzajú do výhodnejších podmienok“ (SLÁVIK 2000).

Medzinárodná koordinačná rada Programu MAB v periodickom hodnotení BR Poľana za roky 2000 – 2010 vytkla tomuto územiu, že má nedostatok obyvateľstva (malý podiel územia s vplyvom človeka na prírodu). CHKO (a vtedajšia BR Poľana) predstavuje jedno z najmenej urbanizovaných veľkoplošných chránených území na Slovensku s minimálnym osídlením, pretože sa v nej nachádzajú len tri osady – Iviny (osada Dúbrav), Snohy a Vrchslatina (osady Hriňovej). V súčasnosti v nich trvalo žije približne 200 obyvateľov, kým ešte v roku 1970 v nich žilo 750 obyvateľov, pričom celkový počet obyvateľov v regióne biosférickej rezervácie (v obciach, ktorých katastrálne územia zasahujú do BR) v rovnakom období klesol len mierne, zo 43 000 na 42 000 (ŠVAJDA et al. 2014, MEESSEN et al. 2015). Poľana, rovnako ako ostatné marginalizované územia, navyše čelí problémom spojeným so starnutím miestneho obyvateľstva. Hospodárska a demografická situácia v celom regióne Podpoľania, podmienená zmenou socioekonomických vzorcov, navyše spôsobila menšie využívanie územia, najmä opúšťanie sekundárnych trvalých trávnych porastov (lúk a pasienkov), ktoré sú charakteristickou črtou Poľany a Podpoľania a ich postupné zarastanie. Upustenie od tradičného využívania, prípadne zníženie intenzity kosenia sa prejavuje aj znížením diverzity pôvodne druhovo bohatších rastlinných spoločenstiev. Rozloha trvalých trávnych porastov v území CHKO BR Poľana sa vplyvom historických a socioekonomických súvislostí v rozmedzí rokov 1949 – 2008 znížila o cca 34 %. Najviac trvalých trávnych porastov (79 %)

sa nachádzalo prevažne v prechodnej zóne BR, kde zaberali 12,6 % z jej rozlohy (GALLAYOVÁ 2008).

Obr. 13: Snohy sú jednou z troch osád v CHKO BR Poľana (foto P. Urban).

Fig. 13: Snohy is one of three villages in the Poľana Protected landscape area Biosphere reserve (photo P. Urban).

Po upozornení zo strany koordinačnej rady, prebehli viaceré inovatívne zmeny v manažmente územia, ktoré mu pomohli zachovať si status biosférickej rezervácie. Časť z nich sa vykonala v rámci projektu švajčiarskeho finančného mechanizmu „Rozvoj ochrany prírody a chránených území v slovenských Karpatoch“ č. 1551/2011. Bola napríklad vypracovaná východisková štúdia udržateľného rozvoja pre územie CHKO BR Poľana (ŠVAJDA et al. 2014), na ktorej participovali experti z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene a švajčiarsky partner projektu – Univerzita v Berne. V štúdiu boli spracované aj témy, týkajúce sa využívania krajiny a jej manažmentu, ako aj demografie a ekonomických aktivít v území (KOUBEK et al. 2015). Okrem toho boli zrealizované malé inovačné projekty, týkajúce sa manažmentu lúk, ale aj zlepšenia infraštruktúry cestovného ruchu. Implementácia pilotných manažmentov a stretnutia so zainteresovanými subjektami (miestnymi stakeholdermi) vytvorili základ pre realizáciu ďalšieho projektu financovaného zo švajčiarskeho mechanizmu v CHKO BR Poľana. Projekt Občianskeho združenia OZ Pronatur „Príroda ľuďom – ľudia prírode“ sa zameriaval na zavedenie modelu riadenia biosférickej rezervácie v spolupráci s miestnymi obyvateľmi. V rámci neho boli vykonané viaceré aktivity, zamerané najmä na zlepšenie komunikácie a spolupráce s verejnosťou. Uskutočnil sa napríklad prieskum verejnej mienky, v ktorom vyššie

12 tisíc respondentov odpovedalo, že chce, aby územie Poľany bolo biosférickou rezerváciou. Uskutočnili sa úvodný seminár pre stakeholderov a ich zahraničná pracovná cesta do BR Entlebuch (Švajčiarsko). Prebehlo hlasovanie „Sedem divov Poľany“, v ktorom zvíťazil vodopád Bystrô. Bola vypracovaná stratégia regionálnej identity a štúdia pridanej hodnoty.

Taktiež bola vytvorená Koordinačná rada Biosférickej rezervácie Poľana. Tento poradný orgán, zriadený na všeobecných princípoch partnerstva, koordinuje všetky aktivity v území BR Poľana tak, aby prispel k miestnemu ekonomickému rozvoju územia, avšak nie na úkor jej prírodných hodnôt. Jej členmi sú najmä vlastníci, užívatelia, podnikatelia, obyvatelia, primátori a starostovia, ako aj predstavitelia kultúrnych, vedeckých a mimovládnych organizácií, pôsobiach v biosférickej rezervácii. Predsedom koordinačnej rady je Ing. Jozef Krnáč, PhD. (Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici). Členovia si vzájomne pomáhajú pri riešení konkrétnych problémov, týkajúcich sa predovšetkým starostlivosti o chránené územie BR Poľana, ekonomického rozvoju a podpory tradičných ľudských činností, ale i pri riešení problémov spojených s produkčnou činnosťou v rôznych oblastiach, napr. poľnohospodárstva, lesníctva, turizmu a iných činností. Na pravidelných stretnutiach riešia záujmy rozvoja BR Poľana. V rámci koordinačnej rady boli vytvorené pracovné skupiny (napr. pre cestovný ruch, veľké šelmy), ktoré majú samostatné stretnutia zamerané na riešenie aktuálnych problémov. Vzhľadom na ich naliehavosť, pracuje najmä skupina pre veľké šelmy mimoriadne intenzívne. Aj vďaka založeniu Koordinačnej rady BR Poľana sa darí nielen zveľaďovať územie, ale tiež plniť všetky základné funkcie biosférických rezervácií (ochrannú, logistickú a rozvojovú).

Územie biosférickej rezervácie má vlastné logo, ktoré vzišlo z hlasovania členov koordinačnej rady.

Obr. 14: Logo BR Poľana.

Fig. 14: Poľana Biosphere reserve logo.

Každoročne prebieha Deň otvorených dverí BR Poľana – podujatie, ktoré popularizuje biosférickú rezerváciu.

„Nové poznatky a skúsenosti vedú však k tlakom na zmenu. Zmenu nielen v legislatíve, ale aj v manažovaní BR a hľadaní alternatív pre financovanie ich aktivít“ (FABRICIUSOVÁ 2015).

Správa CHKO-BR Poľana v roku 2014 požiadala Mesto Hriňová o vyjadrenie sa k možnosti rozšírenia prechodnej zóny BR o hriňovské lazy, predstavujúce cennú ukážku tradičného obhospodarovania horskej krajiny. Prechodná zóna BR je určená na rozvojové aktivity a podľa Štatutárneho rámca BR nie je potrebné zabezpečiť jej právnu ochranu v zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny (na rozdiel od Svetového prírodného dedičstva). Z tohto dôvodu sa javilo ako optimálne riešenie pre zachovanie výnimočných krajinných štruktúr ich zaradenie do prechodnej zóny BR Poľana, čo zároveň môže byť tiež príležitosťou a výzvou pre ich zachovanie (OKÁNIKOVÁ et al. 2014). Poslanci mesta uznesením Mestského zastupiteľstva č. 23/III/1 zo dňa 15. apríla 2014 odsúhlasili túto možnosť. Preto bol spracovaný nominačný formulár s cieľom rozšírenia prechodnej zóny BR Poľana oficiálnym listom odoslaný do ústredia UNESCO dňa 30. decembra 2015 (formulár obsahuje samotný dokument; spracovanie odpovede na odporúčania ICC MAB).

Počas seminára, ktorý sa uskutočnil dňa 4. novembra 2014 v Detve prebehlo pracovné stretnutie s Hanom Quinlim, riaditeľom divízie UNESCO pre Program MaB, na ktorom boli prerokované problémy slovenských BR a možnosti ich riešenia.

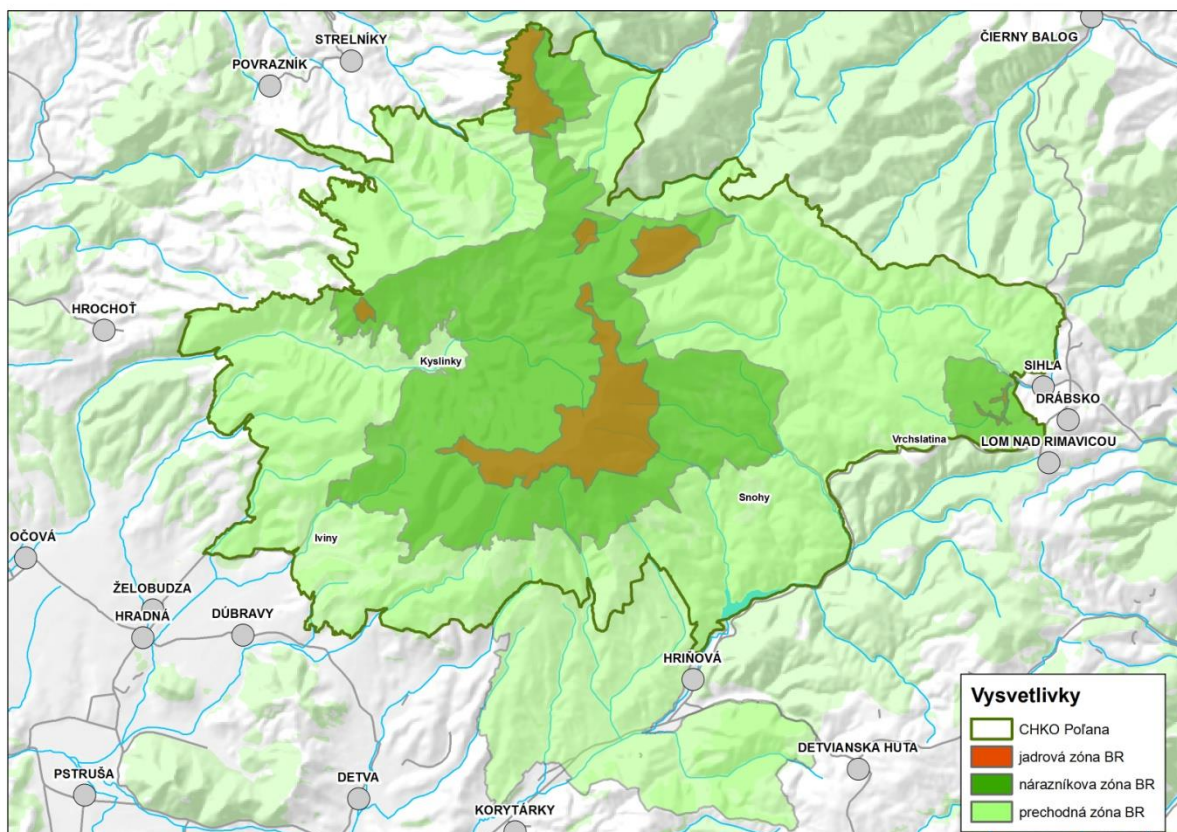
Obr. 15: Návšteva Hana Quinliho v BR Poľana (foto V. Fabriciusová).

Fig. 15: Han Quinli visiting in the Poľana Biosphere reserve (photo V. Fabriciusová).

Aktuálna zonácia územia BR Poľana vychádza z členenia národnej sústavy chránených území. V jadrovej zóne sú zahrnuté najvýznamnejšie maloplošné chránené územia v rámci BR (tvorí ju šesť rozptýlených jadier – NPR Zadná Poľana, NPR Hrončecký grúň, NPR Ľubietovský vepor, PR Pri Bútlavke, PR Vrchslatina, PR Havranie skaly). Táto zóna, slúžiaca na výskum a monitoring je ponechaná autoregulačným procesom a nevykonávajú sa v nej žiadne hospodárske aktivity. Opatrenia sa realizujú len po komisionálnom posúdení v prípadoch, keď dôjde k narušeniu prírodnými živlami – kalamitami, resp. pokiaľ je to činnosť, ktorá je nevyhnutná pre zabezpečenie starostlivosti o chránené územie. Výmera jadrovej zóny je 1 332,69 ha.

Nárazníková zóna chráni jadrá proti okolitým vplyvom. Využívanie územia je podriadené záujmom ochrany prírody. V maximálnej miere sa využíva pôvodný genofond, na čo sa orientuje aj obnova lesa. V tejto časti územia sa pri obnove programov starostlivosti o les (bývalých LHP) pre jednotlivé celky zabezpečuje zo strany štátnej ochrany prírody požiadavka na jemnejšie spôsoby hospodárenia. Okrem toho sa tu na časti územia vykonáva poľnohospodárska činnosť, ktorá spočíva v prepásaní plôch hospodárskymi zvieratami. Niektoré maloplošné chránené územia sú v tejto časti manažované takým spôsobom, vytvárajúcim vhodné podmienky pre zachovanie rastlinného či živočíšneho druhu alebo biotopu, ktoré sú predmetom ochrany. Výmera nárazníkovej zóny je 7 930,56 ha.

V prechodnej zóne je hospodárska činnosť usmerňovaná tak, aby bola v zhode so záujmami ochrany prírody a krajiny. Výmera prechodnej zóny, doplnenej o hriňovské lazy je 11 097,23 ha (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

Obr. 16: Mapa CHKO BR Poľana s jednotlivými zónami BR (autor V. Hruz).

Fig. 16: Map of the Poľana Protected landscape area Biosphere reserve with zones BR: red color – core areas, dark green - buffer zone, light green – transition area (author V. Hruz).

Návrh na rozšírenie prechodnej zóny BR Poľana, bez navýšenie stupňa ochrany (pretože časť prechodnej zóny je v 2. stupni ochrany), bol schválený na IV. svetovom kongrese o biosférických rezerváciách, ktorý sa pod názvom „Nová vízia pre dekádu 2016 –2025“ konal 14. – 17. marca 2016 v Lime (Peru). Na kongrese boli prijaté tiež Limský akčný plán na roky 2016 – 2025 a Limská deklarácia, zameriavajúca sa na dosiahnutie synergie medzi biosférickými úzermi, cieľmi OSN pre trvalo udržateľný rozvoj a Dohovorom o klimatických zmenách (prijatom v Paríži v roku 2015), ako aj na výraznejšie zapojenie sa miestnych komunít do manažmentu biosférických rezervácií a založenie nových partnerstiev medzi vedcami a vládami, národnými a lokálnymi politikmi a medzi verejnými a súkromnými sektormi (POKRIEVKOVÁ 2016).

Pripomienky Medzinárodnej koordinačnej rady UNESCO na periodické hodnotenie BR Poľana za roky 2000 – 2010 sa týkali tiež zapojenia sa miestnych ľudí a zainteresovaných skupín (stakeholderov) do plánovania, riadenia a rozhodovania o BR Poľana a vytvárania spôsobov na prepojenie ochrany prírody s hospodárskym rozvojom (KOUBEK et al. 2015). Zložitá a dynamická povaha problémov životného prostredia, ochrany prírody i regionálneho

rozvoja si vyžaduje flexibilné a transparentné rozhodovanie. Preto sa stále viac uplatňuje zapojenie zúčastnených strán do jeho procesu, pričom miestne a vedecké znalosti môžu byť integrované tak, aby poskytovali komplexné pochopenie zložitých a dynamických spoločensko-ekologických systémov a procesov (REED 2008, MEESSEN et al. 2015). Jedným z cieľov BR Poľana je preto presadzovanie harmonickej integrácie ľudí a prírody pomocou participatívneho prístupu dialógu, šírenia poznatkov, zvyšovania zamestnanosti, zlepšovania pohody miestnych obyvateľov i návštevníkov. Participatívny manažment je navyše významnou, niekedy až základnou súčasťou rôznych konceptov manažmentu v chránených územiach (napr. EAGLES et al. 2002). V jeho uplatnení jestvujú stále možnosti zlepšenia zapojenia rôznorodých zúčastnených strán a to aj podľa zložitosti rozhodovacích procesov (LUYET et al. 2012).

Koncept biosférických rezervácií sa pokúša riešiť komplikovaný vzťah medzi ochranou prírody a regionálnym rozvojom (cieľom BR je zvýšiť povedomie o vzájomnom prepojení ľudstva a biosféry, zdokonaľiť monitoring, vzdelávanie, uvedomelosť i spoluúčasť verejnosti na manažmente biosférickej rezervácie) (TĚŠITEL et al. 2006). Implicitne predpokladá, že z dlhodobého hľadiska je podpora udržateľného rozvoja spôsobom, ktorý nie je založený primárne na reštrikcii, ale na možnej kooperácii všetkých užívateľov územia, tým najefektívnejším spôsobom ochrany biodiverzity (TĚŠITEL et al. 2007).

„Z hlediska toku informací pak takovýto způsob ochrany přírody představuje posun od systému, ve kterém dominují vertikální vazby (centrum – lokalita) k systému, ve kterém důležitou roli hrají informační toky horizontální. Z institucionálního hlediska je tuto změnu možné hodnotit jako posun od čistě hierarchické struktury ke struktuře síťové, kdy jednotliví zúčastnění hráči (uživatelé) představují uzly sítě“ (TĚŠITEL et al. 2007).

Kvalita a špecifickosť prírodných podmienok Poľany a Podpoľania, rovnako ako aj jej jedinečná kultúrna dimenzia, výrazne modifikujú aj kvalitu daného regionálneho sociálneho prostredia. Moderný regionalizmus sa pritom presadzuje tiež v kontexte obhajoby tzv. paradigmy nového rozvoja, ktorého podstata je založená na predpoklade, že optimálny rozvoj územia nie je možné dosiahnuť „zhora nadol“ (*top down*), či „z vonkajšieho“ prostredia, ale predovšetkým aktivizáciou vnútorného potenciálu oblastí na ohniskovom princípe „zdola nahor“ (*bottom up*), t. j. činnosťami v samotnom regióne (mobilizáciou aktérov, ľudského a sociálneho kapitálu). Za kľúčové súčasti procesu formovania sa regiónov sa považujú predovšetkým iniciatíva jednotlivcov, vnútorný i vonkajší imidž regiónu, jeho názov, inštitúcie a regionálne symboly. Hybnou silou formovania sa regiónu a nevyhnutnou súčasťou jeho existencie je tiež vzťah ľudí k tomuto územiu – ich regionálna identita.

Práve BR môžu miestni obyvatelia využívať k vytvoreniu vlastnej identity, t. j. spôsobu, ktorým sa jednotlivec alebo skupina jednotlivcov definuje, pociťuje svoju existenciu (jedinečnosť) a o ktorý sa opiera, keď si uvedomuje (vymedzuje) sama seba vo vzťahu k iným (CHROMÝ 2003). Identita (v zmysle vnímanej identity) je spravidla chápaná predovšetkým ako prírodné prostredie (unikátna morfológická poloha, poloha na kontakte morfológických celkov či na významnom toku alebo voči významnému vrchu, estetická hodnota prírodného prostredia, významná prírodná hodnota), prostredie sociálne (susedstvo, komunita, spolky, farnosť) a kultúrne dedičstvo (charakteristický architektonicko-urbanistický ráz, významné dominanty a pamiatky) (KASALA et al. 2009).

Vlastná identita by mala vychádzať zo štyroch základných princípov (upravené podľa GUSTAFSONA 2001a CHROMÉHO 2003):

1) Princíp odlišenia nás samých od ostatných na základe miesta, v ktorom žijeme (územie BR).

2) Vedomie kontinuity vlastného života, ktorý prežívame dlhý čas na rovnakom mieste, resp. sme sa tam prisťahovali z podobného miesta.

3) Princíp „sebaúcty“ (*self-esteem*), kedy máme pocit pýchy (hrdosti) na miesto, v ktorom žijeme (tzv. „krajina srdca“, hoci ju do značnej miery podmieňuje veľká miera subjektivity).

4) Samotná BR ako miesto môže svojimi kvalitami určitým spôsobom uľahčovať a spríjemňovať vedomie vlastnej účinnosti, tzv. „sebaúčinnosť“ (*self-efficacy*) identity.

Identitu BR pritom môžeme chápať v dvoch rovinách: subjektívnej a objektívnej. Subjektívna rovina zahŕňa predstavy obyvateľov, žijúcich a pracujúcich v BR (regionálne povedomie). Objektívna rovina sa zaoberá klasifikáciami vytvorenými medzi rozdielnymi vedeckými disciplínami (na základe delby práce, dochádzania do práce, fyzicko-geografických podmienok a pod.).

„Ne vždy chráníme tu krajinu, ktorá nám prináša užitek, ale téměř vždy jsme citliví ke krajině, kde se cítíme doma a kterou máme rádi. Kulturní antropologové znají celou řadu způsobů, jak dosáhnout onoho pocitu domova – patří mezi ně vytvoření optického a duchovního středu teritoria, vymezení jeho hranic, pojmenování krajiny pomístními názvy a polidštění krajiny pomocí příběhů a pověstí vážících se k určitému místu. Celá záležitost funguje i opačným směrem – pocit domova ztrácíme tam, kde došlo k narušení horizontu, kde nevnímáme hranice, kde mizí pomístní názvy i lokální příběhy“ (CÍLEK 2002).

Paradigma nového rozvoja vychádza práve z predpokladu, že silná regionálna identita a vyhranená regionálna kultúra napomáhajú ekonomickému rozvoju regiónu (napr. CHROMÝ 2008).

„Proces formování regionu tedy doprovází vznik politiky regionální identity, která má za cíl zesílení snah o přeměnu obyvatelstva regionů v integrovanou komunitu se vzájemnou solidaritou a společnou identitou. Politika regionální identity ale mnohdy slouží spíše jako prostředek k legalizaci regionální struktury moci než regionální emancipaci“ (CHROMÝ 2008).

Regionálne povedomie je dôležitým faktorom rozvoja regiónov – čím viac sa ľudia s daným regiónom identifikujú, tým sú ochotnejší konať v prospech jeho rozvoja (NIKISCHER 2016). Pritom vo všeobecnosti platí, že nevyhnutným predpokladom kolektívnej akcie je existencia kolektívneho povedomia (DELLA PORTA & DIANI 2006).

V roku 2015 (v jubilejnom roku 25. výročia vyhlásenia CHKO Poľana za biosférickú rezerváciu) vyšli v emisnom rade Ochrana prírody poštové známky Ochrana prírody: Chránená krajinná oblasť Poľana – vydra riečna (*Lutra lutra*) a Ochrana prírody: Chránená krajinná oblasť Poľana – bocian čierny (*Ciconia nigra*). Ich slávnostná inaugurácia sa uskutočnila 9. a 10. októbra 2015 v Lesníckom skanzene vo Vydrove a v Dome kultúry Andreja Sládkoviča v Detve.

Pri príležitosti 25. výročia BR Poľana sa dňa 29. októbra 2015 uskutočnili oslavy za účasti 84 hostí, s terénnou obhliadkou BR Poľana, prezentáciou, zasadnutím Koordinačnej rady BR Poľana a s ocenením spolupracovníkov.

Obr. 17: Exkurzia na trase Hrochotský mlyn – Jánošíkova skala – Kyslinky počas osláv 25. výročia BR Poľana (foto P. Urban).

Fig. 17: An excursion on the route Hrochotský mlyn (Hrochoť mill) – Jánošíkova skala (rock) – Kyslinky during celebrations of the 25th anniversary of the Poľana Biosphere reserve (photo P. Urban).

V rámci projektu Občianskeho združenia (OZ) Pronatur „Príroda ľuďom – ľudia prírode“ a v rámci blokového grantu pre mimovládne organizácie (MVO) a podporu partnerstiev švajčiarsko-slovenskej spolupráce bol podľa vzoru Akčného programu BR Entlebuch na roky

2012 – 2015 vypracovaný Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana (OKÁNIKOVÁ et al. 2015). Na jeho príprave spolupracovala Štátna ochrana prírody SR a Slovenský výbor pre program UNESCO Človek a biosféra. Ide o rámcový dokument, obsahujúci opis súčasného stavu v biosférickej rezervácii, víziu, dlhodobé ciele a aktivity na ich dosiahnutie na základe úzkej spolupráce všetkých zainteresovaných subjektov v období rokov 2014 – 2018. Obsahuje strategickú časť, po ktorej nasleduje Akčný plán, určený pre všetkých zainteresovaných v oblasti riadenia a využívania územia biosférickej rezervácie Poľana (nielen pre samotnú Správu CHKO-BR Poľana, ale i užívateľov, vlastníkov, obyvateľov, samosprávy, štátne orgány, vedecké inštitúcie atď). Zameriava sa na osem základných cieľov BR Poľana:

- 1) funkčný mechanizmus pre riadenie biosférickej rezervácie a zosúladovanie záujmov subjektov a skupín žijúcich v BR (a spravodlivé rozdeľovanie prínosov);
- 2) ochranu biodiverzity, geodiverzity a prírodných procesov;
- 3) objasnenie úlohy biosférickej rezervácie pri zabezpečovaní udržateľnosti regiónu prostredníctvom plnenia svojich troch funkcií;
- 4) udržateľný cestovný ruch;
- 5) podpora a koordinácia vedeckých aktivít;
- 6) koordinovaný regionálny rozvoj;
- 7) vybudovanie regionálnej identity;
- 8) spolupráca s ostatnými územiami v rámci svetovej sústavy biosférických rezervácií.

Súčasťou akčného plánu sú aj SWOT analýzy biosférickej rezervácie z hľadiska plnenia základných funkcií (ochranárskej, rozvojovej a podpornej logistickej), ako aj zhodnotenia krátkodobých a dlhodobých cieľov stanovených vo vízii fungovania BR.

Aj z nich okrem iného vyplynuli ako ohrozujúce faktory nedostatočné finančné krytie na aktivity BR a poddimenzované personálne obsadenie správy CHKO BR. V akčnom pláne sú tiež zadefinované hrozby a riziká pre BR Poľana, pričom ako východisko bola použitá Klasifikácia hrozieb a hybných síl chráneného územia (ŠVAJDA & SABO 2013).

Priame hrozby:

- strata a degradácia a fragmentácia biotopov,
- nedostatočné využívanie trvalých trávnych porastov,
- rozširovanie inváznych druhov,
- slabá angažovanosť miestnych obyvateľov,
- nedostatočné mapovanie a výskum a monitoring druhov a biotopov,
- neakceptovanie existencie BR stakeholdermi,
- neplnenie základných funkcií BR,

- neplnenie cieľov a aktivít v rámci Akčného plánu BR,
- neuplatňovanie participatívneho riadenia BR,
- fluktuácia pracovníkov na riadiacich postoch.

Nepriame hrozby:

- vplyvy klimatickej zmeny,
- vplyv regionálnej a národnej politiky,
- korupcia,
- nezodpovednosť riadiacich orgánov a partnerov.

Riziká:

- politika štátu v oblasti ochrany prírody,
- neodbornosť v riadiacich štruktúrach,
- ekonomická situácia obyvateľstva – nezamestnanosť, strata záujmu o ochranu prírody, túžba po zisku a nadmernom využívaní prírodných zdrojov, bez ohľadu na únosnosť prírody a krajiny,
- politika Medzinárodnej koordinačnej rady UNESCO v oblasti biosférických rezervácií,
- vízia a spôsob manažovania Slovenským výborom Programu Človek a biosféra (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

V roku 2018, po ukončení platnosti akčného plánu, bude potrebné vyhodnotiť dopad akčného plánu ako celku. Takého hodnotenie vykoná nezávislá inštitúcia, ktorú vyberie Koordinačná rada BR. Vyhodnotenie bude predložené Štátnej ochrane prírody SR a Slovenskému výboru MaB a bude jedným z podkladov pre periodické hodnotenie BR v zmysle článku 9 Rámcového štatútu BR, ktoré sa očakáva v roku 2020 (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

S finančnou podporou Programu švajčiarsko-slovenskej spolupráce v rámci rozšírenej Európskej únie, v rámci projektu Štátnej ochrany prírody SR „Rozvoj ochrany prírody a chránených území v slovenských Karpatoch“ bol tiež vyrobený film o Biosférickej rezervácii Poľana, autorov Ľubomíra Viludu a Ivana Kršiaka. Film „Poľana“ vznikol v koprodukcii so Štátnou ochranou prírody a prvý krát na Slovensku bol premietnutý v predvečer Medzinárodného festivalu „Folklór a tradície“ 29. 4. 2016 v kinosále kultúrneho domu v Hriňovej za účasti jeho tvorcov a významných hostí pôsobiach v regióne Podpoľania. Film prezentoval Biosférickú rezerváciu Poľanu na svetovom kongrese biosférických rezervácií v Lime. Na filmovom festivale v Los Angeles v júni 2016 získal cenu za najlepší krátky zahraničný dokumentárny film.

Poznámky k niektorým problémom ochrany, monitoringu, manažmentu a udržateľného rozvoja v CHKO BR Poľana

Problémom ochrany biodiverzity (nielen na Poľane, ale na celom Slovensku) naďalej ostáva nesúlada niektorých právnych predpisov ochrany prírody a krajiny s právnymi predpismi na úrovni ostatných rezortov (najmä ministerstva pôdohospodárstva), čo vedie napríklad k uplatňovaniu rôzneho manažmentu najmä v súvislosti s prírodnými narušeniami (disturbanciami) na lesnom pôdnom fonde.

Závažným problémom je tiež skutočnosť, že správu majetku štátu nezabezpečuje územne príslušná organizácia ochrany prírody, čo do značnej miery komplikuje najmä proces manažovania maloplošných chránených území a vedie k viacerým kontroverzným riešeniam, diskusiám a polemikám. V tejto súvislosti by bol najvhodnejším riešením prevod chránených území v 5., prípadne aj 4. stupni ochrany do vlastníctva štátu (výkup a výmena pozemkov).

Napriek relatívne početnej a plošne rozľahlej sústave chránených území národného významu i sústavy Natura 2000, v súčasnosti (nielen na Poľane, ale ani na Slovensku) nejestvuje všeobecne zavedený systém plánovania a hodnotenia sústavy chránených území, sledovania zmien v predmetoch ochrany, vyhodnotenia výskumu a monitoringu, resp. systém ukazovateľov efektivity chránených území v dosahovaní cieľov ochrany.

Značným problémom je tiež prekrývanie sa rozličných typov a kategórií chránených území, vyhlasovaných za rôznym účelom, na základe rôznych právnych predpisov, vyžadujúcich si odlišné manažmenty, bez fungujúceho integrovaného manažmentu, napr. chránená krajinná oblasť versus chránená poľovnícka oblasť, biosférická rezervácia versus chránená poľovnícka oblasť, chránená krajinná oblasť versus chránená vodohospodárska oblasť a pod.

Rezervy biosféry ako medzinárodne uznávané územia s vysokou kvalitou prírodného i kultúrneho prostredia majú mnoho výhod (silných stránok), ale zároveň predstavujú aj niektoré riziká (slabé stránky). Značka biosférická rezervácia (vytvárajúca imidž kvality) prináša danému územiu medzinárodné renomé – honor. Záleží však na jeho jednotlivých aktéroch, ako pozitívne chcú a vedia (dokážu) využiť tento čestný titul a jeho možnosti v súlade s princípmi programu MAB, od propagácie regiónu, napr. predajom „ekologicky priaznivých“ lokálnych produktov, až po získavanie domácich a najmä zahraničných grantových finančných prostriedkov a realizáciu rôznych projektov. Rizikom, ktoré je však možné eliminovať, je prípadná negatívna publicita („medzinárodná hanba“), ktorú môže získať špatne fungujúca biosférická rezervácia doma i v zahraničí (SILOVSKÁ 2010).

V tejto súvislosti sa ukazuje dôležité využitie antropocentrického prístupu, ktorého aplikácia má v ochrane prírody významné dôsledky na celý predmet ochrany. Nevyjasnenosť jeho uplatnenia vedie k mnohým problémom už pri rozhodovaní, čo má a čo nemá byť predmetom ochrany, resp. aký manažment používať a nepoužívať v chránených územiach (MATĚJKA 2013). Osobitne to platí práve v biosférických rezerváciách, v ktorých je nutné chrániť tak najcennejšie prírodné územia, ako aj človekom využívanú kultúrnu krajinu.

Antropocentrický prístup k ochrane prírody (AP-OP) vychádza z predstavy, že človek môže všetko riadiť, pričom si uvedomil, že prírodu potrebuje k svojmu (príjemnému, pohodlnému) životu a že ju môže ekonomicky využívať. Tzv. všeobecný, neantropocentrický prístup k ochrane prírody (VP-OP) vychádza z princípu, že človek postúpil na vyššiu úroveň uvedomenia si samého seba a pochopil, že sa nesmie snažiť ovplyvňovať všetko vo svojom okolí. K svojmu úspešnému životu potrebuje neporušenú prírodu. Kým pri AP-OP tvorí človek súčasť chránenej krajiny (územia), VP-OP ho spravidla považuje za negatívny faktor (tab. 11). Základom VP-OP preto musí byť „spoločenská dohoda (konsenzus)“ o tom, že je možné v súčasnej obývanej krajine vymedziť jej rôzne veľkú časť a primárne ju vyradiť z hospodárskych aktivít, čo zároveň nevylučuje možnosti, aby toto územie vytváralo určitý sekundárny ekonomický prospech, napr. tým, že sa stane turistickým cieľom (MATĚJKA 2013).

Tab. 11: Základné rozdiely medzi antropocentrickým a všeobecným prístupom k ochrane prírody (podľa MATĚJKU 2013).

Tab. 11: The basic differences between the anthropocentric and the general approach to nature conservation (by MATEJKA 2013).

Otázka / Question	Antropocentrický prístup / Anthropocentric approach	Všeobecný prístup / Universal access
Je človek súčasťou chránenej krajiny? / Is the man part of the protected landscape?	Áno. / Yes.	Nie, človek je považovaný za faktor krajiny (negatívne) ovplyvňujúci. / No, a person is considered a factor in the country (negatively) affecting.
Aký je cieľový stav chránenej krajiny? / What is the objective status of the protected country?	Prírodne vyvážená krajina, ktorá je vhodným prostredím pre človeka. / Naturally balanced country that is a suitable environment for humans.	Prírodná krajina, ktorá nemusí byť v súlade so všeobecným povedomím o „prívetivej“ krajine. / Natural landscape, which may not be consistent with the general awareness of the 'friendly' country.
Ako dosiahnuť cieľový stav? / How to achieve the objective	Starostlivým hospodárením a usmernením procesov. /	Umožnením prírodných procesov a maximálnym vylúčením všetkých

(target) state ?	Careful management of guidance processes.	ľudských zásahov. / Allowing natural processes and the maximum exclusion of all human intervention.
Postavenie ochrany biodiverzity. / Biodiversity conservation status.	Primárne, s najvyšším významom. / Primarily, with the highest importance.	Sekundárne, biodiverzita je chránená predovšetkým tým, že prírodné procesy zaisťujú vhodné životné prostredie pre kľúčové organizmy. / Secondary, biodiversity is protected mainly by natural processes provide suitable environment for key organisms.
Postavenie prírodných procesov. / The status of natural processes.	Tieto procesy síce prebiehajú, ale sú modifikované ľudskou činnosťou, ktorá má byť cielená na ochranu biodiverzity. / Natural processes may be underway, but have been modified by human activity to be targeted to protect biodiversity.	Primárne, s najvyšším významom. / Primarily, with the highest importance.
Aká je stabilita chránených ekosystémov? / What is the stability of protected ecosystems?	Nízka. / Low.	Vysoká. / High.
Prečo človek chráni prírodu? / Why should man protect nature?	Aby udržal krajinu v stave, ktorý považuje za priaznivý. / To keep the country in a state that is considered favorable.	Pretože si uvedomil, že svojou existenciou a činnosťou prírodu ničí v jej pôvodnej podobe a pritom „prírodná“ krajina, jej ekosystémy a druhy v nich žijúce, môžu byť človeku užitočné. / Because he realizes that their existence and activities destroying nature in its original form, while "natural" landscape, its ecosystems and species that live in them, they can be useful to man.

Kým AP-OP nemusí spravidla znamenať ochranu prírodných procesov, ktoré zvýrazňuje dynamická ekológia najmä vo veľkých lesných prírodných rezerváciách, VP-OP nemusí viesť k ochrane druhov (taxónov) a ekosystémov viazaných na ľudskú činnosť.

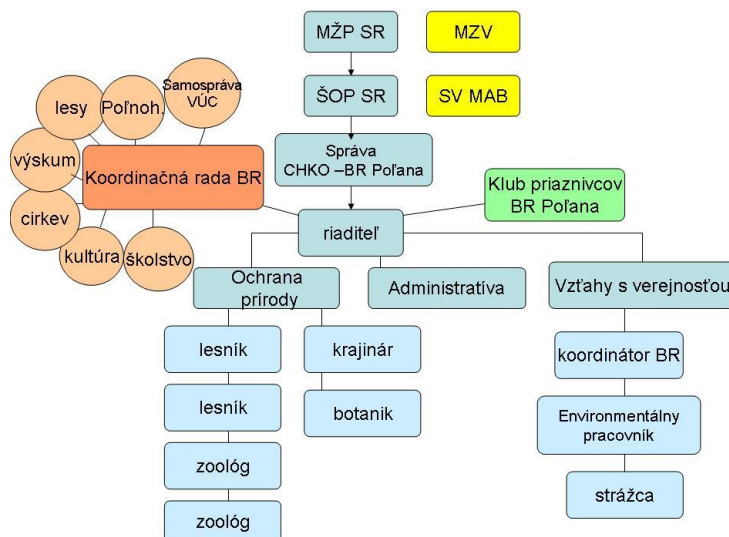
CHKO BR Poľana je územím, v ktorom je potrebné vhodne a citlivo uplatniť oba prístupy, riešiacie obmedzenie aktivít versus príležitosti rozvoja. Na jednej strane je nevyhnutná ochrana cenných (a pomerne veľkých) maloplošných chránených území, resp. jadrových zón BR a na druhej strane aj ochrana jej prechodnej zóny, reprezentovanej najmä kultúrnou krajinou, vrátane jej charakteristických črt. Tvorí ju mozaika biotopov, ktoré sú do značnej miery ovplyvnené dlhodobou činnosťou človeka, s diferencovanou štruktúrou a druhovým zložením, pričom sú jej jednotlivé prvky a ich zoskupenia významné z hľadiska kombinácie prírodných a socio-ekonomických javov. Dôležitým krokom preto bola identifikácia všetkých zainteresovaných subjektov, ktoré sú nejakým spôsobom ovplyvnené chráneným územím alebo sa chcú podieľať na dianí v ňom s cieľom dosiahnutia efektívneho manažmentu, integrujúceho ochranu prírodných hodnôt s udržateľným využívaním územia. Zároveň je nevyhnutná obojsmerná komunikácia (založená na rovnocennom rozprávaní a počúvaní) o hodnotách a prínosoch chráneného územia a ich vzťahoch v širšom kontexte, ktorá okrem nevyhnutného budovania dobrého mena chráneného územia do istej miery redukuje konflikty s miestnymi komunitami (HESSELINK et al. 2007).

Dôležitá je finančná udržateľnosť chránených území, spočívajúca v zabezpečení dostatočných, stabilných a dlhodobo dostupných finančných zdrojov a v ich pridelovaní vhodným spôsobom v čase a priestore tak, aby pokryli náklady na spravovanie chránených území a tým zabezpečili jeho účinný a efektívny manažment (EMERTON et al. 2006). Úloha štátu má pritom zásadný význam, pretože záujmy ochrany prírody nie je možné vykonávať s minimálnymi výdavkami štátu (HEINRICHS et al. 2011).

V rámci správy CHKO BR Poľana stále nejestvujú dostatočné kapacity pre efektívnu činnosť, vyplývajúcu z titulu biosférickej rezervácie. Jej zamestnanci realizovali a realizujú tieto aktivity popri iných úlohách správy a z finančných prostriedkov pridelených na jej činnosť, čo nie je nedostačujúce. Navyše sa nepodarilo zabezpečiť, aby správa mala aspoň jedného pracovníka pre zabezpečovanie úloh biosférickej rezervácie.

V súčasnosti je na správe CHKO zamestnaných celkom 11 pracovníkov (tab. 6). Toto súčasné personálne zastúpenie je preťažené plnením úloh z plánu hlavných úloh ŠOP SR, realizáciou projektov, prípadnými zákazkami, spracovaním podkladov pre štátnu správu, pričom sa nemôže v dostatočnej miere venovať poslaniu biosférickej rezervácie (OKÁNIKOVÁ et al. 2014). Okrem vlastného územia CHKO BR sú to aktivity v tzv. „voľnej krajine“ (území

s prvým stupňom ochrany) vo vyššie uvedených okresoch Banská Bystrica, Brezno, Detva a Zvolen.

Obr. 18: Navrhovaný model riadenia BR Poľana, vychádzajúci zo súčasných podmienok (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

Fig. 18: The proposed governance model the Poľana Biosphere reserve, based on current conditions (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

Optimálnym riešením by bolo, aby riaditeľ správy CHKO mohol byť zároveň koordinátorom BR. Okrem toho je potrebné, aby správa disponovala minimálne jedným pracovníkom, ktorý bude organizačne zabezpečovať agendu týkajúcu sa BR.

Mimoriadne dôležité je pokračovať v nastúpenej ceste participatívneho manažmentu. Už samotné zavedenie integrovaných, resp. rozvojových programov manažmentu biosférických rezervácií si vyžaduje participatívne prístupy so zapojením miestnych ľudí do aktivít manažovania, rozvoja i ochrany územia. Miestnym ľuďom spravidla poskytujú úlohu v realizovaní ich vlastných aktivít a umožňujú im tak, aby prispeli k zachovaniu rozvojových procesov. Problematická však môže byť otázka, koľko z miestnych obyvateľov dokáže byť zapojených v rámci participatívneho procesu, pre splnenie špecifických cieľov a zámerov ochranárskych programov (ERICSON 2006).

Pri týchto aktivitách je nevyhnutná komunikácia ako intervencia (hovorením a počúvaním). Podľa HESSELINKA (2005) jestvujú vo veciach ochrany biodiverzity dve základné formy komunikácie, založené na rozdielnych paradigmách:

- „snaha presvedčať – smerujúca k presvedčeniu príslušníka cieľovej skupiny, aby sa aj on stal odborníkom na biodiverzitu a jej milovníkom (vychádza z predpokladu, že „my

– experti na biodiverzitu“ vieme, čo je dobré pre spoločnosť a čo je dobré pre nich) – spravidla je návodná a pôsobí zhora nadol;

- snaha „zvádzať“ – vychádzajúca zo skutočnosti, že vždy jestvuje viac tých ľudí, ktorí o biodiverzitu záujem nemajú, ako tých, čo ju majú. Komunikácia pri tejto skupine kladie väčší dôraz na „počúvanie“. Hoci prioritne ide o ochranu biodiverzity, komunikátor na chvíľu „zabudne“ na hodnoty biodiverzity a skúma najmä vízie, záujmy a motívy danej cieľovej skupiny. Snaží sa nájsť city a motívy, ktoré by sa mohli stať základom aktivít, vedúcich aj k prospechu ochrany biodiverzity a to smerom zdola nahor.

Počas štvrtstoročia existencie Biosférickej rezervácie Poľana prebiehalo v jej území viacero projektov základného i aplikovaného výskumu a monitoringu, s rôznou mierou využitia v praxi ochrany prírody a krajiny. Na Slovensku v súčasnosti nejestvuje integrovaný systematický dlhodobý monitoring biosférických rezervácií, vrátane pravidelného finančného zabezpečenia monitorovacích aktivít. Preto je aj v CHKO BR Poľana vedeckovýskumná činnosť limitovaná finančnými prostriedkami riešiteľských pracovísk, ktoré si ich zabezpečujú v prevažnej miere z vlastných grantov, resp. z projektov, čo významne ovplyvňuje nielen ich zameranie, ale aj rozsah a trvanie výskumu (OKÁNIKOVÁ et al. 2014). Pravidelný systematický monitoring prebieha len u niektorých skupín organizmov (napr. vtáky, veľké šelmy), resp. území (viaceré rezervácie z hľadiska vybraných aspektov ekológie lesa a pod.). V posledných rokoch sa taktiež nevykonáva výskum na výskumnom tranzekte Kozí chrbát – Zadná Poľana – Šafraníčka (intenzívnejšie bol skúmaný v začiatkoch od jeho vytýčenia).

Navyše v ŠOP SR (do ktorej je organizačne začlenená správa CHKO BR Poľana), resp. v celom rezorte životného prostredia, sa neustále prejavuje absencia vlastnej výskumnej a vzdelávacej zložky, ktorá je do istej miery suplovaná niektorými mimovládnyimi organizáciami (najmä Daphne – Inštitút aplikovanej ekológie, Slovenská ornitologická spoločnosť/BirdLife Slovensko, Spoločnosť pre ochranu netopierov na Slovensku, Ochrana dravcov na Slovensku a i.). Mimoriadne dôležité a stále narastajúce aktivity ochrannárskeho výskumu a monitoringu si preto v značnej miere zabezpečujú priamo organizácie ochrany prírody, pričom sa v posledných rokoch výrazne zlepšilo ich technické vybavenie. Vzhľadom na nárast objemu rôznych činností, poddimenzovaný stav pracovníkov na správach národných parkov i CHKO, sa znižujú kapacity pre odbornú terénnu prácu (formálna stránka ochrannárskej práce začína prevažovať nad obsahovou, sensu HÄRTEL et al. 2014).

Tento stav podmienilo viacero faktorov, od všeobecných trendov, až po osobitné príčiny, podmienené historickým a „špecifickým“ vývojom slovenskej (československej) ochrany

prírody. Všeobecne známy je problém tzv. „roztvárajúcich sa nožníc“ medzi potrebou praxe ochrany prírody a smerovaním vedy na univerzitách a vedeckých pracoviskách. Obzvlášť vypuklý je najmä u tých praktických odborov, ktoré sú denno-denne konfrontované s každodennou spoločenskou realitou, ovplyvnenou krátkodobým horizontom cieľov (napr. vplyvom regionálnej politiky), pričom sa rýchlo vytráca dlhodobý horizont a potreba pevného vedeckého zakotvenia odboru prestáva byť vnímaná ako prioritná a nevyhnutná (HÄRTEL et al. 2014). Problémom je odlišná prioritizácia a zameranie projektov v rezorte ministerstva životného prostredia a ministerstva školstva. Externé inštitúcie sa preto zameriavajú na rôznorodé témy, prioritné z hľadiska ich vedecko-výskumnej orientácie a možného financovania, pričom využiteľnosť výsledkov v ochrane prírody je častokrát malá. Okrem toho stále jestvuje nevyváženosť medzi prírodovedným a spoločenskovedným výskumom, podmienená rôznymi prioritami v chránených územiach a BR. Pre zabezpečovanie fungovania chránených území a každodennú činnosť správy je nevyhnutná potreba získavania informácií zameraných predovšetkým na rastlinstvo a živočíšstvo, ich aktuálne ohrozenie, fungovania lesných ekosystémov a pod. V programe MaB by mal byť na prvom mieste človek a potom biosféra. Preto je nevyhnutné pre potreby biosférickej rezervácie venovať zvýšenú pozornosť výskumu človeka v danom území, vrátane medziodborových výskumov a štúdií.

Poľana pritom má, v porovnaní s niektorými ďalšími správami, lokalizovanými v periférnych oblastiach Slovenska, relatívne výhodnú polohu v jeho centre, kde je sústredený pomerne vysoký potenciál vhodných inštitúcií (viaceré univerzity, pracoviská SAV, múzeá, mimovládne organizácie a pod.).

Rovnako nie je zabezpečená informovanosť, ani koordinácia a možnosť využívania výsledkov výskumu a monitoringu iných štátnych inštitúcií (SAV, vysoké školy, výskumné ústavy, Národné lesnícke centrum), ktoré sa vykonávajú v chránených územiach. Prístup k jednotlivým výsledkom je viac-menej závislý iba na osobných kontaktoch a vzťahoch. Napriek doteraz vykonaným výskumom nemožno poznatkovú základňu v CHKO BR Poľana považovať za dostatočnú, predovšetkým z hľadiska komplexného pohľadu na prírodné procesy prebiehajúce v danom území. V BR Poľana by sa mal preto podporiť nielen základný výskum, zameraný na určité skupiny fauny a flóry, ale predovšetkým aplikovaný výskum a výskum zameraný na socio-ekonomickú situáciu v BR Poľana a na problémy týkajúce sa predmetov ochrany (OKÁNIKOVÁ et al. 2014).

Aj z tohto dôvodu je nevyhnutné pokračovať v úzkej spolupráci správy CHKO BR nielen s vlastníkmi a užívateľmi, ale tiež s akademickou a mimovládnu sférou. Systematický ochranársky výskum v CHKO BR Poľana by mal v budúcnosti venovať zvýšenú pozornosť

praktickým metódam zmapovania a vyčíslenia zložiek biodiverzity a včasnému zachyteniu ich úbytku. Ekosystémový prístup, zaoberajúci sa ekosystémami, ktoré sa vyznačujú značnou komplexitou a dynamikou, musí vychádzať zo skutočnosti, že naše poznatky o ich reálnom fungovaní zostávajú neúplné a vyžadujú si „adaptívny manažment (prispôsobivú starostlivosť), čomu je potrebné prispôbiť manažment chránených území a včas vyhodnocovať účinnosť realizovaných opatrení. Ekosystémové procesy bývajú často nelineárne a ich výstupy sa môžu prejaviť až po určitom čase. Preto je potrebné vykonať určité opatrenia aj vtedy, keď niektoré vzťahy medzi príčinami a následkami nie sú z vedeckého hľadiska celkom objasnené (princíp predbežnej opatrnosti).

Poľana predstavuje vhodné územie pre tzv. mäkké formy turizmu. Navyše ide o oblasť, ktorá sa nachádza vo Veporskom regióne, spadajúcom do 1. environmentálnej kvality (s nenarušeným prostredím) – v prostredí vysokej environmentálnej kvality s výhľadom do roku 2025, resp. 2050 (KLINDA et al. 2016). Preto je potrebné hľadať možnosti zvýšenia záujmu o Poľanu ako nepresýteného strediska turizmu, ponúkajúceho viacero možností trávenia voľného času, formou zvyšujúceho sa trendu krátkodobých dodatočných dovolení, víkendov a predĺžených víkendov na oddych, spoznávanie či relaxačnú fyzickú námahu. Pritom turizmus je kľúčovým faktorom udržateľného rozvoja v biosférických rezerváciách (NOLTE 2007).

Územie biosférickej rezervácie Poľana stále nie je dostatočne využité na ekoturizmus, vychádzajúci zo zásad trvalej udržateľnosti. Ide o zodpovedný spôsob cestovania do prírodných oblastí, ktoré sú zároveň jeho hlavným motívom (WEAVER 1998), pričom na rozdiel od konvenčného turizmu vzdeláva turistov a rešpektuje lokálne kultúry (HONEY 2008), zachováva životné prostredie a prispieva k blahobytu miestnych obyvateľov (TIES 2015).

Pritom by práve správa daného územia mala byť garantom dlhodobého turistického využívania územia aj tým, že kontroluje a stráži kvalitu zdroja, na ktorom je turizmus, resp. ekoturizmus založený (KUŠOVÁ et al. 2005). Jej zamestnanci by mali vykonávať aj sprevádzanie verejnosti v území. Vedecký turizmus v súčasnosti (na rôznej úrovni a pre rôzne cieľové skupiny) realizujú viaceré inštitúcie, mimovládne organizácie, resp. fyzické osoby, pričom správa nemusí vždy o ich aktivitách vedieť.

Poľana je mimoriadne zaujímavá aj z hľadiska geoturizmu a preto predstavuje vhodnú oblasť pre vytvorenie geoparku ako územia, ktoré zahŕňa, prezentuje a šetrne využíva ukážky vynikajúceho geologického dedičstva, miestne atraktivity neživej prírody. Poskytuje obraz o geologickom vývoji Zeme a ukazuje vplyv miestneho prírodného bohatstva na ekonomický a kultúrny rozvoj spoločnosti (KOOP 2004, ERIKSTAD 2013). Spravidla nejde len o prísne

chránené územia, ale o plochy, ktoré sa rozvíjajú udržateľným spôsobom. Geoparky sa tiež zameriavajú aj na citlivú environmentálnu výchovu, vzdelávanie a osvetu miestnych obyvateľov a návštevníkov. V tesnej blízkosti CHKO BR Poľana jestvuje Banskobystrický geopark, využívajúci existenciu viacerých geologických, montanistických a na ne nadväzujúcich ekologických fenoménov a historických pamiatok Banskej Bystrice a jej okolia, najmä dve kľúčové geomontánne oblasti: Starohorsko-špaňodolinskú a Ľubietovsko-ponickú (<http://www.geopark.sk/Slovensko/banskobystrick-geopark>). Vzhľadom na početné unikátnosti neživej prírody Poľany, so zachovalou kalderou, dostredivou sieťou potokov, množstvom prírodných výtvorov, prezentujúce jedinečné geologické a geomorfologické dedičstvo, by bolo vhodné buď daný geopark rozšíriť aj o jej centrálnu časť, prípadne na Poľane zriadiť samotný geopark. Ten by mohol súbežne s aktivitami BR rozvojovo podporovať geoturizmus, drobné poľnohospodárstvo, tradičné remeslá i ďalšie pôvodné hospodárske aktivity za účelom udržateľného rozvoja územia.

Záver

Poľana predstavuje mimoriadne cenné územie nielen z hľadiska živej a neživej prírody, vrátane fungujúcich ekologických procesov, ako aj kultúrnych hodnôt na národnej, ale tiež medzinárodnej úrovni (minimálne z pohľadu stredoeurópskeho priestoru). Ochrana územia formou chránenej krajinej oblasti s druhým stupňom ochrany (od roku 1981), v ktorej sa nachádza viacero maloplošných chránených území (v štvrtom a piatom stupni) pri doržíavaní právnych predpisov dáva záruku ich dostatočnej ochrany. Problémy však predstavuje nesúlad niektorých právnych predpisov. Medzinárodný význam územia potvrdilo zaradenie Poľany do medzinárodnej sústavy rezerv biosféry (roku 1990), ktoré zároveň zvýraznilo nielen hodnotu daných chránených území, ale aj hodnotu okolitej unikátnej kultúrnej krajiny. Úspešné fungovanie CHKO i BR Poľana sa však nezaobíde bez vzájomnej spolupráce všetkých kľúčových aktérov v území. Filozofiu biosférickej rezervácie je nutné využiť aj pre prípravu a realizáciu ďalších projektov, zameraných na ochranu biodiverzity a zabezpečenie udržateľnosti životného prostredia, vrátane zlepšenia životných podmienok ľudí.

PodĎakovanie

Za viaceré cenné podnety a inšpirácie sa chcem veľmi pekne poďakovať Dr. h.c. prof. Ing. Milanovi Križovi, DrSc. a prof. Ing. Jozefovi Sládekovi, CSc. (mojim vynikajúcim vysokoškolským učiteľom), ako aj RNDr. Antonovi Krištínovi, DrSc., Ing. Petrovi Sabovi, CSc., Ing. Vladimírovi Vicianovi, PhD. a Ing. Nunovi Filipe De Campos Pexoto Guimarãesovi a ďalším nemenovaným kolegom a priateľom.

Všetkým (súčasným a bývalým) zamestnancom Správy CHKO BR Poľana vo Zvolene ďakujem za spoluprácu, ochotu a ústretový prístup.

Manželka Erike i deťom Barborke a Jakubovi patrí vďaka za trpezlivosť i spoločné návštevy Poľany a jej krásnych zákutí.

Okrem toho patrí moje úprimné poďakovanie tiež recenzentom, Ing. Vladimíre Fabriciusovej, PhD., Ing. Vladimírovi Hrúzovi, Ing. Dušanovi Slávikovi, Ing. Jurajovi Švajdovi, PhD., MSc. a prof. Ing. Ivanovi Vološčukovi, DrSc., za ich cenné pripomienky, postrehy, námety a úpravy.

Za poskytnuté obrázky patrí poďakovanie Jaroslavovi Babicovi, Ing. Vladimíre Fabriciusovej, PhD., Ing. Vladimírovi Hrúzovi.

Úprimná vďaka patrí aj Greggovi Losinskému za korekciu anglických textov.

Literatúra

- ANONYMUS 1992: Zákon z 5. decembra 1991 o životnom prostredí. Zbierka zákonov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č. 17/1992, čiastka 4: 82-88.
- ANONYMUS 1993: Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky o štátnych prírodných rezerváciách. Zbierka zákonov č. 83/1993, čiastka 25: 486-494.
- ANONYMUS 1994: Zákon z 23. augusta 1994 o ochrane prírody a krajiny. Zbierka zákonov Národnej rady Slovenskej republiky č. 287/1994, čiastka 80: 1 398-1 429.
- ANONYMUS 2001: Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky z 3. septembra 2001 o Chránenej krajinskej oblasti Poľana. Zbierka zákonov č. 431/2001, čiastka 175: 4 629-4 631.
- ANONYMUS 2002: Zákon z 25. júna 2002 o ochrane prírody a krajiny. Zbierka zákonov č. 543/2002, čiastka 212: 5 410-5 465.
- ANONYMUS 2003: Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z. z 9. januára 2003, ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Zbierka zákonov SR č. 24/2003, čiastka 13: 162-346.
- ANONYMUS 2013: Zákon z 29. novembra 2013, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Zbierka zákonov č. 506/ 2013, čiastka 111: 5 574-5 592.
- ANONYMUS 2014: Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky z 22. mája 2014, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. Zbierka zákonov č. 158/ 2014, čiastka 111: 5 574-5 592.
- ANONYMUS KOZA – ZVOLEN 1996: KOZA na Poľane. Chránené územia Slovenska 29: 6-7.
- BEVILAQUA F. 1993: Problematika medveďa hnedého (*Ursus arctos*) v oblasti Poľany. Pp.: 167-172. In: URBAN P. (ed.), Fauna Poľany. Zborník referátov zo seminára (Zvolen, 8. – 9. 6. 1993). Správa CHKO Poľana, Zvolen; Lesnícka fakulta Technickej univerzity vo Zvolene; Ústav ekológie lesa SAV vo Zvolene, 190 pp.
- BITUŠÍK P. (ed.) 1991: Stredné Slovensko 10, Prírodné vedy. Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica, 334 pp.
- BURKOVSKÝ J. 2006: Ochrana prírody na Slovensku vo víre vývojových zmien. Životné prostredie 40(5): 247-253.
- BURKOVSKÝ J. 2011: Štátna ochrana prírody v minulosti. Chránené územia Slovenska 82: 54-56.
- CÍLEK V. 2002: Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán, Praha, 231 pp.
- CVACHOVÁ 2004: Prehodnotenie národnej sústavy chránených území. Chránené územia Slovenska 62: 2-5.
- ČABOUN V., MINĎAŠ J., PRIWITZER T., ŠTRBA S., HLADKÁ D., ŠABLATÚROVÁ E., TUŽINSKÝ I., ŠKVARENINA J., KUKLA J., MESÁROŠ I., MOLNÁR Ľ., ZAUŠKOVÁ J., KONÔPKA M., FERJENČÍK L. & SLIVKOVÁ E. 1997: Výsledky ekologického a ekofyziologického výskumu lesných ekosystémov na Výskumno-demonštračnom objekte Poľana – Hukavský grúň. Lesnícke informácie 1: 1-82.

- ČEŘOVSKÝ J. 2007: Územní ochrana – vrchol pyramidy. *Ochrana přírody* 4: 30-32.
- DELLA PORTA D. & DIANI M. 2006: *Social Movements: An Introduction*. Second edition. Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Malden – Oxford – Victoria, 356 pp.
- DREVER C. R., PETERSON G., MESSIER C., BERGERON Y. & FLANNINGEN M. 2006: Can forest management based on natural disturbances maintain ecological resilience? *Canadian Journal of Forest Research* 36(9): 2 285-2 299.
- DUDLEY N. (ed.) 2008: *Guidelines for applying protected area management categories*. IUCN, Gland (Switzerland), x + 86 pp.
- DUDLEY N., STOLTON S. & SHADIE P. 2013: *IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types*, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21. IUCN, Gland (Switzerland), 86 pp. + iv, 31pp.
- EAGLES P. F. J., MCCOOL S. F. & HAYNES CH. D. A. 2002: *Sustainable Tourism in Protected Areas : Guidelines for Planning and Management*. IUCN Gland, Switzerland and CAMBRIDGE, UK, xv + 183 pp.
- EMERTON L., BISHOP J. & THOMAS L. 2006: *Sustainable Financing of Protected Areas: A global review of challenges and options*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. x + 97pp.
- ERICSON J. A. 2006: A participatory approach to conservation in the Calakmul Biosphere Reserve, Campeche, Mexico. *Landscape and Urban planning* 74(3-4): 242-266, <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.09.006>
- ERIKSTAD L. 2013: Geoheritage and geodiversity management – the questions for tomorrow. *Proceedings of the Geologists' Association* 124: 713-719.
- EUROPARC & IUCN 2000: *Guidelines for Protected Area Management Categories – Interpretation and Application of the Protected Area Management Categories in Europe*. EUROPARC and WCPA, Grafenau, Germany, 47 pp.
- FABRICIUSOVÁ V. 2015: Medzivládny program Človek a biosféra. *Chránené územia Slovenska* 84: 51-52.
- FABRICIUSOVÁ V. & SLÁVIK D. 2010: 20 rokov programu UNESCO Človek a biosféra v CHKO – BR Poľana. Pp.: 11-14. In: MIDRIAK R. (ed.), *Biosférické rezervácie na Slovensku VIII. Zborník referátov z 8. Národnej konferencie o biosférických rezerváciách Slovenska na tému „Ochrana biodiverzity v biosférických rezerváciách“ pri príležitosti „20. Výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana a Medzinárodného roku biodiverzity OSN“*, konanej vo Zvolene a na Poľane 19. – 20. októbra 2010. Slovenský výbor pre Program UNESCO Človek a biosféra, Bratislava; Štátna ochrana prírody SR, Chránená krajinná oblasť a Biosférická rezervácia Poľana, Zvolen; Ústav vedy a výskumu UMB, Banská Bystrica, 18 pp.
- GALLAY I. 2009: *Krajinnoekologické hodnotenie abiotického komplexu CHKO – BR Poľana. Vedecké štúdie: 3/2008/A*. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen. 142 pp.
- GALLAYOVÁ Z. 2008: *Krajinnoekologická analýza a využitie trvalých trávnych porastov v CHKO BR Poľana*. Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, 107 pp.
- GETZNER M. & JUNGMEIER M. (eds.) 2009: *Improving Protected Areas*. Heyn, Klagenfurt, 104 pp.

- GLOWKA L., BURHENNE-GUILMIN F., SYNGE H., MCNEELY J. A. & GÜNDLING L. 1994: A Guide to the Convention on Biological Diversity. IUCN, Gland and Cambridge. xii + 161 pp.
- GUSTAFSON P. 2001: Meaning of place: everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology* 21(1): 5-16.
- HAMMER T. 2007: Biosphere Reserves: An instrument for sustainable regional development? The case of Entlebuch, Switzerland. Pp. 39-54. In: MOSE I. (ed.), *Protected areas and Regional Development in Europe : Towards a New Model for the 21st Century*. Ashgate studies in environmental policy and practice XVII. Aldershot: Ashgate, 249 pp.
- HÄRTEL H., VRŠKA T. & HRUŠKA J. 2014: Jak je na tom ochránářský výzkum? *Fórum ochrany přírody* 1: 11-13.
- HEAT M. F., EVANS M. I., HOCCOM D. G., PAYNE A. J. & PEET N. B. (eds.) 2000: Important Bird Areas in Europe: Priority Sites for Conservation. Volume 2: Northern Europe. BirdLife International, Cambridge, UK, 879 pp.
- HEAT M. F., EVANS M. I., HOCCOM D. G., PAYNE A. J. & PEET N. B. (eds.) 2000: Important Bird Areas in Europe: Priority Sites for Conservation. Volume 2: Southern Europe. BirdLife International, Cambridge, UK, 804 pp.
- HEINRICHS J. A., BENDER D. J., GUMMER D. L. & SCHUMAKER. N. H. 2010: Assessing critical habitat: evaluating the relative contribution of habitats to population persistence. *Biological Conservation* 143: 2 229-2 237.
- HESSELINK F. 2004: Jak docilovat lepších výsledků v šíření informací o hodnotách biodiverzity v chráněných územích: fakta ze života 1. část. *Ochrana přírody* 60(8): 242-243.
- HESSELINK F., GOLDSTEIN W., VAN KEMPEN P. P., GARNETT T. & DELA J. 2007: Communication, Education and Public Awareness, a toolkit for the Convention on Biological Diversity. Secretariat of the Convention on Biological Diversity and IUCN, Montreal, 308 pp.
- HONEY M. 2008: Ecotourism and sustainable development. Who owns paradise? (2-nd Edition). Island Press, Washington 568 pp.
- HORA J. & KAŇUCH P. (eds.) 1992: Important bird areas of Czechoslovakia. ICBP Section, Prague, 128 pp.
- CHROMÝ P. 2003: Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. Pp.: 163-178. In: JANČÁK V., CHROMÝ P. & MARADA M. (eds.), *Geografie na cestách poznání. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje*, UK v Praze, Praha, 197 pp.
- CHROMÝ P. 2008: Regiony v proměnách času a prostoru (Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie). *Miscellanea Geographica* 14: 57-64.
- JANIŠOVÁ M. & UJHÁZY K. 2000: Monitoring nelesnej vegetácie NPR Zadná Poľana. Pp.: 74–83. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), *Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. Výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana*. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.

- JANIŠOVÁ M., UJHÁZY K., UHLIAROVÁ E. & RAJTAROVÁ N. 2004: Cievnaté rastliny nelesných spoločenstiev Chránenej krajinnej oblasti a biosférickej oblasti Poľana. Bulletin Slovenskej Botanickej Spoločnosti 26, Supl. 13: 201 pp.
- JASÍK M. 2001: Diferencované obhospodarovanie lesov v CHKO Poľana alebo „zázrak“ na poľanský spôsob. Chránené územia Slovenska 49: 5-8.
- JURAJDA P., PEŇÁZ M., PRÁŠEK V. & HOHAUSOVÁ E. 1992: Rybí spoločenstva vodných toků v oblasti CHKO Poľana. Východní část. Ústav ekologie krajiny AVČR, Brno, nestránkované (msc.). [Depon. In: Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- JURAJDA P., PEŇÁZ M., PRÁŠEK V. & HOHAUSOVÁ E. 1993: Rybí spoločenstva vodných toků v oblasti CHKO Poľana. Západní část. Ústav ekologie krajiny AV ČR, Brno, nestránkované (msc.). [Depon. In: Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- JURAJDA P., HOHAUSOVÁ E., PRÁŠEK V. & DVOŘÁK M. 1996: Fishes of Polana Mountain Streams. Biologia (Bratislava) 51:173-178.
- KADLEČÍK J. (ed.) 2014: Príručka k prideľovaniu manažmentových kategórií chránených území podľa IUCN. ŠOP SR, Banská Bystrica, 20 pp. Dostupné na internete: <http://www.sopsr.sk/dokumenty/chu.pdf>.
- KASALA K., DANIELOVÁ K., BLAŽÍK T., CSONGÁROVÁ K., DEDINA D., KEBLOVSKÁ S., MALÍKOVÁ M., ONDREJKA M. & ŠVEDA M. 2009: Ekonomická, kultúrna a sociálna transformácia vybraných lokalít Slovenska. Kartprint, Bratislava, 195 pp.
- KASSA M. 1996: Vyhodnotenie lovu medveďa hnedého v roku 1995 na Slovensku. Chránené územia Slovenska 27: 31.
- KASSA M. 2000: Štátna ochrana prírody ako organizačná zložka SAŽP (1993 – 2000). Ochrana prírody Slovenska 1: 2-4.
- KLINDA J., MIČÍK T., NÉMETHOVÁ M. & SLÁMOVÁ M. (eds.) 2016: Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky (IV. aktualizované vydanie). Ministerstvo životného prostredia SR, Bratislava; Slovenská agentúra životného prostredia SR, Banská Bystrica, 134 pp.
- KONTRIŠ J., KONTRIŠOVÁ O., KOVÁČOVÁ M. & SCHIEBER B. 1997: Geobotanická charakteristika smrekových lesov Prednej Poľany. Pp.: 123–128. In: MIDRIAK R. (ed.), Biosférické rezervácie na Slovensku. Zborník referátov z konferencie konanej pri príležitosti 5. výročia založenia Fakulty ekológie a environmentalistiky. Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, 221 pp.
- KOOP J. 2013: Geoparky – nová platforma regionálneho marketingu. Trendy v podnikaní, 3(3)3: 44-50.
- KOREŇ M. & ŠTEFFEK J. (eds.) 1996: Návrh národnej ekologickej siete Slovenska – NECONET. Nadácia IUCN, Bratislava, 371 pp.
- KOSTÚRIKOVÁ A. 2013: Významný krok k inštitucionalizácii starostlivosti o životné prostredie. Enviromagazín 4: 4-5.
- KOUBEK I., ŠVANTNEROVÁ Z., MIKULOVÁ A., FABRICIUSOVÁ V., BURAI M., ROVNÁK L., ŠVAJDA J., KOHLER T., MEESSEN H. 2015: Ochrana prírody a trvalo udržateľný rozvoj v chránených územiach v spolupráci s miestnym obyvateľstvom. Príklady z praxe. Pripravené pre projekt Rozvoj ochrany prírody a chránených území v Slovenských Karpatoch. Program Švajčiarsko-slovenskej spolupráce. S podporou ŠOP SR Banská Bystrica, 34 pp.

- KOVÁČIKOVÁ M. & BABIC J. 1998a: Karpatské ochranné združenie altruistov vo Zvolene – K.O.Z.A. Chránené územia Slovenska 38: 9-10.
- KOVÁČIKOVÁ M. & BABIC J. 1998b: Projekt „Environmentálna výchova detí“. Chránené územia Slovenska 38: 34-35.
- KRIŠTÍN A. 2004: Poľane. Pp.: 138-141. In: RYBANIČ R. & ŠUTIÁKOVÁ T. & BENKO T. (eds.), Významné vtáčie územia na Slovensku. SOVS, Bratislava, 219 pp.
- KRIŠTÍN A. (ed.) 2010: Vtáctvo Chráneného vtáčieho územia Poľana. SOS/BirdLife Slovensko, Bratislava; Ústav zoológie SAV, Bratislava; Ústav ekológie lesa SAV, Zvolen, 145 pp.
- KRIŠTÍN A. & HRÚZ V. (eds.) 2005: Rovnokrídlovce (Orthoptera) a modlivky (Mantodea) Poľany: ekológia, rozšírenie a ochrana. [Crickets and grasshoppers (Orthoptera) and mantids (Mantodea) of the Poľana Mts.: ecology, distribution and conservation]. ŠOP SR Správa CHKO – BR Poľana, Zvolen; Ústav ekológie lesa SAV, Zvolen, 77 pp.
- KRIŠTÍN A. & URBAN P. 1992: Poľana. Pp.: 94. In: HORA J. & KAŇUCH P.(eds.), Important bird areas of Czechoslovakia. ICBP Section, Prague, 128 pp.
- KRIŽO M. (ed.) 1994: Flóra Poľany. Seminár. Katedra fytológie Lesníckej fakulty, Technická univerzita, Zvolen; SAŽP, pobočka Banská Bystrica, Správa CHKO – BR Poľana, Zvolen, 119 pp.
- KRIŽOVÁ E. & UJHÁZY K. 1998: Dynamika horských smrečín Poľany (Slovenské stredohorie). Zesz. Nauk. Akad. Roln. Im. H. Kolataja w Krakowie, Sesja Nauk. 56: 227–241.
- KUŠOVÁ D., TĚŠITEL J. & BARTOŠ M. 2005: The media image of the relationship between nature protection and socio-economic development in selected protected landscape areas. Silva Gabreta 11(2): 123-133.
- LUYET V., SCHLAEPFER R., PARLANGE M. B. & BUTTLER A. 2012: A framework to implement Stakeholder participation in environmental projects. Journal of Environmental Management 111(30): 213-219.
- MAKAROVÁ M. 2015: Zmeny v postavení orgánov štátnej správy starostlivosti o životné prostredie. Chránené územia Slovenska 84: 2-3.
- MATĚJKA K. 2013: Současnost a budoucnost ochrany přírody. Živa 5: CIII-CIV.
- MEESSEN H., ŠVAJDA J., KOHLER T., FABRICIOVÁ V., GALVÁNEK D., BURAI M., KÁČEROVÁ M. & KADLEČÍK J. 2015: Protected Areas in the Slovak Carpathians as a Contested Resource Between Metropolitan and Mountain Stakeholders. On the Road to Local Participation. Journal of alpine Research 103(3): 1-21.
- MEHNEN N., MOSE I. & STRIJKER D. 2013: Governance of protected landscapes and its implications for economic values. Pp.: 101-120. In: VAN DER HEIDE M. & HEIJMAN W. J. M (eds.), The Economic Value of Landscapes. Routledge Studies in Ecological Economics, London and New York, 335 pp.
- MIDRIAK R. 1997a: Racionálne využívanie a obhospodarovanie Chránenej krajinskej oblasti – Biosférickej rezervácie Poľana. Zborník referátov z odborného seminára, konaného pri príležitosti Svetového dňa životného prostredia. Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, 287 pp.
- MIDRIAK R. (ed.) 1997b: Biosférické rezervácie na Slovensku. Zborník referátov z konferencie konanej pri príležitosti 5. výročia založenia Fakulty ekológie

- a environmentalistiky. Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, 221 pp.
- MIDRIAK R. (ed.) 1999: Racionálne obhospodarovanie a využívanie územia Biosférickej rezervácie Poľana z krajinnoekologických a lesníckoekologických aspektov. Súhrnná (záverečná) správa. Fakulta ekológie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, 134 pp. (mc).
- MIDRIAK R. 2000: Stav výskumu a monitoringu v Biosférickej rezervácii Poľana. Pp.: 12-16. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. Výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- MIDRIAK R. (ed.) 2010: Biosférické rezervácie na Slovensku VIII. Zborník referátov z 8. Národnej konferencie o biosférických rezerváciách Slovenska na tému „Ochrana biodiverzity v biosférických rezerváciách“ pri príležitosti „20. výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana a Medzinárodného roku biodiverzity OSN“, konanej vo Zvolene a na Poľane 19. – 20. októbra 2010. Slovenský výbor pre Program UNESCO Človek a biosféra, Bratislava; Štátna ochrana prírody SR, Chránená krajinná oblasť a Biosférická rezervácia Poľana, Zvolen; Ústav vedy a výskumu UMB, Banská Bystrica, 18 pp.
- MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.) 2000: Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- MIKA Ľ. 2006: Skúsenosti ŠOP SR pri riešení spracovávaní kalamitnej hmoty v chránených územiach a stratégia pre rok 2006 aj v návaznosti na zákon č. 326/2005 Z. z. o lesoch. Pp.: 41-44. In: KUNCA A. (ed.), Aktuálne problémy v ochrane lesa 2006. Zborník referátov z medzinárodného seminára, ktorý sa konal 6. – 7. apríla 2006 v Banskej Štiavnici. Národné lesnícke centrum, Zvolen, 171 pp.
- NIKISCHER R. 2016: Regionálne povedomie a identita regiónov na severnom Slovensku: multimierková perspektíva. Slovenský národopis 1(64): 8-31.
- NOLTE B. 2007: Can Tourism Promote Regional Development in Protected Areas? Case Studies from the Biosphere Reserves Slovensky Kras and Polana, Slovakia. Pp.: 55-74. In: MOSE I. (ed.), Protected areas and Regional Development in Europe : Towards a New Model for the 21st Century. Ashgate studies in environmental policy and practice XVII. Aldershot: Ashgate, 249 pp.
- OKÁNIKOVÁ Z., GUZIOVÁ Z., URBAN P., FABRICIOVÁ V., HORNÍK S., ŠUFLIARSKY J., MALATINEC M., KRÁL P., KOFIRA M., BARIK J. & MALČEK L. 2014: Akčný plán biosférickej rezervácie Poľana. Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 50 pp. (mscr.) [depon in. Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- OLAH B. 2003: Vývoj využitia krajiny Podpoľania : Starostlivosť o kultúrnu krajinu prechodnej zóny Biosférickej rezervácie Poľana. Vedecké štúdie: 1/2003/B. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen, 111 pp.

- OLAH B., BOLTŽIAR M., PETROVIČ F. & GALLAY I. 2006: Vývoj využitia krajiny slovenských biosférických rezervácií UNESCO. Vedecké štúdie: 2/2006/B. Technická univerzita, Zvolen; Slovenský národný komitét MaB, Zvolen, 140 pp.
- PATAKY T. & FABRICIUSOVÁ, V. 2015: Monitoring medveďov na Poľane. Poľovníctvo a rybárstvo, 67 (9): 8-12.
- PAVLÍK M. & VANÍK K. 2000: Vývoj zdravotného stavu drevín v NPR Hrončecký grúň. Pp.: 122-125. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- PEŇÁZ M., KOŽENÁ I. & URBAN P. 1990a: Ichthyocenoses of water bodies of the Polana Protected Landscape inhabited by the otter, *Lutra lutra*. Folia zoologica 39(3): 259-268.
- PEŇÁZ M., KOŽENÁ I. & URBAN P. 1990b: Rybí osídlení některých vod CHKO Poľana ve vztahu k výskytu vydry říční. Chránené územia Slovenska 14: 52-57.
- PHILLIPS A. 2002: Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas: Protected Landscapes/Seascapes. IUCN Gland (Switzerland) and Cambridge (UK), xv + 122pp.
- PLESNÍK J. 2010: Příroda jako proudící mozaika. Co přinesly novější poznatky ekosystémové ekologie. Ochrana přírody 65(3): 27-30.
- POLAKOVIČOVÁ E. 1991: Chránená krajinná oblasť – biosférická rezervácia Poľana (Výberová bibliografia). Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica, 43 pp.
- POKRIEJKOVÁ J. 2016: IV. svetový kongres o biosférických rezerváciách. Chránené územia Slovenska 86: 31.
- REED M. S. 2008: Stakeholder participation for environmental management: a literature review. Biological Conservation 141(10): 2 417-2 431, doi:10.1016/j.biocon.2008.07.014
- ROHÁČEK J. & ŠEVČÍK J. (eds.) 2009: Diptera of the Poľana Protected Landscape Area – Biosphere Reserve (Central Slovakia). State Nature Conservancy of the Slovak republic, Administration of the PLA – BR Poľana, Zvolen, 340 pp.
- ROLSTON H. 1997: Feeding People versus Saving Nature. Pp. 208-225. In: GOTTLIEB R. S. (ed.): The Ecological Community. Routledge, New York, London, 384 pp.
- SABO P. (ed.) 2000: Návrh pilotného agroenvironmentálneho programu pre lokalitu Horná Chrapková – Vrchdetva. Živá planéta, Piešťany; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 81 pp.
- SABO P., URBAN P., TURISOVÁ I., POVAŽAN R. & HERIAN K. 2011: Ohrozenie a ochrana biodiverzity. Vybrané kapitoly z globálnych environmentálnych problémov. Centrum vedy a výskumu UMB, Banská Bystrica, 320 pp.
- SEKULIC G. 2013: Recommendations for implementing the IUCN protected area management categories in Serbia. Pp.: 26-31. In: GETZNER M. & JUNGMEIER M. (eds.), Protected Areas in Focus: Analysis and Evaluation. Proceedings in the Management of Protected Areas IV, pp.
- SILOVSKÁ H. 2010: Biosférické rezervácie – nástroj udržateľného rozvoje území. Situace v Biosférické rezervaci Šumava. Regionální studie 1: 9-16.

- SLÁVIK D. 1991: Chránená krajinná oblasť Poľana, súčasné problémy a perspektívy. Stredné Slovensko 10, Prírodné vedy: 7-17.
- SLÁVIK D. 1998: Prvý náučný chodník v CHKO BR Poľana. Chránené územia Slovenska 38: 35-36.
- SLÁVIK D. 1999: Európske ocenenie Biosférickej rezervácii Poľana. Chránené územia Slovenska 42: 29.
- SLÁVIK D. 2000: Očakávané zmeny rozvoja BR Poľana. Pp.: 202-206. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. Výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta Ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- SLÁVIK D. 2001: Činnosť Správy Chránenej krajinskej oblasti – biosférickej rezervácie Poľana za uplynulé obdobie. Pp.: 11-14. In: SLÁVIK D. (ed.), Dvadsať rokov od vyhlásenia CHKO Poľana. Zborník referátov zo seminára, konaného 6. septembra 2001 vo Zvolene. ŠOP SR, Správa Chránenej krajinskej oblasti – Biosférickej rezervácie Poľana, Zvolen, 117 pp.
- SLÁVIK D. (ed.) 2002: Bibliografia odborných prác Chránenej krajinskej oblasti – biosférickej rezervácie Poľana. Štátna ochrana prírody SR, Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 141 pp.
- SLÁVIK D. 2005: Skúsenosti a poznatky získané počas 15 rokov činnosti biosférickej rezervácie Poľana. Pp.: 9-14. In: SLÁVIKOVÁ D. (ed.), Biosférická rezervácia Poľana po pätnástich rokoch. Zborník referátov z vedeckej konferencie Zvolen, 21. – 22. september 2005. Lesnícka fakulta, Technická univerzita, Zvolen; ŠOP SR, Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 242 pp.
- SLÁVIK D. & GUZIOVÁ Z. 1991: Akčný plán biosférickej rezervácie Poľana. Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 9 pp. (mscr.) [depon in. Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- SLÁVIK D., URBAN P., VÍGLASKÁ M. & ŽIHĽAVNÍKOVÁ E. 1988: Bibliografia odborných prác CHKO Poľana. Ústredná lesnícka a drevárska knižnica pri VŠLD, Zvolen; ÚŠOP, Správa CHKO Poľana, Zvolen, 56 pp.
- SLÁVIK D., UJHÁZY K., KRIŠTÍN A., UHLIAROVÁ E. & HRÚZ V. 2002: Program starostlivosti pre medzinárodne významné územia CHKO Poľana – časť Strelníky. Správa CHKO BR Poľana, Zvolen. (mscr.) [depon in. Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- SLÁVIK D., HRÚZ V., RAJTAROVÁ N. & URBAN P. 2004: Chránená krajinná oblasť – biosférická rezervácia Poľana. ŠOP SR, Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 46 pp.
- SLÁVIKOVÁ D. (ed.) 2005: Biosférická rezervácia Poľana po pätnástich rokoch. Zborník referátov z vedeckej konferencie Zvolen, 21. – 22. september 2005. Lesnícka fakulta, Technická univerzita, Zvolen; ŠOP SR, Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 242 pp.
- SLÁVIKOVÁ D. & KRAJČOVIČ V. (eds.) 1996: Ochrana biodiverzity a obhospodarovanie trvalých trávnych porastov CHKO – BR Poľana. Nadácia IUCN Slovensko, Bratislava, 180 pp.
- SLÁVIKOVÁ D. & KRAJČOVIČ V. (eds.) 1998: Ochrana biodiverzity a obhospodarovanie trvalých trávnych porastov CHKO – BR Poľana. Nadácia IUCN Slovensko, Bratislava, 205 pp.
- SLÁVIKOVÁ D. & SLÁVIK D. 2006: Možno riešiť kalamitu v chránenom území konsenzom? Životné prostredie 40(5): 257-261.

- SOULÉ M. E. 1985: What is conservation biology? *BioScience* 35: 727-734.
- SOULÉ M. E., ESTES. J. A., MILLER B. HONNOLD D. L. 2005: Strongly Interacting Species: Conservation Policy, Management, and Ethics. *BioScience* 55(2): 168-176.
- STOCKMANN V. 2013: Dejiny ochrany prírody na Slovensku. ŠOP SR, Banská Bystrica, 792 pp.
- ŠKVARENINA J. 2000: Ekologický a environmentálny výskum vo vrcholovej smrečine biosférickej rezervácie Poľana. Pp.: 68-73. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta Ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- ŠKVARENINA J. & MINDÁŠ J. 1996: Projekt ekofyziologického, ekologického a bioklimatologického výskumu v lokalite Národnej prírodnej rezervácie Poľana nad Detvou. Projektová štúdia využitia telekomunikačnej veže pre potreby výskumu. Okresný úrad, Zvolen; Technická univerzita, Zvolen, 10 pp. (mscr.) [depon in. Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- ŠVAJDA J. & SABO P. 2013: Manažment chránených území. Belianum, Fakulta prírodných vied UMB, Banská Bystrica, 128 pp.
- ŠVAJDA J., VANČURA T. & VOLOŠČUK I. 2005: Desať mesiacov po víchrici v Tatrách. Fakty a dokumenty. Monografické štúdie o národných parkoch 5: 1-294.
- ŠVAJDA J., KÁČEROVÁ M., KOHLER T. & MEESSEN H. 2014: Protected landscape area and biosphere reserve Poľana. Baseline study, final draft. Prepared for Development of nature conservation and of protected areas in the Slovak Carpathians. Slovak-Swiss cooperation programe. Prepared with the support of State Nature Conservancy of the Slovak republic Banská Bystrica, 42 pp.
- TĚŠITEL J., KUŠOVÁ D. & BARTOŠ M. 2006: Možnosti uplatnění konceptu biosférické rezervace ve vybraných velkoplošných chráněných územích České republiky. *Životní Prostředí* 40(5): 262-266.
- TĚŠITEL J., KUŠOVÁ D. & BARTOŠ M. 2007: Šetrný turismus v biosférických rezervacích – nástroj formování sítě spolupráce (případová studie Biosférické rezervace Šumava). Úřad vlády Korutan, Klagenfurt, 32 pp.
- TIES 2015: TIES Announces Ecotourism Principles Revision. Dostupné na: <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision>.
- UJHÁZY K. & KRIŽOVÁ E. 2002: Lesné spoločenstvá prírodnej rezervácie Pri Bútľavke v CHKO-BR Poľana. *Acta Facultatis Forestalis XLIV*: 9-27.
- UJHÁZY K. & KRIŽOVÁ E. 2003: Regionálna ochrana lesných spoločenstiev na typologickom základe. *Geobiocenologické spisy MZLU Brno* 7: 39-45.
- URBAN P. 1990a: Návrh projektu ochrany vydry riečnej v CHKO Poľana a na prilahlých vodných tokoch. Správa CHKO BR Poľana, Zvolen, 11 pp. (mscr.). [depon in. Správa CHKO Poľana, Zvolen].
- URBAN P. 1990b: Návrh projektu ochrany vydry riečnej v CHKO Poľana a na prilahlých vodných tokoch. Pp.: 100-109. In: Aktuálne otázky súčasnej poľovníckej zoológie. Zborník referátov z odborného seminára, VÚLH, Zvolen.

- URBAN P. 1992: Poznámky k rozšíreniu, bionómii, niektorým aspektom ekológie a ochrane vydry riečnej (*Lutra lutra* L. 1758) v CHKO Poľana. Ochrana prírody 1: 37-51.
- URBAN P. 1994: Rozšírenie a početnosť vydry riečnej (*Lutra lutra* L.) v oblasti Poľany. Folia Venatoria 24: 123-134.
- URBAN P. (ed.) 1993: Fauna Poľany. Zborník referátov zo seminára (Zvolen, 8. – 9. 6. 1993). Správa CHKO Poľana, Zvolen; Lesnícka fakulta, Technická univerzita, Zvolen; Ústav ekológie lesa SAV, Zvolen, 190 pp.
- URBAN P. 1995: Ďalšie aktivity v rámci starostlivosti o vydru riečnu v oblasti Poľany. Bulletin Vydra 5: 58-59.
- URBAN P. 2015a: História ochrany prírody na Poľane (stredné Slovensko) – 1. časť (od najstarších čias do vyhlásenia biosférickej rezervácie). Quaestiones rerum naturalium 2(2): 8-89.
- URBAN P. 2015b: Vybrané kapitoly z ekologického monitoringu. Univerzita Mateja Bela, Fakulta prírodných vied, Banská Bystrica, 130 pp.
- URBAN P. & TOPERCER J. 1999: Rozšírenie, početnosť a životné podmienky vydry riečnej v širšej oblasti Poľany. Ochrana prírody 17: 189-208.
- URBAN P., HRÚZ V. & KRIŠTÍN A. 1998: Stavovce biosférickej rezervácie Poľana: Červený (sozologický) zoznam. Ochrana prírody 16: 233-242.
- URBAN P., HRÚZ V. & KRIŠTÍN A. 2016: Červený zoznam stavovcov biosférickej rezervácie Poľana (stredné Slovensko). Ochrana prírody, Banská Bystrica 27: 141-154.
- URBAN P., MEZEI A., SAXA A., KLAUČO M., BALKOVÁ N. & ŠVAJDA J. 2015: Všeobecné aspekty ochrany prírody a krajiny. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 176 pp.
- VAČKÁŘ D. (ed.) 2005: Ukazatele změn biodiverzity. Academia, Praha, 298 pp.
- VANÍK K. 1995: Zdravotný stav porastov na transekte CHKO Poľana. Pp.: 81-86. In: HLAVÁČ P. (ed.), Aktuálne otázky ochrany lesa a aplikovanej zoológie. Zborník referátov z konferencie. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen, 164 pp.
- VANÍK K. & PAVLÍK M. 2000: Drevokazné huby NPR Hrončecký grúň. Pp.: 126-128. In: MIDRIAK R. & SLÁVIKOVÁ D. (eds.), Biosférické rezervácie na Slovensku III. Zborník referátov z 3. Národnej konferencie konanej pri príležitosti 10. Výročia vyhlásenia Biosférickej rezervácie Poľana. Katedra aplikovanej ekológie, Fakulta Ekológie a environmentalistiky v Banskej Štiavnici, Technická univerzita, Zvolen; Správa CHKO BR Poľana, Zvolen; Slovenský národný komitét pre program Človek a biosféra (UNESCO), Bratislava; 291 pp.
- VICIAN V. & BABIC J. 2006: Strážna služba v CHKO – BR Poľana. Chránené územia Slovenska 67: 22-24.
- VICIAN V., UJHÁZY K. & LETKOVÁ S. 2005: PR Pri Bútl'avke – významná lokalita v CHKO BR Poľana a návrh na jej rozšírenie. Chránené územia Slovenska 63: 8-10.
- VINCENT G. 1933: Topografie lesů v Československé republice. Část prvá. Vysoké Tatry. Sborník výzkumných ústavů zemědělských ČSR, zv. 113, 146 pp.
- VOLOŠČUK I. 1998a: Vývoj koncepcií ochrany prírody a krajiny Tatranského národného parku. Monografické štúdie o národných parkoch 2: 145-231.
- VOLOŠČUK I. 1998b: Minská a Sevillská stratégia biosférických rezervácií (možnosti aplikácie Sevillskej stratégie v BR Tatry). Životné prostredie 32(1): 5-9.

- VOLOŠČUK I. 2008: Ohrozenie prírodných systémov a vývoj koncepcií ochrany prírody. Monografické štúdie o národných parkoch. Časť 1. Asociácia karpatských národných parkov, Slovenská ekologická spoločnosť pri SAV, Slovenský národný komitét pre program UNESCO Človek a biosféra, Zvolen, 7-112.
- VOLOŠČUK I. 2009: Biosphere Reserves in Slovakia. Slovak Committee for the UNESCO MAB Programme, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, 64 pp.
- WEAVER D. B. 1998: Ecotourism in the Less Developed World. New York: CAB INTERNATIONAL, Wallingford: 64-78.

Internetové zdroje

- <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/>.
- <http://www.geopark.sk/Slovensko/banskobystrick-geopark>